

საქართველოს სსრ ი. გოგებაშვილის სახელობის
პედაგოგიური საზოგადოება

ტროფიმი ხუნდაძე

ქ უ თ ა ი ს ი ს
ქართული გიმნაზიის
ი ს ტ ო რ ი ი ღ ა ნ

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 1976

37 (c41) (09)
37(47 . 922) (09)
ს 931

ავტორი მოგვითხრობს ქუთაისის ქართული გიმნაზიის საქმიანობის შესახებ
დღიდან მისი დაარსებისა. ამ სასწავლებელმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა
ქართული ახალგაზრდობის აღზრდის საქმეში.

წიგნი განკუთვნილია მასწავლებლებისა და მკითხველთა ფართო წრისათვის.

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1976

წინასიტყვაობა

ქალაქი ქუთაისი გასული საუკუნის პირველი ნახევრიდანვე დასავლეთ საქართველოს ცენტრი გახდა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მისი კულტურული და ეკონომიური განვითარება ძალიან ნელი ტემპით მიმდინარეობდა. ცარიზმის ჩინოვნიკები დიდ წინააღმდეგობას უწევდნენ პროგრესულ ადამიანთა ინიციატივას; ისინი მთელი სისასტიკით ებრძოდნენ ყველაფერს, რაც კი დაკავშირებული იყო ეროვნული კულტურისა და ეკონომიკის აღმავლობასთან. ხელისუფლების წარმომადგენელთაგან არავინ იყო დაინტერესებული ხალხში გაევრცელებინა სწავლა-განათლება. ხალხის სურვილებსა და მოთხოვნებს არავინ უწევდა ანგარიშს.

მაგრამ დაჰბერა ახალმა სიომ... ბატონყმობა გაუქმდა. დაიწყო სარკინიგზო მიმოსვლა თბილისსა და ფოთს შორის. 1876 წელს მთავარი სარკინიგზო მაგისტრალი ქუთაისს დაუკავშირდა. 1886 წელს გაიხსნა ქუთაის-ტყიბულის რკინიგზაც.

1875 წელს დაარსდა ქალაქის თვითმმართველობა, 1876 წელს — საადგილმამულო ბანკი.

1880 წელს ქუთაისის მოსახლეობამ 20.000 სულს მიაღწია.

70-იანი წლებიდან გაჩნდა კულტურული კერებიც. სისტემატურად იმართებოდა ქართული წარმოდგენები, რომლებშიც მონაწილეობდნენ კ. მესხი, კ. ყიფიანი, ვ. აბაშიძე, ა. ლორთქიფანიძე, ე. ლორთქიფანიძე, ა. მრეველიშვილი და სხვ.

„ქუთაისში ქართულ სცენას მეტი თანამგრძნობი ჰყავს, ვიდრე თბილისში“, — წერდა „დროება“ (1875 წ., № 44). გაზეთი მოითხოვდა ქუთაისში მუდმივი ქართული თეატრის დაარსებას. ოთხმოციანი წლების დასაწყისში სცენისმოყვარულთა დრამატული წრე ჩამოყალიბდა. ხელმძღვანელად ჩვენი სასახელო პოეტი აკაკი წერეთელი მიიწვიეს.

იმ ხანებში ქალაქში ხშირად იმართებოდა საჯარო ლექციები და ლიტერატურული სადამოებო. მოწინავე ქალებიც ჩაებნენ საზოგადოებრივი და ლიტერატურული ცხოვრების ფერხულში. — დააარსეს უცხოური ლიტერატურიდან მხატვრული ნაწარმოების მთარგმნელი.

წრე. მიუხედავად საზოგადოებრივი აზრის ასეთი გამოცოცხლებისა და ცალკეულ პირთა გააქტიურებისა, ეს საკმარისი არ იყო და მთავარი როლი მაინც სწავლა-განათლების უშრეტ წყაროს — საშუალო სასწავლებლებს ენიჭებოდა.

მხოლოდ 1821 წელს დაარსდა დაწყებითი სასულიერო სასწავლებელი, ხოლო 1830 წელს — საერთო სამაზრო სასწავლებელი, რომელიც 1850 წელს ქუთაისის კეთილშობილთა გიმნაზიად გადაკეთდა. ამ გიმნაზიაში აღიზარდნენ შემდგომში ცნობილი ადამიანები: აკაკი წერეთელი, კირილე ლორთქიფანიძე, ნიკო ნიკოლაძე, ბესარიონ ღოღობერიძე, ნიკო ღოღობერიძე, სერგეი მესხი, გიორგი წერეთელი და სხვ. მოგვიანებით ამ გიმნაზიაში სწავლობდა ჩვენი საუკუნის დიდი რუსი პოეტი ვლადიმერ მაიაკოვსკი.

ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ ქართველ ხალხში სწავლის სურვილმა გაიღვიძა; თავად-აზნაურებს გარდა, თავისი შვილების სწავლა-განათლებით დაინტერესდნენ ვაჟრები, ხელოსნები, წვრილი მოხელეები, შეძლებული და საშუალო გლეხები. ამ საზოგადოებრივი ფენების აქტიურობა განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში შეიმჩნეოდა.

1886 წელს ქუთაისში გაიხსნა ერთი ქალთა საქველმოქმედო დაწყებითი სკოლა და ერთი ვაჟთა პროგიმნაზია.

1875 წელს გაზეთი „დროება“ წერდა: „არ დავიჯერებთ, რომ სადმე სხვაგან იყოს ისეთი სურვილი სწავლის მიღებისა, რომელსაც თქვენ ქუთაისის მცხოვრებში ნახავთ. ჯერ გიმნაზიას მიაღდებიან საწყალი მშობლები თავიანთი შვილებით, როდესაც მათ აქ უარი გამოეცხადებათ რაიმე მიზეზის გამო, გაიქცევიან პროგიმნაზიაში; იქაც რომ ამგვარსავე უარს მიიღებენ, გამოიქცევიან და შემოეხვევიან სასულიერო სასწავლებელს; წელს ორას მოხოვნელზე მეტი იყო გიმნაზიაში შესვლის მსურველი“.

სწავლისადმი ასეთმა დიდმა მისწრაფებამ განაპირობა მაშინდელ ქუთაისში სასწავლებელთა გახსნა. ამ სასწავლებელთა შორის ეროვნული თვალსაზრისით ერთი პირველთაგანია ყოფილი, ე. წ. სათავადაზნაურო გიმნაზია, რომლის თითქმის უცვლელი დირექტორი იყო დიდი პედაგოგი და საზოგადო მოღვაწე იოსებ ოცხელი. ეს გიმნაზია აერთიანებდა შესანიშნავ პედაგოგებს. მათი აღზრდილები — საქვეყნოდ ცნობილი ადამიანები — დღესაც ამშვენებენ ჩვენს მეცნიერებას, ლიტერატურას, ხელოვნებას და საერთოდ საზოგადოებრივ ცხოვრებას.

ნაშრომში ვეხებით ამ გიმნაზიის საქმიანობას დღიდან მისი დაარსებისა.

ქუთაისის მოსამზადებელი სკოლა

1880 — 1882 წწ.

1879 წლის 31 ივლისს ქუთაისის სააზნაურო ბანკის ზედამხედველი კომიტეტის თავმჯდომარე ალ. ფიფინაშვილი ატყობინებდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას, რომ ქუთაისის სათავადაზნაურო ბანკის საერთო კრებამ აღძრა საკითხი ქუთაისში მოსამზადებელი სკოლის გახსნის შესახებ და შესაძლებლად დაინახა ასეთი სკოლის გასახსნელად და მოსაწყობად ბანკის მოგებიდან 8.000 მანეთის გადაღება. ამასთან, კრება ავალებდა ბანკის ზედამხედველ კომიტეტს დაკავშირებოდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას და გაეგო, ხომ არ იკისრებდა იგი აღნიშნული სკოლის მოწყობასა და მართვას. ბანკის საერთო კრებას შეუშუშავებია სკოლის გახსნის პირობებისა და სკოლის წესდების პროექტი. თუ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება ხელმძღვანელობას არ იკისრებდა, იმ შემთხვევაში ბანკის დამაარსებელთ განზრახული ჰქონდათ შეექმნათ საზოგადოება, რომელიც სკოლას გაუძღვებოდა. ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობამ 1879 წლის 6 სექტემბრის სხდომაზე განიხილა ქუთაისის სააზნაურო ბანკის ზედამხედველი კომიტეტის მიმართვა და დათანხმდა, ეკისრა ქ. ქუთაისში მოსამზადებელი სკოლის გახსნა და ხელმძღვანელობა.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სკოლის ზედამხედველობა დაეკისრა ქუთაისში მცხოვრებ 7 წევრს: ანა ბესარიონის ასულ მუსხელიშვილისას (თავმჯდომარე), ელენე დიმიტრის ასულ ლორთქიფანიძისას, ალექსანდრე ივანეს ძე ფიფინაშვილს, სიმონ ბესარიონის ძე ლოღობერიძეს, ანტონ ნიკოლოზის ძე ლორთქიფანიძეს, ნიკოლოზ დიმიტრის ძე ყიფიასს, კირილე ბეჟანის ძე ლორთქიფანიძეს. სკოლის ხელმძღვანელობა დაევალა ალექსი ბესარიონის ძე ჭიჭინაძეს.

ქუთაისის გუბერნიის სახალხო სკოლათა დირექტორი მარსოვი წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას ატყობინებდა, რომ თანახმად მისი წარდგენისა, კავკასიის სასწავლო ოქის მზრუნველობამ 1880 წლის 12 იანვრის მოწერილობით ნება

დართო საზოგადოებას გახსნას ქუთაისში მოსამზადებელი სკოლა ქუთაისის გუბერნიის მიწისმფლობელთა 160 ბავშვისათვის¹.

1880 წლის 3 თებერვალს დაინიშნა ქუთაისის სააზნაურო მოსამზადებელი სკოლის საზეიმო გახსნა. სკოლის მზრუნველი კომიტეტის თავმჯდომარე ანა მუსხელიშვილისა 1880 წლის 5 თებერვლის თარიღით სწერს წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას, რომ 3 თებერვალს უკვე გაიხსნა მოსამზადებელი სააზნაურო სკოლა ორი განყოფილებით².

ყოველწლიურად იზრდებოდა მოსწავლეთა კონტინგენტი. ეს გარემოება აბრკოლებდა სწავლის დროულად დაწყებას, რადგანაც სკოლას სათანადო ბინა არ ჰქონდა. მზრუნველი კომიტეტის თავმჯდომარე სწერდა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას: „ქუთაისში ამჟამად არც ერთი სახლი არ არის, სადაც სამი განყოფილება დაეტიოს. ანტონ ლორთქიფანიძე აპირებს სახლის აშენებას სკოლისათვის. მზრუნველმა კომიტეტმა მასთან ხელშეკრულება დადო სათანადო ბინის ასაგებად“.

სააზნაურო მოსამზადებელი სკოლის გახსნის გამო გაზ. „დროება“ წერდა: „სწავლა დაწყებულია და კარგად მიმდინარეობს. ბავშვებს არა აქვთ კარგი ბინა, თითქმის პერანგისამარა დაიარებიან, ისეთი სიღარიბეა ამათ შორის, ტიტველი, შიშველი, მშვიერ-მწყურვალნი, რა სწავლა შეუვა ესეთ ღარიბ ბავშვს თავში.

მზრუნველი კომიტეტის წევრები და ინსპექტორი თანხმობით და მშვიდობიანათ მოქმედებენ“³.

ქუთაისის სააზნაურო ბანკის მიერ გადადებული 8.000 მანეთი ნავარაუდები ყოფილა სკოლის გასახსნელად და პირველი წლის ხარჯების დასაფარავად.

ინსპექტორს წლიურად ენიშნებოდა —1 000 მან., სამ მასწავლებელს —2 700 მან., ცალკე გაკვეთილების ასანაზღაურებლად —300 მან., საკანცელარიო ხარჯები —100 მან., ბიბლიოთეკისათვის —300 მან., ბინისა და დარაჯის ქირა —1 600 მან., სულ —6 000 მან.

1880 წლის 1 მაისისათვის დახარჯული იყო 4 002 მან. და 48 კაპ. მზრუნველ კომიტეტს განზრახული ჰქონდა 8 000 მანეთიდან ღარიბ-ნილი თანხა ღარიბ მოწაფეთა დასახმარებლად გადაედო⁴. ღარიბ მოწაფეთა დახმარება მზრუნველი კომიტეტის ერთ-ერთ მთავარ

¹ სტია, ფ. 481, საქ. № 21, ფ. 25.

² იქვე, ფ. 30.

³ „დროება“, 1880 წ. № 72, 2 პირილი. აგრეთვე: სტია, ფ. 481, საქ. № 21, ფ. 34, 25.

⁴ სტია, ფ. 481, საქ. № 21, ფ. 36, 44.

ამოცანას შეადგენდა. ამიტომ იყო, რომ კომიტეტის თავმჯდომარე წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას სწერდა: „არიან იმისთანა ღარიბები, რომ ფეხშიშველი და თითქმის ტიტველნი იყვნენ ახალი სწავლის დაწყების დროს“. ახლად დაარსებულ ღარიბ მოსწავლეთა დამხმარე საზოგადოებას 12 მოსწავლისათვის ტანსაცმელი და სასწავლო ნივთები უყიდა სწავლის დასაწყისშივე.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობამ შეიმუშავა სასწავლებლის „წესდება“ სახალხო სკოლათა დირექტორისათვის წარსადგენად. ამ წესდებაში სხვათა შორის აღნიშნულია: „ქუთაისის გუბერნიის მიწათმფლობელთა მოსამზადებელ სკოლას მიზნად აქვს მისცეს ბავშვებს დაწყებითი განათლება და მოამზადოს ისინი სამოქალაქო ან სამხედრო უწყებათა სასწავლებლის პირველ კლასში შესასვლელად. სკოლაში მიიღებიან როგორც მიწისმფლობელთა, ისე სხვა წოდებათა, უპირატესად სოფლის მცხოვრებთა შვილები. სკოლა 4 განყოფილებისაგან შედგება. თითოეული — ერთწლიანი კურსით. პირველ განყოფილებაში მიიღებიან 7—8 წლის ბავშვები, II-ში — 9 წლამდე, III-ში — 10 წლამდე, IV-ში — 11 წლამდე ასაკის ბავშვები.

პირველ განყოფილებაში წერა-კითხვის უცოდინარი ბავშვები მიიღებიან.

სასკოლო კურსი შეიცავს დაწყებითი განათლების საგნებს სრული ელემენტარული კურსის მოცულობით: საღვთო სჯულს, რუსულ ენას, ქართულ ენას, არითმეტიკას, თვალსაჩინო სწავლას, სამშობლოს აღწერას, სუფთა წერას, გალობას, ხატვას. ხაზვას და გიმნასტიკას. ყველა საგნის სწავლება მთელი კურსის მანძილზე ქართულ ენაზე მიმდინარეობს, მაგრამ ამავე დროს რუსული ენისათვის იმდენი საათია განკუთვნილი, რამდენიც უზრუნველყოფს კურსის დასრულებისას ბავშვების მიერ ამ ენის სრულს დაუფლებას.

ყოველდღიური გაკვეთილების რაოდენობა ყველა კლასში თანაბარი არ არის: I და II განყოფილებაში ოთხ-ოთხია, III და IV განყოფილებაში ხუთ-ხუთი. თითო გაკვეთილი ერთი საათი გრძელდება. სასწავლებელში სწავლა უფასოა. საგიმნასტიკო იარაღები სკოლის აუცილებელ კუთვნილებას შეადგენენ¹.

როგორც აღვნიშნეთ, სწავლა დაწყებულია 1880 წლის 3 თებერვალს.

ალ. ჭიჭინაძის მიერ წარდგენილი ანგარიშიდან ირკვევა, რომ 3 თებერვლიდან 14 თებერვლამდე ორივე განყოფილებაში საგნებს

¹ სცია, ფ. 481, საქ. № 21, ფ. 38, 39.

თვით გამგე ალ. ჭიჭინაძე ასწავლიდა, გარდა საღვთო სჯულისა (2-2 ს.), რომლისთვისაც სასულიერო სასწავლებლებიდან მიუწვევიათ სპირიდონ მატარაძე, და გალობისა, რომელსაც იმავე სასწავლებლიდან მოწვეული ანდრია ბენაშვილი ასწავლიდა. ამრიგად, ალ. ჭიჭინაძე (სკოლის გამგე), სპ. მატარაძე და ან. ბენაშვილი ყოფილან ახლად გახსნილ სააზნაურო სკოლის I და II განყოფილების პირველი მასწავლებლები.

1880 წლის 28 და 30 მაისს სკოლაში გამოცდები ჩატარებულა მზრუნველი კომიტეტის წევრთა თანდასწრებით.

I განყოფილებიდან გამოცდაზე გამოცხადებულა 34 მოწაფე, გადასულა —29, დაუტოვებიათ —6. II განყოფილებიდან გამოცხადებულა 31 მოწაფე, გადასულა —22, დარჩენილა —13.

1880 წლის 1 სექტემბრიდან განზარახული იყო აგრეთვე ორი უკანასკნელი — III და IV განყოფილებების გახსნა, მაგრამ IV განყოფილებისათვის მოსწავლეთა კონტინგენტის უკმარობის გამო ეს განყოფილებები არ გახსნილა; სამაგიეროდ გაიხსნა II პარალელური განყოფილება.

1880 წლის სექტემბერში 69 მოსწავლეს მიემატა ახლად მიღებული 114 ბავშვი, მოსწავლეთა რაოდენობამ 183-ს მიაღწია. ამ რიცხვმა გადააჭარბა დებულებით განსაზღვრულ 160 მოსწავლეს, ამიტომ საჭირო გახდა კლასების გახსნის თაობაზე ახალი შუამდგომლობის აღძვრა სასწავლო უწყების წინაშე და ამავე დროს ორი ახალი მასწავლებლის მოწვევა; მასწავლებლებად მოიწვიეს თბილისის სემინარიის ახლად კურსდამთავრებული სამსონ გიორგის ძე ყიფიანი და თბილისის სამასწავლებლო ინსტიტუტის კურსდამთავრებული, რაჭის ერთ-ერთი სკოლის მასწავლებელი ლავრენტი დავითის ძე აგლაძე.

ინსპექტორი (სკოლის გამგე) ალექსი ჭიჭინაძე მასწავლებლების მუშაობით კმაყოფილი იყო (მხოლოდ მელიტონ ჭიჭინაძეს ემდურებოდა) და მათდამი თანაბარი დამოკიდებულებით ცდილობდა მტკიცე პედაგოგიური კორპორაცია შეექმნა.

1880-81 სასწავლო წლის შედეგები ასეთი ყოფილა:

I	განუ-ში	წლის ბოლოს ირიცხ.	43	მოსწ.	გამოცდებზე	გამოცხადდა	40,	გადავიდა	36
II	"	"	"	40	"	"	"	38	" 23
II ₂	"	"	"	45	"	"	"	43	" 33
III	"	"	"	42	"	"	"	41	" 27

გამოცდებს ზოგჯერ სახალხო სკოლათა დირექტორიც ესწრებოდა და კმაყოფილი რჩებოდა.

ალ. ჭიჭინაძის ანგარიშიდან ჩანს, რომ პირველი წლის მეორე

ნახევრიდან თვალსაჩინოების გაკვეთილი ზოგჯერ რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა, არითმეტიკა ისწავლებოდა ევტუშევსკის მეთოდით. III განყოფილებაში არითმეტიკას ასწავლიდნენ რუსულ ენაზედაც, რამაც გამოიწვია ი. გოგებაშვილის გულისწყრომა.

1881/82 სასწ. წელს III და IV განყოფილება გაიხსნა. მოიწვიეს კიდევ ორი ახალი მასწავლებელი — თბილისის სამასწავლებლო ინსტიტუტის ახლად კურსდამთავრებული თომა აბრამის ძე მთაწარიშვილი და გორის საოსტატო სემინარიის კურსდამთავრებული ლუკა ლუკას ძე ჩომახიძე.

ქუთაისის სააზნაურო სკოლის მუშაობის ანგარიშს ინსპექტორი ალ. ჭიჭინაძე ყოველწლიურად უგზავნიდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას; წარდგენილი ანგარიში განსახილველად გადაეცემოდა გამგეობის წევრს იაკობ გოგებაშვილს.

1881 წლის ანგარიშის შესახებ იაკობ გოგებაშვილს აღუნიშნავს: „...ანგარიშიდან სჩანს, რომ ქუთაისის სააზნაურო სკოლა წარმოადგენს კეთილმოწყობილ სასწავლებელს, რომელშიც არსებობს ჭეროვანი წესი და რიგი... მაგრამ ნაკლოვანებანიც ბლომად ჩანს:

I. დიდია მოწაფეთა დაკლება-გაცდენა, მაგ. II₂ განყოფილებაში 40 მოწაფეს წლის განმავლობაში გაუცდენია 3 454 გაკვეთილი, ე. ი. თითო მათგანს დაკლება 86% გაკვეთილებისა. ინსპექტორი ამას სიღარიბეს აბრალებს. მაგრამ სხვა მიზეზებიც აქვთ გაცდენისა...

არა ჩანს ინსპექტორი იმავე დღეს ტყობილობდა გაცდენის მიზეზს თუ არა... შეიძლება მასწავლებლებიც იყვნენ ამაში დამნაშავე — გაკვეთილების უხალისობა, უინტერესოდ წაყვანა... მე-2 ნაკლოვანება — ორი ენის არევა ზოგიერთი საგნების სწავლებაში: თვალსაჩინოება II და III განყოფილებაში უსათუოდ ქართულად უნდა ისწავლებოდეს... ანგარიშიდან ჩანს, რომ რუსულადაც ისწავლება. ეს გამგეობამ უნდა აკრძალოს, რადგან საგნის შეთვისებასაც დაუშლის ხელს და არც რუსული ენისათვის იქნება სასარგებლო.

საზოგადოდ უნდა ეცნობოს ინსპექტორს. — მოახსენებს ი. გოგებაშვილი გამგეობას, — რომ პირველ სამ განყოფილებაში ყოველი საგანი უნდა ისწავლებოდეს ქართულ ენაზე და რუსული ენა მხოლოდ მეოთხე წელიწადს უნდა იხმარებოდეს როგორც ორგანო სწავლისა; არც არითმეტიკის სწავლებაში არის სასარგებლო რუსული ენის გარევა მესამე წელს, როგორც ეს ჩანს ანგარიშიდან... თითო მასწავლებელს უნდა ჰქონდეს 24 გაკვეთილი, ინსპექტორს — 6. მცირე უთანხმოება ინსპექტორსა და სამზრუნველო კომიტეტის წევრთა შორის უნდა მოისპოს ფუნქციათა განაწილებით: ინსპექ-

ტორს სასწავლო ნაწილი, კომიტეტს — ნივთიერი. საჭიროა აგრეთვე პედაგოგიური რჩევის მოწყობა¹.

ქუთაისის სააზნაურო სკოლის ხელმძღვანელი, ნიჭიერი და დახელოვნებული პედაგოგი, ალექსი ჭიჭინაძე სასწავლო საქმეს წარმართავდა არა დამოუკიდებლად, არამედ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობასთან და ამ საზოგადოების კონსულტანტთან, ქართული მოწინავე პედაგოგიის ფუძემდებელ იაკობ გოგებაშვილთან ერთად. ინსპექტორის მიერ გამგეობისათვის წარდგენილი პროგრამები, პელსაბჰოს ოქმები, წლიური ანგარიშები იხილებოდა ი. გოგებაშვილის მიერ, შენიშვნებს გამკეობა თითქმის ყოველთვის უცვლელად ღებულობდა და შემდეგ ალ. ჭიჭინაძეს ევზავებოდა სახელმძღვანელოდ. ჭიჭინაძე კი პედაგოგიურ რჩევაზე განხილვისა და აწონ-დაწონის შემდეგ ცხოვრებაში ატარებდა მათ.

ალ. ჭიჭინაძე განსაკუთრებულ ყურადღებას ღირსეულ მასწავლებელთა შერჩევას აქცევდა. წესად იყო შემოღებული: მოსაწვევ მასწავლებელს მთავარ საგნებში საგამოცდო გაკვეთილები უნდა ჩაეტარებინა მზრუნველი კომიტეტის წევრთა და სკოლის მასწავლებელთა თანდასწრებით; თუ ჩატარებული გაკვეთილები დამაკმაყოფილებელი აღმოჩნდებოდა, კანდიდატს მოიწვევდნენ სკოლაში ერთი წლის გამოსაცდელი ვადით. თუ მისი ერთი წლის მუშაობა დამაკმაყოფილებელი აღმოჩნდებოდა, ამტკიცებდნენ მას შტატის მასწავლებლად. ჭიჭინაძე უუფლებო, მაგრამ ღირსეულ მასწავლებელს უფლებიან, მაგრამ ნაკლებად მომზადებულ მასწავლებელზე მაღლა აყენებდა.

თავის საანგარიშო მოხსენებაში ალ. ჭიჭინაძე მასწავლებლებსაც ახასიათებდა ხოლმე. საინტერესოა 1881/82 სასწავლო წლის ანგარიშში გამოთქმული მისი შეხედულებანი სასწავლებლის მასწავლებლებზე, რასაც აქ სრულად მოვიყვანთ:

„...კორპორაცია ჩვენი სკოლის მასწავლებლების შედგებოდა რვა კაცისაგან, ინსპექტორისა და შვიდი მასწავლებლისაგან, რომელთაგან საკუთრად ჩვენი სკოლის მასწავლებელნი იყვნენ ხუთნი, დანარჩენი ორი — სპირიდონ მატარაძე და ივანე შავლაძე, სხვა სასწავლებლებშიაც ასწავლიდნენ.

სპირიდონ ანდრიას ძე მატარაძე მსახურობს სასწავლებლის დაარსებითაგანვე და ამ დროის განმავლობაში ყოველთვის ბეჯითად ადგა თავის საქმეს. სწავლა მიუღია თბილისის სასულიერო სემინარიაში. შრომის მოყვარე კაცია: ცდილობს თვალყურით

¹ სტია, ფ. 481, საქ. N 21, ფ. 85—87.

ადევნოს საზოგადოთ პედაგოგიურს ლიტერატურას და განსაკუთრებით თავის სპეციალური საგნის სწავლებას, რომ რამოდენათაც საჭიროა, სწავლა გაუადვილოს შეგირდებს. ამ მხრივ ბატ. მ ა ტ ა რ ა ძ ე მალლა დგას საზოგადოდ მღვდლებზე, საღმთო სკულის მასწავლებლებზე. რომელნიც სუსტობენ ხოლმე მეთოდის ცოდნაში და შეგირდებს ლოცვებისა და ისტორიების უდროვოდ და უაზროთ ზეპირობით თავს აბეზრებენ.

მელიტონ ქაიხოსროს ძე ჭიჭინაძე მასწავლებლობდა სკოლის დაარსებიდან ამ სასწავლო წლის დამლევამდე. სწავლა მიუღია ალექსანდრეს საოსტატო ინსტიტუტში. როდესაც ჩვენს სკოლაში დაინიშნა, ცოტა ხნის ნამსახური იყო სასწავლო ნაწილში და არ ჰქონდა საკმაო გამოცდილება. როგორც საზოგადოთ სხვა ჩვენი ქართველი მასწავლებლები, არც ეს იყო მომზადებული ქართულის სკოლისათვის: ქართული ენის უცოდნობა დაბრკოლებას აძლევდა გადაცემაში. შრომის მოყვარეობა არ ეტყობოდა: პედაგოგიურს ლიტერატურას თვალყურს არ ადევნებდა და, რადგან შეგირდობაში იმდენი არაფერი ექნებოდა ნასწავლი, რომ კიდევ მეტის შეძენა საჭირო აღარ ყოფილიყო, მისი შეხედულება, სხვადასხვა პედაგოგიურს კითხვებზე საკმაოდ გამორკვეული არ იყო; მარტო „როდნოე სლოვოს“ სწავლება რომ იცოდეს მასწავლებელმა და ევტუშევსკის მეთოდი, ეს კიდევ არ კმარა: რამდენსამე პედაგოგიის წესების ცოდნაც არ აკმაყოფილებს საჭიროებას, საჭიროა თვით საგნების კარგად ცოდნაც, საზოგადო განვითარებაც და კერძოდ პედაგოგიის უფრო საფუძვლიანად ცოდნა. შეიძლება გაკვეთილი გარეგანის მხრით კარგი იქნეს და შინაარსი მისი უმნიშვნელო იყოს და არა საინტერესო შეგირდებისათვის. ეგრეთ წოდებულ „ახალ მეთოდზე“ მომზადებულ მასწავლებლებს ხშირად მოსდით ამგვარი საქმე. ბატ. ჭიჭინაძის გაკვეთილები. განსაკუთრებით ქართულის ენის, სამშობლოს აღწერის და თვალსაჩინო სწავლის, ვერც გარეგანის მხრით იყო შესანიშნავი. მის გაკვეთილებს ხშირად ეტყობოდა, რომ მასწავლებელს არ ჰქონდა წინდაწინ მოფიქრებული და განსაზღვრული კონსპექტი: გაკვეთილი არ იყო შეზომილი მის სიძნელესთან და ყმაწვილების განვითარებასთან. შეგირდებს ცუდად ექცეოდა ბატ. ჭიჭინაძე, ხშირად უყვიროდა, დასცინოდა, როდესაც მოწაფეს შეცდომა რამე მოუვიდოდა, მუდამ მოღუშული იყო კლასში და შიშით მოქმედებდა შეგირდებზე. უბრალო შეცდომა შეგირდისა მოთმინებიდან გამოიყვანდა. თუმცა იცოდა, რომ სასჯელს არ ვხმარობდით — და გაფრთხილებული იყო ამის შესახებ, მაგრამ მაინც ველარ მოიფინა და რამოდენიმე შეგირდს სცემა.

სამსონ გიორგის ძე ყიფიანი მასწავლებელი იყო ჩვენს სასწავლებელში 1880 წლის ენკენისთვიდან დაწყებული ამა მდგომარე სასწავლებლო წლის დამლევამდის. ბატ. ყიფიანს სწავლა შეუსრულებია თბილისის სასულიერო სემინარიაში; სემინარიიდან პირდაპირ ჩვენთან დაინიშნა მასწავლებლად. ჯერ სრულებით არსად ჰქონდა მასწავლებლობის პრაქტიკა და ეს გარემოება ემჩნეოდა პირველს მის გაკვეთილების მიცემას; არც სხვა საგნების მეთოდი ჰქონდა პრაქტიკულად გაცნობილი, მაგრამ საზოგადოდ მისი მომზადება, გონების გახსნილობა და მიმართულება იმედს გვაძლევდა, რომ ის კარგი მასწავლებელი დარჩებოდა, თუ შრომას არ დაიზარებდა. მართლაც, მალე შეითვისა საჭირო წესები სწავლებისა და კარგად გაუძღვა საქმეს. შეგირდებთან კარგად ეპირა თავი. შეგირდები ხედავდნენ მას. როგორც მათთვის გულით მზრუნველს.

მისი შრომა შესამჩნევად ნაყოფიერი იყო: არათუ კარგი შეგირდები არ ზარმაცობდნენ და კარგად სწავლობდნენ, არამედ სუსტებსაც ხალისი ჰქონდათ სწავლისა და მეცადინეობდნენ, რამდენადაც ნიჭი და გარემოება ნებას აძლევდათ. ბატ. ყიფიანს შარშანაც და წელსაც საქმე რიგიანად მიჰყავდა. ახლა ბატ. ყიფიანი პეტერბურგშია უმაღლესი სწავლის მისაღებად. სასურველია იმისთანა სინდი-სიანი მშრომელი მასწავლებელი შეტი ეყოლოს ჩვენს ნორჩ შვილებს.

ლავრენტი დავითის ძე აგლაძე ორი წელიწადია მასწავლებლად არის ჩვენთან. სწავლა მიუღია ალექსანდრეს საოსტატო ინსტიტუტში. იმდენათ შესანიშნავი არ არის საზოგადო განვითარებით, რამდენადაც შრომის მოყვარე და გამოცდილება აქვს პირველდაწყებითი სწავლის საქმეში. ჯერ, რაც ჩვენთან არის, უფროს განყოფილებებში სწავლება არ შეხვედრია და დაბალ განყოფილებაში კარგად მიჰყავს საქმე. წინეთ რამდენიმე წელიწადი უმსახურია ქრისტიანობის აღმადგენელ საზოგადოების სკოლებში და რაჟის პირველდაწყებით სასწავლებელში. შეგირდებს რიგიანად ეპყრობა.

შარშან ენკენისთვეში მივიღეთ მასწავლებლად თომა აბრამის ძე მთავრიშვილი და ლუკა ლუკას ძე ჩომახიძე; პირველს ამათთაგანს სწავლა მიუღია თბილისის საოსტატო ინსტიტუტში, მეორეს — გორის საოსტატო სემინარიაში. საზოგადოდ, როგორც თქვენ მოგეხსენებათ, ინსტიტუტი უფრო მეტს მომზადებას აძლევს ამ მხრით. ჩემის აზრით, ბატ. მთავრიშვილი მაღლა დგას ჩომახიძეზე. ორივე კი შრომის მოყვარულნი არიან, საკმაოდ გაცნობილი აქვთ პირველდაწყებითი სწავლების წესები. თუ ასე ბეჭითად განაგრძეს თავისი სამსახური, კარგად წაიყვანებენ საქმეს.

გალობის მასწავლებლად მოწვეული გეყავდა მღვდელი ივ. შავლაძე, რომელიც ასწავლიდა 1880 წ. სექტემბრიდან ამ სასწავლო წლის დამლევამდის. ამ მასწავლებელმა ვერ გამოიჩინა გალობაში საკმაო მომზადება, და ამ საგნის სწავლება ვერ მიდიოდა კარგად, მაგრამ რა გვექნა, როდესაც უკეთესი არავინ გვეშოვებოდა. უმთავრესი ნაკლოვანება იმისი ის იყო, რომ ქართული სახალხო სიმღერები არ იცოდა. ამისათვის საჭირო იყო გვეძებნა უკეთესი მასწავლებელი და ეს დაგვეთხოვა. თვით შავლაძემ განაცხადა ნაეკზამენეს, მომავალი წლისათვის დრო აღარ მექნება გალობის გაკეთებებზე ვიარაო და დავითხოვეთ.

საზოგადოთ მასწავლებლები სინდისიანად შრომობდნენ და ცდილობდნენ, თუ რაიმე ნაკლოვანება შეემჩნეოდათ გაესწორებინათ. ერთმანეთს შორის კარგი განწყობილება ჰქონდათ, ხშირად ბაასობდნენ შესახებ სხვადასხვა პედაგოგიურის კითხვებისა, და ეს გარემოება ხელს უწყობდა საზოგადო საქმის წინ წაწევას¹.

1881/82 სასწავლო წლისათვის ქუთაისის სააზნაურო მოსამზადებელი სკოლა სრულკომპლექტიანი იყო, შედგებოდა ოთხი განყოფილებისაგან, ირიცხებოდა 249 მოსწავლე.

სკოლა ხელმძღვანელობდა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობის მიერ შემუშავებული გეგმით.

პირველ განყოფილებაში რუსული არ ისწავლებოდა; II განყოფილებაში კი წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას 6 საათი ჰქონდა რუსულისათვის დანიშნული, მაგრამ სკოლის ხელმძღვანელობამ მიზანშეწონილად 7 საათი სცნო.

საგნები მხოლოდ IV განყოფილებაში ისწავლებოდა რუსულად, მაშინაც მასალას ჯერ ქართულად ხსნიდნენ, შემდეგ რუსულად².

აღსანიშნავია, რომ მასალის გადაცემის ასეთ მეთოდის გამოყენებას წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობა, ი. გოგებაშვილის წინადადებით, პროგიმნაზიულ კლასებშიც მოითხოვდა.

1882 წლის 4 ოქტომბერს წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობა ალ. ჭიჭინაძეს სწერდა: „გთხოვთ გამგეობა, შემდეგი წესი მიიღოთ პროგიმნაზიულ პირველსა და სხვა კლასებშიც, ოდეს ისინი გაიხსნებიან: რადგან მოსწავლეები I-ისა და დანარჩენის კლასებისა ვერ ითვისებენ იმდენად რუსულ ენას, რომ ცნობიერად და შეგნებით სწავლობდნენ ამ ენაზე მასწავლებლის მიერ

¹ სტია, ფ. 481, საქ. № 21, ფ. 176, 177, 178.

² სტია, ფ. 481, საქ. № 26, ფ. 171—173.

გარდაცემულს ცოდნას, ამისათვის სთხოვე მასწავლებლებს. რომ მათ პირველად გაკვეთილი ქართულს ენაზე აუხსნან და მერმედ რუსულად. მხოლოდ უნდა მტკიცედ იყოს დაცული, რომ ერთი ენა მეორეში არ ირეოდეს და ამით საქმის მსვლელობა არ შეფერხდეს. ეს ზომა ფრიად საჭიროა: მოსწავლენი გონივრულად შეითვისებენ ყოველს საგანს და მოშორებულნი იყვნენ მექანიკურად რაისამე გაზეპირებასა და რუსული ენაც უფრო გაგებით და აზრიანად შეისწავლონ“¹...

მასალებიდან არ ჩანს, პროგიმნაზიულ კლასებში მიიღეს თუ არა სწავლების ასეთი მეთოდი. შესაძლოა ზოგი მასწავლებელი მხოლოდ გაუგებარ აზრებსა და სიტყვებს თარგმნიდა ქართულად, თუმცა პროგიმნაზიულ კლასებში არაქართველი მასწავლებელი ასეთ საშუალებას მოკლებული იქნებოდა ქართულის უცოდინრობის გამო.

პირველად 1882 წლის ივნისში 30-მა მოსწავლემ დაასრულა სააზნაურო სკოლის ოთხი განყოფილება; მასწავლებლების გარდა გამოცდას გარეშე პირებიც ესწრებოდნენ: საღვთო სჯულში გამოცდას ესწრებოდა ეპისკოპოსი გაბრიელი, რუსულ ენაში — გიმნაზიის მასწავლებლები პეტროვი და ვიტუშინსკი, არითმეტიკაში — იგივენი და გიმნაზიის მასწავლებელი ელჩუკოვი, ქართულ ენაში — ნიკოლოზ ტარიელის ძე დადიანი და მზრუნველი კომიტეტის ზოგიერთი წევრი. კომიტეტის თავმჯდომარე ანა მუსხელიშვილისა ატყობინებდა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას, რომ გიმნაზიის დირექტორის მიერ გამოგზავნილმა მასწავლებლებმა, რომლებიც გამოცდაებს ესწრებოდნენ, წლიურ ნიშნებზე მაღალი ნიშნები დაუწერეს მოსწავლეებსო.

IV განყოფილებადამთავრებული 30 მოწაფის შეფასების სურათი ასეთი იყო:

ს ა გ ნ ე ბ ი	შეფასების ნიშნები				
	5	4	3	2	1
საღვთო სჯელი —	7	8	15	—	—
რუსული ენა —	9	6	12	3	—
ქართული ენა —	15	11	4	—	—
სამშობლოს აღწერა —	13	8	9	—	—
არითმეტიკა —	8	8	12	2	—
ქართული წერა —	14	9	7	—	—
რუსული წერა —	11	16	3	—	—
ხატვა-ხაზვა —	12	10	8	—	—

¹ სტა, ფ. 481, საქ. № 21, ფ. 155.

პროგიმნაზიული კლასები ქუთაისის ქართულ სკოლასთან

1882 წლის ივნისში ალ. ქიქინაძემ აღძრა საკითხი წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობის წინაშე პირველი პროგიმნაზიული კლასის გახსნის შესახებ. ის წერდა: „როგორც გაგებული გვაქვს გაზ. „ღროებიდან“ საზოგადოება წ-კითხვისა იმ აზრისაა, რომ პროგიმნაზიული კლასების გახსნის უფლება მას არ ეკუთვნის და ამისათვის ცალკე საზოგადოება უნდა შედგესო ქუთაისში. ისე როგორც თბილისშია,—საზოგადოება თავადაზნაურთა შვილების სწავლაში დამსმარებელი. ეს მართალია, მაგრამ ეს აქ წელს ვერ მოესწრება. წ-კ გამგეობას აქვს პირველდაწყებითი სკოლის გახსნის უფლება, მაგრამ პირველდაწყებითი სწავლა არ განისაზღვრება მარტო ერთკლასიანი სასწავლებლით. დაწყებითა სასწავლებელი არის ერთკლასიანი და ორკლასიანი. ეშუამდგომლობთ, რომ ქუთაისის სააზნაურო სკოლა გადაკეთდეს ორკლასიანად და შეიცავდეს ისეთ საგნებსაც, რომელნიც საჭირონი არიან პროგიმნაზიის პირველი კლასისათვის (ლათინური ენა)“. (Правила для частных учебных заведений К. У. Округа, §§ 2, 3).

მაგრამ „ღროებისა“ და ალ. ქიქინაძის შიში იმისა, რომ სასწავლო ოლქი ნებას არ მისცემდა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას მოსამზადებელ კლასებთან გაეხსნა პროგიმნაზიული კლასიც (ამ წელს — პირველი კლასი) უსაფუძვლო გამოდგა. მოსამზადებელ კლასებთან პროგიმნაზიული კლასების გახსნას მხარი დაუჭირა ქუთაისის სახალხო სკოლათა დირექტორმა ორლოვმა.

1882 წლის 2 აგვისტოს ქუთაისის სახალხო სკოლათა დირექტორმა აცნობა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას, რომ სასწავლო ოლქი ქუთაისის სააზნაურო სკოლასთან პირველი პროგიმნაზიული კლასის გახსნის წინააღმდეგი არ იყო, მაგრამ მოითხოვდა იმ პირის დასახელებას, ვისაც დაეკისრებოდა ოლქის წინაშე პასუხისმგებლობა ამ კლასში სწორი სწავლების წარმართვისათვის. გამგეობამ ასეთ პირად ალ. ქიქინაძე წარადგინა.

1882 წლის 21-23 აგვისტოს სასწავლო ოლქის მზრუნველმა ნება დართო წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას გაეხსნა ქუთაისის სააზნაურო მოსამზადებელ სკოლასთან პირველი პროგიმნაზიული კლასი.

1822 წლის 28 სექტემბერს სახალხო სკოლათა ინსპექტორის, მზრუნველი კომიტეტისა და გარეშე პირების თანდასწრებით ქუთა-

ისის ქართულ სააზნაურო დაწყებით სკოლასთან გაიხსნა პირველი პროგიმნაზიული კლასი 34 მოსწავლით.

აღადგახსნილ პირველ კლასში რუსული, ლათინური და ქართული ენების მასწავლებლად დაინიშნა ნესტორ ალექსანდრეს ძე თავდგირიძე. არითმეტიკისა და გეოგრაფიის მასწავლებლად — ალექსანდრე ჭიჭინაძე, საღვთო რჯულის სწავლება მატარაძეს დაეკისრა, მოსამზადებელი კლასის მასწავლებლებად მოიწვიეს ექვთიმე ჯალაღანიძე და ივლიანე გოგოლაშვილი, გალობისა და ქართული ენის მასწავლებლად დაინიშნა რომანოზ დავითის ძე ცამციევი — ძამასაშვილი, ხოლო აღმზრდელად — სტ. ხოჯევანოვი.

1882/83 სასწავლო წელს ქუთაისის სააზნაურო სასწავლებელი შედგებოდა ერთი პირველი განყოფილებისაგან, ორი — II, ორი — III, ორი — IV განყოფილებისაგან და ერთი პროგიმნაზიული კლასისაგან.

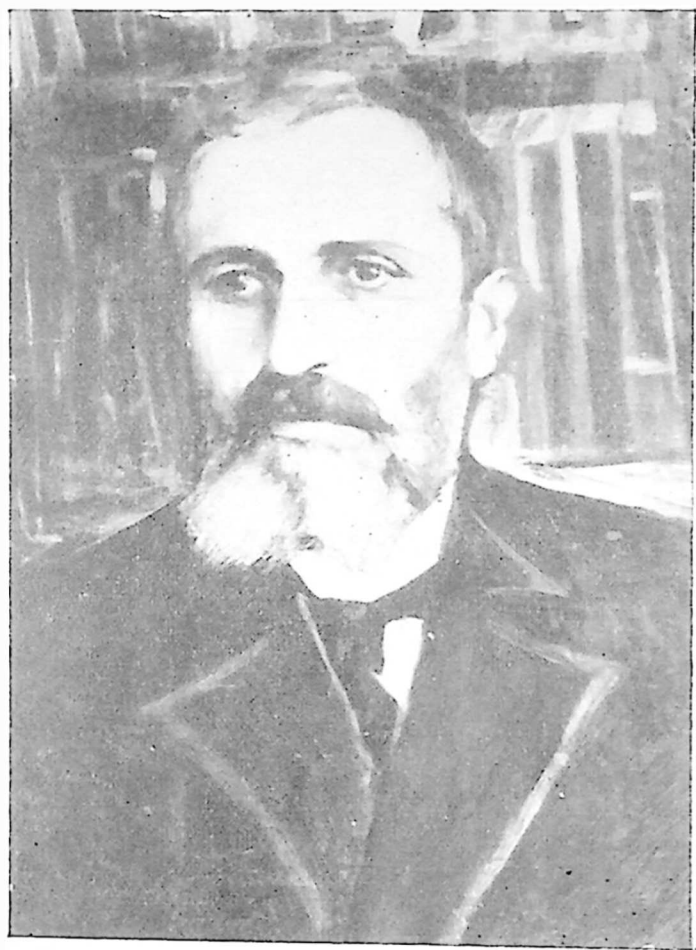
1883 წლის სექტემბერში, როდესაც შტატის მასწავლებლებისაგან ვის ჯერეული დატვირთვა 18 გაკვეთილით განისაზღვრა, მოსამზადებელ კლასებში განთავსდებოდა ერთი მასწავლებლის ადგილი, რომლის მსურველი ოთხი ქალი აღმოჩნდა. ჩვეულებრივი წესის მიხედვით დანიშნული იქნა გამოსაცდელი გაკვეთილები, რომლებსაც დაესწრნენ მზრუნველი კომიტეტის წევრები: კირილე ლორთქიფანიძე, სიმონ ლოღობერიძე, ალექსანდრე ფიფინაშვილი და ანტონ ლორთქიფანიძე. ყველას მოეწონა ქუთაისის ქალთა გიმნაზიის კურსდამთავრებულის ნინო ბესარიონის ასულ ხელთუფლიშვილისა და ბარბაღე იოსების ასულ ვოლსკაიას (გრ. ვოლსკის — უმწიფარიძის და) მიერ გადაცემული გაკვეთილები და ორივე მოიწვიეს ნახევარ-ნახევარ შტატზე.

1883 წელს ქუთაისის ქართულ სკოლასთან გაიხსნა II პროგიმნაზიული კლასი. ფრანგული ენის მასწავლებლად მოწვეული იქნა ელენე ხლებნიკოვა; მეორე აღმზრდელად კი ბესარიონ შალვაშვილი (თავისუფალი სვანი), რომელსაც თბილისის სემინარიი ჰქონდა დასრულებული.

1883 წლის სექტემბერში ქართულ სკოლას მიემატა III პროგიმნაზიული კლასი.

ამავე წელს პროგიმნაზიულ კლასებში ქართული ენის მასწავლებლად დაინიშნა სილოვან თომას ძე ხუნდაძე, რომელსაც დამთავრებული ჰქონდა პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლური ენების ფაკულტეტი. ს. ხუნდაძეს ქართული ენის გარდა დროებით I კლასში ლათინურიც უნდა ესწავლებინა.

1885 წელს ქართულ სკოლას მიემატა უკანასკნელი პროგიმნა-

იოსებ ოცხელი (1865—1919)

ზიული მეოთხე კლასი და სრული პროგიმნაზია გახდა. ბერძნული ენის მასწავლებლად პროგიმნაზიაში მოუწვევიათ გიმნაზიის მასწავლებელი ნ. პოპოვი.

ამავე წელს სამჯერ შეუმოწმებია სასწავლებელი ქუთაისის გუბერნიის სკოლათა დირექტორს ლევიტსკის და ოლქის ინსპექტორს კარავეევს. კარავეევი ძალიან კმაყოფილი დარჩენილა.

1882 წლის შემოდგომაზე ახალციხეში საცხოვრებლად გადავიდა კომიტეტის თავმჯდომარე ანა მუსხელიშვილისა. საცხოვრებელი ადგილი შეიცვალა ნიკოლოზ დიმიტრის ძე ყიფიანმაც, ამ გარემოებამ გამოიწვია მზრუნველი კომიტეტის გადახალისება და მართლაც კომიტეტის შემადგენლობა შეიცვალა. განახლებული კომიტეტის თავმჯდომარედ ელენე ლორთქიფანიძისა იქნა დამტკიცებული, მის ამხანაგად ალ. ფიფინაშვილი; წევრებად: კირილე ლორთქიფანიძე, სიმონ ლოღობერიძე და ანტონ ლორთქიფანიძე, რომელთაც წ/კ საზოგადოების გამგეობამ დაუმატა დავით არჩილის ძე ლორთქიფანიძე და ვასილ ნიკოლოზის ძე აბულაძე¹.

1888 წელს მზრუნველი კომიტეტის შემადგენლობიდან მოხუცებულობის გამო გავიდა სიმონ ლოღობერიძე, ვასილ აბულაძე კი ქუთაისიდან საცხოვრებლად სხვაგან გადასვლის გამო. მათ ნაცვლად წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობამ კომიტეტში შეიყვანა მოსე ქიქოძე და დავით აბდუშელიშვილი².

1884 წელს ქუთაისის სააზნაურო სკოლის ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ფაქტი მოხდა. 80-იანი წლების დასაწყისიდან ცარიზმმა გააძლიერა რეაქციული პოლიტიკა მთელს რუსეთში. ეს იყო „პოზედონოსევის“ შეუზღუდველი დიქტატურის პერიოდი, რომელიც გამოიხატებოდა მცირე ერების ერომანეთზე წასისიანებისა და რუსიფიკატორულ პოლიტიკაში, რასაც თანამიმდევრობით და მტკიცედ ატარებდა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი იანოვსკი. მან ამ მიზნით „მეგრული ანბანი“ შეამუშავებინა, განიზრახა საღვთო წერილის მეგრულზე თარგმნა, შეუდგა მეგრული სახელმძღვანელოების შედგენას. ყოველივე ამას მეგრული ხალხისა და მათი „მშობლიური ენის“ დაცვით ასაბუთებდა. მთელი ქართველი ხალხი და სამეგრელოს მოსახლეობა — თავადაზნაურობა, გლეხობა, ინტელიგენცია, ვაჭართა ფენა, სამღვდელოება აღაშფოთა იანოვსკის ასეთმა მზაკვრულმა განზრახვამ. სამეგრელოს დაბა-სოფლების სა-

¹ სტია, ფ. 481, საქ. № 107, ფ. 1—2.

² სტია, ფ. 481, საქ. № 163, ფ. 5.

მონასტრო სკოლებიდან ქართულის სწავლება განიდევნა; ამასვე უპირებდნენ სამრევლო სკოლებსაც. ქუთაისის საადგილმამულო ბანკის ხელმძღვანელობამ გადაწყვიტა 1884 წლის სექტემბრიდან ქუთაისის მოსამზადებელი კლასების პარალელური განყოფილებანი ძველ სენაკში გადაეტანა და ამით სამეგრელოში წარმოებული ეს ანტიქართული საქმიანობა ოდნავ მაინც შეენელებინა. ამ საქმეს ქართული კულტურის მაშინდელი შტაბი — ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება ხელმძღვანელობდა. ძველ სენაკში უნდა გახსნილიყო ქართული სკოლა; ამ სკოლის პირველი ინსპექტორი სამსონ ყიფიანი შემდეგს აღნიშნავს თავის მოგონებაში.

1884 წლის 30 ივლისის თარიღით ქუთაისის სააზნაურო სკოლის მზრუნველმა კომიტეტმა აცნობა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას, რომ ბანკის საზოგადო კრების დადგენილებით ქართული სკოლის ორი პარალელური — პირველი და მეორე განყოფილებები გადადიოდა ძველ სენაკში. ბანკმა ამ მიზნისათვის გადადო 3 200 მანეთი. მასწავლებლად დანიშნულ იქნა ლავრენტი აგლაძე (ქუთაისის სააზნაურო სკოლის მასწავლებელი); წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობამ შეატყობინა ალექსი კიკინაძეს, რომ ოლქის მზრუნველი არ იყო წინააღმდეგი სკოლის პარალელური განყოფილებების ძველ სენაკში გადატანისა.

ეს სკოლა ქუთაისის სააზნაურო სკოლის ფილიალს წარმოადგენდა, რომელმაც დიდად შეუწყო ხელი სამეგრელოში ცარიზმის პოლიტიკის წინააღმდეგ ბრძოლას, ქართული ენისა და კულტურის განმტკიცების საქმეს. ცარიზმის მოხელეები ამ სკოლის მნიშვნელობას კარგად ხედავდნენ და მასა და მის მესვეურებს შეუწეებლად ებრძოდნენ, მაგრამ უშედეგოდ. 1887 წლიდან 1918 წლამდე ყოველწლიურად სენაკის სკოლის კურსდამთავრებული კარგად მომზადებული 15—20 ახალგაზრდა შედიოდა უგამოცდოდ ქუთაისის ქართული სკოლის (შემდეგ გიმნაზიის) პირველ კლასში.

სენაკში სკოლის გახსნის შემდეგ ქუთაისის სკოლასთან გაუქმდა პარალელური კლასები, რასაც შედეგად ძირითადი კლასების გადატვირთვა მოჰყვა, განსაკუთრებით გადაიტვირთა III და I კლასები, რამაც უარყოფითი გავლენა მოახდინა მოსწავლეთა წარმატებასა და დისციპლინაზე. 1886 წელს IV კლასის 7 მოსწავლიდან კურსი დაასრულა ოთხმა, სამი დარჩა; კურსდამთავრებულთაგან ერთი სახაზინო გიმნაზიის V კლასში შევიდა, ორი — თბილისის ქართული გიმნაზიის V კლასში გადავიდა, ერთი თბილისის ტელეგრაფისტთა სას-

წავლებელში მოეწყო. დარჩენილთაგან ერთი მოსწავლე ქუთაისის გიმნაზიის IV კლასში მიუღიათ.

ქართული სკოლა უფლებო სასწავლებელი იყო, ამიტომ მისი არსებობის მთავარი ამოცანა — საღი, პედაგოგიური პრინციპების მომარჯვებით ქართველი ბავშვების მომზადება სახაზინო-უფლებიან სასწავლებლებისათვის, ძალაში დარჩა პროგიმნაზიული კლასების გახსნის შემდეგაც. სკოლის ხელმძღვანელობა ყოველთვის გულდასმით და სიამოვნებით ადევნებდა თვალს, თუ რომელი კურსდამთავრებული მოეწყობოდა ამა თუ იმ სახაზინო სასწავლებელში. 1884—1887 წლებში სააზნაურო სკოლის სხვადასხვა კლასებიდან სახაზინო სასწავლებელში 64 მოსწავლეს მოუხერხებია გადასვლა.

ხანგრძლივი ბრძოლის შედეგად 1905 წელს სააზნაურო სკოლა გიმნაზიად გადაკეთდა. მან მიიღო უფლება სასწავლო ოლქიდან გამოგზავნილი დეპუტატის თანდასწრებით გამოეცადა რვაკლასდამთავრებული მოსწავლეები და ღირსეულთათვის მიეცა უმაღლეს სასწავლებელში შესვლის უფლება.

1885/86 სასწავლო წელს საბოლოოდ შემუშავებულ იქნა მოსამზადებელი კლასების პროგრამა, რომელიც ი. გოგებაშვილმა შეასწორა; შესწორებული პროგრამა წარედგინა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას, რომელმაც იგი მოიწონა.

ამავე წელს დაზუსტდა მოსამზადებელი კლასების სასწავლო ეგმაიც.

მოსამზადებელი განყოფილებები (ხათების რაოდენობა)

	I	II	III	IV	სულ
საღვთო სჯული	2	2	2	2	8
ქართული ენა	6	4	6	4	20
დაკვირვებითი სწავლა	5	3	—	—	6
რუსული ენა	—	7	8	9	24
არიტმეტიკა	4	4	4	5	17
სუფთა წერა	4	4	4	4	16
სამშობლოს აღწერა	—	—	2	2	4
გალობა	2	2	2	2	8

21 26 28 28 103

პროგიმნაზიულ კლასებში მიღებული იყო სახაზინო სასწავლებლების — პროგიმნაზიისა და გიმნაზიის სასწავლო გეგმა, რომელსაც ზოგჯერ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას შიერ განსაზღვრული ქართული ენის საათები.

პროვინციული კლასების სასწავლო გეგმა

ს ა გ ნ ე ბ ი — კ ლ ა ს ე ბ ი — ს ა ა თ ე ბ ი

	I	II	III	IV	სულ
1. საღვთო სჯული	2	2	2	2	8
2. ქართული ენა	4	3	3	3	13
3. რუსული ენა	6	5	5	4	20
4. ლათინური ენა	8	7	5	5	25
5. ბერძნული ენა	—	—	4	5	9
6. ფრანგული ენა	—	3	3	3	9
7. გეოგრაფია	2	2	2	2	8
8. ისტორია	—	—	2	2	4
9. მათემატიკა	4	4	4	4	16
10. სუფთა წერა	2	2	—	—	4
11. ხაზვა-ხატვა	1	1	—	—	2
12. ჯალობა	1	1	—	—	2
	30	30	30	30	120 ¹

1884/85 და 1885/86 სასწავლო წელს ქუთაისის სააზნაურო სკოლაში პედაგოგიურ მუშაობას ეწეოდნენ შემდეგი პირები (იხ. გვ. 21)

ამ კოლექტივს ხელმძღვანელობდა ნიჭიერი და გამოცდილი პედაგოგი ალექსი ჭიჭინაძე, რომელსაც დამსახურებული ავტორიტეტი და სიყვარული ჰქონდა მოპოვებული მასწავლებელთა შორის.

წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობა ხედავდა, რომ ქუთაისის სააზნაურო სკოლას სათავეში ღირსეული ადამიანი ედგა, რომელიც წარმატებით ხელმძღვანელობდა მასწავლებლებს. ამიტომ ი. ჯოგებაშვილის წარდგენით გამგეობამ ალ. ჭიჭინაძეს 1887 წ. 31 იანვარს მაღლობა გამოუცხადა ნაყოფიერი და სასარგებლო მუშაობისათვის.

1886 წლის 9 სექტემბერს ალ. ჭიჭინაძე თბილისის სათავადაზნაურო სასწავლებლის მმართველად გადაიყვანეს³.

ქუთაისის სააზნაურო სკოლის მზრუნველ კომიტეტს იმავე წლის 22 სექტემბერს უთათბირია სკოლაში შექმნილი მდგომარეობის შესახებ, და როგორც ის მოახსენებს წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას, დაუდგენია: „...რადგან ამჟამად აკადემიური წელიწადი უკვე დაწყებულია და ამის გამო ერთობ ძნელი იყო, თითქმის შეუძლებელიც, რომ ვინმე სახელმწიფო სასწავლებელში მოსამსახურეთაგან მოგვეწვია, და რადგანაც მაღალს

¹ სტია, ფ. 481, საქ. № 128, ფ. 19.

² სტია, ფ. 481, საქ. № 12, ფ. 2.

³ სტია, ფ. 481, საქ. № 98, ფ. 40.

გვარი, სახელი, მამის სახელი	1	განათლება	2	რას ასწავლის	3	რომელი წლიდანაა მოწყვეტილი
						4
1. კიკინაძე ალექსი ბესარიონის ძე		მოსკოვის უნივ. იურიდ. ფაკ.	უნივ. იურიდ.	რუს. ენას I, IV და III კლ.	1879 წ. დეკემბ.	
2. მატარაძე სპირიდონ ანდროს ძე		თბილისის სასულ. სემინარია	სასულ. სემინარია	საღვთო სკულის განყ-ში და კლ.	1880 წ. იანვრ.	
3. მთავარიშვილი თომა აბაშის ძე		თბილისის სამსწავლებლო ინსტიტუტი	სამსწავლებლო ინსტიტუტი	განყოფილების მასწავლებელი	1881 წ. სექტემბ.	
4. დათეშიძე სამსონ ნიკოლოზის ძე		—	—	—	1882 წ. სექტემბ.	
5. კოლსკია ბარბალე იოსების ასული		ქუთაისის ქალთა გიმნაზია	ქალთა გიმნაზია	—	1883 წ. სექტემბ.	
6. ხელთუფლიშვილი ნინო ბესარიონის ასული		—	—	—	1893 წ. სექტემბ.	
7. ბენაშვილი ანდრო სიმონის ძე		თბილისის სასულ. სემინარია	სასულ. სემინარია	გალობის მასწავლებელი	1885 წ. სექტემბ.	
8. ხოჭევანიძე სტეფანე პავლეს ძე		გორის სასულ. სემინარია	სასულ. სემინარია	აღმზრდელი	1882 წ. ივნისი	
9. თადეაშვილი ნესტორ ალექსანდრეს ძე		ნიუიორ. უნივ. იური. ფაკ.	უნივ. იური. ფაკ.	ლათინურსა და ისტორიას	1882 წ. სექტ.	
10. ხუბეზიკოვისა ელენე ნიკოლოზის ასული		შინაური	—	ფრანგულ ენას	1882 წ.	
11. ლილიენფელდი კონსტანტინე ალექსანდრეს ძე		ნიუიორსისის სიტ. მათ. ფაკულტეტი	უნივერსიტეტის სიტ. მათ. ფაკულტეტი	მათემა. IV კლ.	1882 წ.	
12. ჭორჩიკია სპირიდონ ბესარიონის ძე		—	—	მათემა. I, II, III კლ.	1885 წ.	
13. ნოლობერიძე სიმონ ბესარიონის ძე		კიევის უნივერსიტეტის სიტ. ფაკულტ.	უნივერსიტეტის სიტ. ფაკულტ.	გეოგრაფიას II—IV კლ.	1885 წ.	

1	2	3	4
14. იერანიკოვი მიხეილ ივანეს ძე	პეტერბურგის უნივერსიტეტის ისტ. ფაკ. — სტუდენტი	რუსულ ენას IV კლას. ლათინურ ენას IV კლ. ბერძნული ენა III—IV კლ.	1885 წ. სექტ.
15. მაჭუტაძე მიხეილ ივანეს ძე			1885 წ. „
16. წინააღმდეგ მიხეილ რობანო- ვის ძე			1885 წ. სექტ.
17. ხუნიდაძე სილოვან თომას ძე	პეტერბურგის უნივე. აღმ. ენების ფაკულტეტი კიევის სასულიერო აკადე- მია	ქართულს, ფრანგულსა და ლათინურს I კლ. გეოგრაფ. I და II კლ.	1884 წ. „
18. ამესალაშვილი სპირიდონ გი- ორგის ძე			1885 წ. „
19. ნიჭარაძე ბესარიონ შიოს ძე	სასულიერო სემინარია	აღმწერდელი	1883 წ. „
20. ქორიძე ფილიპონ ესტატეს ძე	მოსკოვის უნ. სამედიცინო ფაკულტეტი	აზბუკის გუნდს	1885 წ. „
21. ხეჩინაშვილი სიმონ ივანეს ძე		ექიმი	1885 წ. თებერ.

სასწავლებელში ახლად კურს-გათავებულ ყმაწვილებს არ ექნებოდათ ელემენტარულის სწავლებისათვის საჭირო მომზადებულება და გამოცდილება, ამისათვის მზრუნველმა კომიტეტმა სკოლის ხელმძღვანელობა დროებით დაავალა ამავე სკოლასთან არსებული პროგიმნაზიული კლასების მასწავლებელს—ნოვოროსიისკის საიმპერატორო უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულ სპირიდონ ბესარიონის ძე ჭორჯიკიას“.

სპირიდონ ჭორჯიკია მხოლოდ ორი წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა ქუთაისის ქართულ სკოლას. უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ სპ. ჭორჯიკიამ ვერ შეინარჩუნა ის კარგი ტრადიციები, რაც ქუთაისის ქართულ სკოლას დაუტოვა ალექსი ჭიჭინაძემ. როგორც ირკვევა სპ. ჭორჯიკია თვითნებურად, მასწავლებლებთან შეუთანხმებლად, მათთან პირადი დამოკიდებულების მიხედვით ანაწილებდა გაკვეთილებს, რამაც გამოიწვია მასწავლებელთა უმრავლესობის აღშფოთება, არც მოსწავლეთა დისციპლინას აქცევდა ყურადღებას, ყოველივე ამან დააქვეითა სწავლების დონეც.

1888 წლის 20 სექტემბერს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სხდომამ გამოიტანა დადგენილება სპირიდონ ჭორჯიკიას ქუთაისის სააზნაურო სკოლის ინსპექტორის (გამგის) მოვალეობის დროებითი აღმასრულებლის თანამდებობიდან დაუყოვნებლივ განთავისუფლების შესახებ, იქვე მასწავლებლად დატოვების უფლებით, ქუთაისის სააზნაურო სკოლის ხელმძღვანელად დაინიშნა ვასილ ყიფიანი.

ქუთაისის ქართული სკოლა 90-იანი წლების პირველ ნახევარში

1888-1895 წლებში, როდესაც ქუთაისის ქართულ სასწავლებელს ვასილ ყიფიანი ხელმძღვანელობდა სასწავლებლის ცხოვრება ნორმალურად მიმდინარეობდა. ვასილ ყიფიანი განათლებული კაცი იყო, ჭკვიანი, საჭირო ტაქტის მქონე და საკმაო ავტორიტეტიც ჰქონდა მოპოვებული საზოგადოებაში.

1889 წლის სექტემბერში ქუთაისის სააზნაურო სასწავლებლის პედაგოგიური საბჭოს შემადგენლობაში იყვნენ: ინსპექტორი ვ. რ. ყიფიანი, მოსამზადებელი განყოფილების მასწავლებელი: ბ. ი. ვოლსკაია, ნ. შ. ხელთუფლიშვილი, ს. ნ. დათეშიძე, თ. ა. მთავრიშვილი. პროგიმნაზიული კლასების მასწავლებლები: დ. გ. კარიჭაშვილი. ი. ტ. ლორთქიფანიძე, ს. თ. ხუნდაძე, ა. ა. გარსევანიშვილი

(პედსაბჭოს მდივანი), შ. ო. ჩინჩალაძე, სპ. ბ. ჯორჯიკია, ვ. ლ. ვოიცხოვსკი, სპ. მატარაძე, ს. ბ. ლოღობერიძე; აღმზრდელებად იყვნენ სტ. ხოჯევანიშვილი და ბ. ნიჟარაძე; ეს უკანასკნელი 1892 წელს მღვდლად წავიდა სვანეთში და მის ნაცვლად მოწვეულ იქნა გორის საოსტატო სემინარიის კურსდამთავრებული დ. დ. ლორთქიფანიძე, რომელიც ბოლომდე შერჩა სასწავლებელს.

ქუთაისის სააზნაურო სკოლის მოსამზადებელი განყოფილებები და პირველი კლასი გადატვირთული იყო, უფროს კლასებში კი მოსწავლეთა რიცხვს კლებულობდა, მეოთხე კლასამდე 10 მოწაფე თუ აღწევდა, 3—4 მოსწავლე თუ ამთავრებდა კურსს. პროცენტულად მცირე იყო პროგიმნაზიულ კლასებში გადაყვანილთა რიცხვი და მნიშვნელოვნად იზრდებოდა განთესილ მოსწავლეთა რაოდენობა. აქედან იმ დასკვნის გამოტანა შეიძლება, რომ ნორმალური სასკოლო ცხოვრება მხოლოდ მოსამზადებელ კლასებში მიმდინარეობდა; პროგიმნაზიული კლასები კი ვერ იდგა მყარ ნიადაგზე. ამის მთავარი მიზეზი კი სასწავლებლის უუფლებობა იყო. ამ სასწავლებელში მხოლოდ ისეთ მშობლებს შემოჰყავდათ შვილები, რომელნიც მთავრობის სასწავლებელში მოწყობას ვერ ახერხებდნენ და როგორც კი შესაძლებლობა მიეცემოდათ, გადაჰყავდათ შვილები ქართული სკოლიდან გიმნაზიაში ან პროგიმნაზიაში, ან სამოქალაქო და სასულიერო სასწავლებლებსა და საოსტატო სემინარიაში. უპირატესობას ანიჭებდნენ აგრეთვე დაბალი ტიპის ქუთაისის სამეურნეო და სხვა ტექნიკურ სასწავლებლებსაც კი (სატელეგრაფო, სამიწათმოქმედო და სხვა). თვით ქუთათური ინტელიგენტებიც კი, რომელნიც ასე თუ ისე დაკავშირებული იყვნენ ქართულ სკოლასთან ან სხვა რომელიმე ქართულ დაწესებულებასთან და თავი საზოგადო მოღვაწეებად მოჰქონდათ, თავიანთ შვილებს ზარდიდნენ არა ამ სასწავლებელში, არამედ გიმნაზიაში ან პროგიმნაზიაში.

ამიტომ ქართულ სკოლას, რომელიც ხალხში „ბანკის კლასის“ სახელით იყო ცნობილი, რჩებოდა სხვა სასწავლებლისათვის მოსამზადებელი სკოლის ხასიათი.

ხელშეღწეანელები ყოველწლიურ საანგარიშო მოხსენებებში ერთგვარი კმაყოფილებით აღნიშნავდნენ, თუ წლის განმავლობაში რამდენი ბავშვი მოეწყო ამა თუ იმ სახაზინო სასწავლებელში. კიდევ მეტი: სასწავლებელი თავისი ბიუჯეტიდან თანხებსაც კი იღებდა იმისათვის, რომ მოსწავლეები არდადეგებზე გიმნაზიაში შესასვლელად მოემზადებინა: ამ მიზნით 1894 წელს ქართულმა სკო-

ლამ 334 მანეთი მიიღო, ბიბლიოთეკის შესაცესებად კი ამავე წელს სკოლამ მხოლოდ 92 მანეთი 70 კაპ. დახარჯა¹.

1890 წელს დაისვა საკითხი ქუთაისის ქართულ სააზნაურო სკოლაში რუსული ენის სწავლების გაძლიერების შესახებ, რასაც ასაბუთებდნენ იმით, რომ ამ სასწავლებლიდან მთავრობის სასწავლებლებში ბევრნი გადადიოდნენ და რუსულ ენაზე სწავლება არ გაუჭირდებოდათ.

სააზნაურო სასწავლებლის პედაგოგიური საბჭოს იმავე წლის 3 თებერვლის სხდომაზე განხილული იქნა «Предложенный инспектором вопрос о мерах к поднятию уровня знаний учащихся по русскому языку, с целью увеличить % поступающих из школы в правительственные учебные заведения... без существенного ущерба для других предметов»².

უმალესი განათლების მქონე ბევრ მასწავლებელს უმუშავია ქუთაისის ქართულ სკოლაში, მაგრამ უმრავლესობა ხანგრძლივად არ გაჩერებულა. 80—90-იანი წლების პროგიმნაზიული კლასების მასწავლებლებიდან ს. ხუნდაძე, ალ. გარსევანიშვილი, მ. ჩინჩალაძე და გ. ცაგარეიშვილი შერჩნენ ბოლომდე ამ სასწავლებელს³.

პროგიმნაზიული კლასების მასწავლებელთა ხშირი ცვლა, რა თქმა უნდა, ერთგვარ ზიანს აყენებდა სასწავლო საქმეს.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობა ქუთაისის ქართული სკოლის გასაცნობად და სარევიზიოდ დროგამოშვებით თავის რწმუნებულებს გზავნიდა.

სასწავლებლის უშუალო გასაცნობად პირველად 1886 წელს გაიგზავნა ი. გოგებაშვილი, რომლის მოხსენება, სამწუხაროდ არქივის სათანადო ფონდში არ აღმოჩნდა. 1887 წელს სასწავლებელი ალ. ჭყონიამ შეამოწმა; 1888 წელს ალ. ჭყონია და იაკობ გოგებაშვილი იქნენ მივლინებული; 1890 წელს ქუთაისისა და ძველი სენაკის სკოლების შესამოწმებლად გაიგზავნა ექვთიმე თაყაიშვილი, რომელმაც ვრცელი მოხსენებითი ბარათი წარუდგინა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას.

¹ სტია, ფ. 481, საქ. № 467, ფ. 1

² სტია, ფ. 481, საქ. 256, ფ. 8.

³ ჩვენ აქ მხედველობაში არ გვყავს მოსაზრებებელ განყოფილებათა მასწავლებლები — ს. ყიფიანი, ს. დათეშიძე, თ. მთავრიშვილი, ნ. ხელთუფლიშვილი, მ. ვოლსკი, ი. ნიკოლაიშვილი, ივ. გოგოლაშვილი, ბ. მაჟურობა, დ. ლორთქიფანიძე, ს. რობაქიძე, რომელნიც ბოლომდე შერჩნენ ქუთაისის სააზნაურო სკოლას, თუ მის ძველი სენაკის განყოფილებას და არც ის მასწავლებლები, რომელნიც თბილისის ქართულ გიმნაზიაში გადავიდნენ: პეტრე მირიანაშვილი, დავით კარიკაშვილი, ივ. რატიშვილი და სხვანი.

ქუთაისის ქართული სკოლის დაარსების მიზანი იყო დაწყებითი განათლების მშობლიურ ენაზე მიღება. ამის შესაბამისად იყო დაყენებული საგნების სწავლება მოსამზადებელ განყოფილებებში. ყველა საგანი რუსულ ენაზე მხოლოდ მეოთხე განყოფილებაში ისწავლებოდა, რათა ბავშვი მომზადებულიყო პირველ კლასში ყველა საგნის რუსულ ენაზე შესათვისებლად. ასეთ სასწავლო გეგმას მტკიცედ იცავდა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობა. პირველ ხანებში სასწავლო უწყებაც თითქოს კმაყოფილი იყო ასეთი გეგმით სწავლების შედეგებით. მაგრამ ის, რაც მთავრობას 80-იან წლებში აკმაყოფილებდა რუსული ენის სწავლების საქმეში, არასაკმარისი აღმოჩნდა 90-იანი წლებისათვის, როდესაც ხელისუფლებამ გამარუსებელი პოლიტიკა სწრაფი ტემპით განავითარა. 80-იანი წლების მიწურულში ქუთაისსა და თბილისის სახალხო სკოლათა დირექტორებმა ოლქის მზრუნველის იანოვსკის ნებართვით ოფიციალურად გააუქმეს კიდევ დაწყებითი სკოლების 1881 წლის ცნობილი სასწავლო გეგმა, რომლითაც რუსულ ენაში ლექსიკას მხოლოდ სწავლების პირველი წლის მეორე ნახევრიდან (იანვრიდან) იწყებდნენ, ხოლო რუსულ წერა-კითხვას — მეორე წლის დასაწყისიდან. ქუთაისის გუბერნიის სკოლათა დირექტორი ლევიტსკი ქუთაისის სააზნაურო სკოლის მოსწავლეთა რუსულ ენასა და სხვა საგნებში ჩამორჩენის მიზეზად ამ გეგმით სწავლებას თვლიდა და მოითხოვდა რუსული ენის სწავლების გაძლიერებას¹.

ლევიტსკის ამ მოსაზრების შედეგად ქუთაისის ქართული სკოლის პედაგოგიურ საბჭოს 1890 წლის 3 თებერვლის სხდომაზე მიუღია შემდეგი ღონისძიება:

1. პირველ განყოფილებაში კვირაში რუსული ენის ოთხი თითო საათიანი გაკვეთილის ნაცვლად (იგულისხმება წლის მეორე ნახევარი — ლექსიკური ნაწილი) შემოღებული იქნა 8 ნახევარსაათიანი შეცადინეობა. რადგან ბავშვები მცირე ასაკისანი არიან და მათთვის მთელი საათის განმავლობაში რუსულით შექცევა მეტად მოსაწყენი და დამქანცველი იქნება.

2. II განყოფილებაში თვალსაჩინო სწავლება ორჯერ რუსულ ენაზე უნდა წარიმართოს.

3. III განყოფილებაში საღვთო სჯულის სწავლება წარიმართოს ქართულსა და რუსულ ენებზე — პარალელურად, მოთხრობებიცა და ლოცვებიც; ეს შეანელებს III განყოფილების პროგრამის გავლას, მაგრამ გააადვილებს IV განყოფილების პროგრამას.

¹ სტია, ფ. 481, საქ. № 256, ფ. 62—63.

4. არითმეტიკის სწავლება ნაწილობრივ რუსულ ენაზე წარიმართოს (უნდა იგულისხმებოდეს II და III განყოფილებანი — ტ. ხ.).

5. III და IV განყოფილებაში სამშობლოს აღწერის გაკვეთილებზე რუსულ ენაზე უნდა გაეცნოს ბავშვებს როგორც გეოგრაფიული ტერმინები, აგრეთვე მათი განსაზღვრანი და აღგილმდებარეობათა სახელწოდებანი¹.

ქუთაისის ქართულ სასწავლებელში რუსული ენის სწავლების გაძლიერების საკითხი დასმულია ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობის წინაშეც, რომელსაც ამ საკითხის შესასწავლად გამოუყვია კომისია — იაკობ გოგებაშვილის, გიორგი იოსელიანის, ალექსი ჭიჭინაძისა და ნიკო ცხვედაძის შემადგენლობით. ამ კომისიას საჭიროდ დაუნახავს რუსული ენის სწავლების გაძლიერება მოსამზადებელ კლასებში, ნაწილობრივ ქართული ენისა და ნაწილობრივ გაკვეთილების გადიდების ხარჯზე².

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ოქმის დედანს ი. გოგებაშვილი ხელს არ აწერს: ის, როგორც კომისიის წევრი მოხსენებულია ოქმის დასაწყისში. ხელმოუწერლობა შემთხვევის საქმე უნდა იყოს, თორემ მას რომ აღნიშნული დადგენილება მთლიანად ან მისი რომელიმე მუხლი არ გაეზიარებინა, მაშინ ის ოქმს დაურთავდა „განსაკუთრებულ აზრს“, როგორც მოიქცა ალექსი ჭიჭინაძე პირველი მუხლის ერთი ნაწილის შესახებ, ხოლო იაკობი რომ წინააღმდეგი ყოფილიყო რუსული ენის სწავლების საკითხის გადასინჯვისა, მაშინ კომისიის დანარჩენი წევრები ვერ გაბედავდნენ რაიმე დადგენილების გამოტანას, იმდენად დიდი იყო იაკობის ავტორიტეტი საზოგადოდ და განსაკუთრებით ამ საკითხში.

კომისიას თავისი მოსაზრებისათვის საფუძვლად 1881 წლის სასწავლო გეგმა დაუდვია, და მასზე დაყრდნობით მტკიცედ დაუცავს ის პრინციპი, რომ სწავლების პირველი წლის პირველ ნახევარში ბავშვებს რუსულს არ უნდა ასწავლიდნენ, ხოლო იმავე წლის მეორე ნახევარში რუსული ენის სწავლება მხოლოდ ლექსიკური ნაწილით უნდა შემოიფარგლოს. 1881 წლის სასწავლო გეგმა მთავრობამ 1890 წელს გააუქმა, ამიტომ კომისია იძულებული გახდა უარეყო ის პრინციპი, რომელიც ედო საფუძვლად წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობის სკოლებს, მათ შორის ქუთაისის ქართული სკოლის მოსამზადებელ განყოფილებებს, ეს პრინციპი მდგომარეობდა იმაში, რომ პირველ სამ განყოფილებაში სწავ-

¹ სტია, ფ. 481, საქ. № 256, ფ. 8, 9.

² სტია, ფ. 481, საქ. 256, ფ. 24—27.

ლების ენად მხოლოდ და მხოლოდ ქართული უნდა ყოფილიყო, ამ აზრს თავგამოდებით იცავდა და მის შესრულებას თვალყურს ადევნებდა ი. გოგებაშვილი. კომისიამ გაიზიარა ქუთაისის ქართული სკოლის პედაგოგიური საბჭოს აზრი, მესამე განყოფილებაში არითმეტიკისა და საღვთო სწავლის პარალელურად ქართულ და რუსულ ენებზე სწავლების შესახებ.

ცხადია, ასეთი ღონისძიებების გატარების შედეგად ქუთაისის ქართული სკოლის მოსამზადებელ განყოფილებებში უპირატესობა რუსულ ენას ენიჭებოდა და არა ქართულს. თუ ადრე ქართულ ენას განყოფილებებში 20 კვირეული საათი ეთმობოდა, ხოლო რუსულ ენას — 24, ახალი გეგმით ქართულს დაეთმო 21 საათი, რუსულ ენას — 33¹.

ყურადსაღებია ისიც, რომ ინსპექტორმა ვ. ყიფიანმა 1893 წელს სამსახურიდან გაანთავისუფლა ზედამხედველი ხოჯევანოვი და მის ნაცვლად მოიწვია სამი ზედამხედველი ქალი, რომელთაც დაევალოთ, მოსწავლეები თამაშის დროს რუსულ ენაზე ევარჯიშებინათ.

მიუხედავად ამ ღონისძიებათა გატარებისა, რუსული ენის სწავლების საქმე მაინც ვერ გაუმჯობესდა, უფრო მეტიც, აკადემიური მოსწრება სხვა საგნებშიც დაქვეითდა. ამ გარემოებისათვის ყურადღება მიუქცევია პედაგოგიურ საბჭოს და იგი 1895 წლის 6 ნოემბრის სსწომის მსჯელობის საგნად გაუხდია.

ქუთაისის ქართული სკოლა 90-იანი წლების მეორე ნახევარში

ვასილ ყიფიანის ინსპექტორობის დროს თუმცა ქუთაისის სააზნაურო სკოლაში მნიშვნელოვანი არაფერი გაკეთებულა, მაგრამ სკოლა ნორმალურად მუშაობდა, დამოკიდებულება ინსპექტორსა და მასწავლებელთა შორის მოწესრიგებული იყო.

1895 წელს ვასილ ყიფიანმა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას სამსახურიდან განთავისუფლება სთხოვა. გამგეობამ ქუთაისის ქართული სასწავლებლის მზრუნველ კომიტეტს დაავალა, შეერჩია შესაფერისი კანდიდატი და წარედგინა გამგეობისათვის დასამტკიცებლად. 1895 წლის სხდომაზე მზრუნველმა კომისიამ განიხილა ქუთაისის სააზნაურო სკოლის ინსპექტორობის მსურველების — სიმონ ბესარიონის ძე ლოღოპერიძისა და სპირიდონ

¹ სკოა, ფ. 481, საქ. № 256, ფ. 28.

დონ ჯორჯიკიას განცხადებები, მზრუნველმა კომიტეტმა უპირატესობა მიანიჭა სიმონ ლოღობერიძეს, რასაც 1895 წლის 14 ივლისს სასწავლო ოლქის მზრუნველიც დათანხმდა და ქუთაისის სააზნაურო სკოლის ინსპექტორად სიმონ ლოღობერიძე დაინიშნა.

ორი (1895—96 და 1896—97) სასწავლო წელი გაგრძელდა ს. ლოღობერიძის მოღვაწეობა ქუთაისის ქართულ სასწავლებელში. ამ ხნის განმავლობაში სიმონ ლოღობერიძე ყურადღებას იქცევდა როგორც კარგი პედაგოგი, კარგად ჰქონდა სკოლაში დაყენებული სწავლების საქმე, მაგრამ როგორც 1897 წელს სკოლის შესამოწმებლად ვაგზაურილი ნიკო მთვარელიშვილი და დავით კარიკაშვილი აღნიშნავენ მოხსენებით ბარათში, მაღალ დონეზე არ იდგა მოსწავლეთა აღზრდისა და დისციპლინის საქმე. ამ ნაკლოვანებათა მიზეზად ისინი თვლიდნენ სიმონ ლოღობერიძის სუსტ ხელმძღვანელობას, ცუდ ადმინისტრატორობას. უნდა აღინიშნოს, რომ თვით სიმონ ლოღობერიძე მიხვდა თავის ნაკლოვანებებს და 1897 წლის 15 ივნისს თხოვნით მიმართა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას გაენთავისუფლებინათ იგი სამსახურიდან. მართლაც გამგეობამ იგი გაანთავისუფლა ქუთაისის სააზნაურო სკოლის ინსპექტორის თანამდებობიდან და ორი წლის სამსახურისათვის გამოუტყდა მადლობა. იმავე წლის სექტემბრიდან სკოლის გამგედ დაინიშნა ალექსანდრე ალექსანდრეს ძე გარსევანიშვილი.

მაღე სასწავლო ოლქის მზრუნველმა ალ. გარსევანიშვილი დაამტკიცა ქუთაისის ქართული სკოლის ინსპექტორის თანამდებობაზე და წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობამ მას წინადადება მისცა, პირველ სექტემბრამდე ჩაებარებინა სკოლა ყოფილი ინსპექტორისა და მზრუნველი კომიტეტისაგან. მაგრამ მოხდა ერთგვარი გაუგებრობა და უსიამოვნება მზრუნველ კომიტეტსა და წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების გამგეობას შორის: 1897 წლის 24 აგვისტოს გამგეობის თავმჯდომარის ილია ჭავჭავაძის სახელზე მზრუნველმა კომიტეტმა შემდეგი შინაარსის დეპეშა გაგზავნა: „Не получая ответа на сношения 12 июля (ასეთი მონათვა საქმეებში არ აღმოჩნდა — ტ. ხ.) нами назначен временно исполняющий должность инспектора. Потому до разъяснения недоразумения просим не приводить в исполнение постановления вашего 18 июня. Попечительство школы“¹.

წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობამ საპიროდ არ ჩათვალა შეეცვალა თავისი დადგენილება და 25 აგვისტოს აცნობა მზრუნველ კომიტეტს: „პასუხად მის (კომიტეტის) მო-

¹ სტია, ფ. 481, საქ. № 5629, ფ. 36.

წერილობისა 12 ივლისიდან ა/წ. № 16, რომ გამგეობამ დანიშნა ახალი ინსპექტორი თანახმად ქუთაისის სააზნაურო სკოლის მართვა-გამგეობის ინსტრუქციისა, რომლის მეორე მუხლი ამბობს: „ინსპექტორს თანამდებობაში ამწესებს და ითხოვს მმართველობა საზოგადოებისა“, გამგეობამ არ დაინახა საჭიროდ საინსპექტორო კანდიდატის შესახებ დაჰკითხოდა კომიტეტს, რადგან გარემოებანი თხოულობენ სწრაფად გადაწყვეტას და ღრის გაუხანგრძლიობას¹. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას არა მარტო იურიდიული უფლება ჰქონდა დაენიშნა ინსპექტორი, არამედ — ზნეობრივიც.

მიუხედავად იმისა, რომ ალექსანდრე გარსევანიშვილს მეტად აჩახელსაყრელ პირობებში მოუხდა სკოლის ხელმძღვანელობა, ის მაინც საქმეს ენერგიულად შეუდგა. 1897 წლის 12 სექტემბერს პედაგოგიური საბჭოს პირველსავე სხდომაზე, განუხილავს რამდენიმე მნიშვნელოვანი საკითხი. კერძოდ სხდომაზე ლაპარაკი ყოფილა:

1. მოსწავლეთა საბინაო პირობებზე;

2. წ/კ. გამავრცელებელი საზოგადოების მიერ მომზადებულ პროგრამებზე;

3. პროგიმნაზიის I—II კლასებში გალობისა და ფიზიკური აღზრდის გაკვეთილების შემოღებაზე.

პირველი საკითხის ირგვლივ ამ სხდომაზე ინსპექტორის წინადადებით მიიღეს დადგენილება, გაეგოთ მასწავლებლებს თავიანთი კლასის მოსწავლეთა მისამართები და შეემოწმებინათ მათი საბინაო პირობები. შეიმუშავეს ერთგვარი ანკეტაც; უნდა გარკვეულიყო. 1. რას აძლევს მოსწავლე ბინის პატრონს შენახვისათვის; 2. რა ხელობის კაცია ბინის პატრონი; 3. როგორია მოსწავლის ბინა: ცალკე ოთახი აქვს თუ საერთო ოთახში ცხოვრობს სხვებთან, ან ვინ არიან ეს — „სხვები“; 4. როგორ იკვებება მოსწავლე და სხვ; რა თქმა უნდა, ყველა მოსწავლის საბინაო პირობების შესწავლა გააადვილებდა მოსწავლის გაცნობას და გააძლიერებდა მასწავლებლების კონტროლს მათზე.

სხდომამ იმჯელა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მიერ გამოსაცემად მომზადებულ პროგრამებზე, გადაწყდა, რომ მათი გამოცემა საჭირო საქმეა.

იმავე სხდომამ გამოიტანა დადგენილება პროგიმნაზიის I და II კლასებში გალობისა და სასწავლებელში ფიზიკური აღზრდის შემოღებაზე. ალ. გარსევანიშვილი აღზრდის საქმეში დიდ როლს ანიჭებდა ფიზიკურ აღზრდას და მუსიკის სწავლებას.

¹ სტია, ფ. 481, საქ. № 5629, ფ. 37.

მალე სკოლაში შეიძინეს ფიზიკური აღზრდისათვის საჭირო იარაღები და ხის თოფები სამხედრო ვარჯიშისათვის; მასწავლებლად მოწვეულ იქნა ფოთის სკოლის „პორუჩიკი“ ივ. კერესელიძე; ბუნდოვანი სურათების საჩვენებლად გამოიწერეს აპარატი (ჯადო — ფანარი). სურათების ჩვენებას სელმძღვანელობდა მასწავლებელი ს. რობაქიძე; გამოიყო კომისია სკოლის ღარიბი ბიბლიოთეკის შესავსებად, რუსული და ქართული წიგნების შესაძენად, გამოიწერეს ყველა ქართული ჟურნალ-გაზეთი, რუსული — კი უმთავრესად პედაგოგიური ხასიათისა.

აღ. გარსევანიშვილის ინიციატივით 1898/99 სასწავლო წლიდან ქუთაისის ქართულ სკოლასთან გაიხსნა II პარალელური განყოფილება და სკოლაც ახალ შენობაში გადაიტანეს. ბანკს ქუთაისის სააზნაურო სკოლისათვის ყოველწლიურად გამოყოფილი ჰქონდა ოცი ათასი მანეთი, რაც უმთავრესად მასწავლებელთა ხელფასს, ბინის ქირასა და სასწავლებლისათვის აუცილებელ ხარჯებს უნდებოდა. 1898 წლის მაისში სკოლის პედაგოგიურმა საბჭომ აღძრა საკითხი წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობის წინაშე სწავლის ქირის შემოღების შესახებ, შემოტანილი ფული სკოლის გაფართოებას უნდა მოხმარებოდა.

აღ. გარსევანიშვილი სწავლის ფულის შემოღებით სხვა წოდების ხალხს, პირველ რიგში გლეხებს («полатиое сословие») სასწავლებელში ბავშვების შემოყვანის იურიდიულ უფლებას აძლევდა; ამით ცდილობდა ვიწრო წოდებრივი სკოლა ეროვნულ სასწავლებლად გადაექცია. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობამ ამ საკითხის გადაჭრა ინსპექტორსა და ადგილობრივ კომიტეტს მიანდო. ქუთაისის ქართულ სააზნაურო სკოლაში სწავლის ფული შემოიღეს 1898 წლიდან. ყოველწლიურად 5 მანეთის რაოდენობით.

1898 წლის სექტემბერში ქუთაისის სააზნაურო სკოლა ანტონ ლორთქიფანიძის სახლიდან გადაიტანეს საფიჩხიანზე — ივ. ჭაიანის სახლში. სკოლის ახალი ბინა ქალაქის მყუდრო და სუფთა რაიონში იყო მოთავსებული; საკმაოდ დიდ ორსართულიან შენობას ვეებერთელა ეზო და დიდი ზვარი ჰქონდა. ეზოდან, განსაკუთრებით შენობის მეორე სართულის აივნიდან, მოჩანდა მთელი ქვემო იმერეთი, აჭარა-ახალციხისა და რაჭა-ლეჩხუმის მთები.

ქუთაისის ქართულ სასწავლებელზე ერთდროულად ავრცელებდნენ უფლებას: ინსპექტორი, პედაგოგიური საბჭო, მზრუნველი კომიტეტი, ბანკის ზედამხედველი კომიტეტი, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობა და ბოლოს გუბერნიის სკოლათა

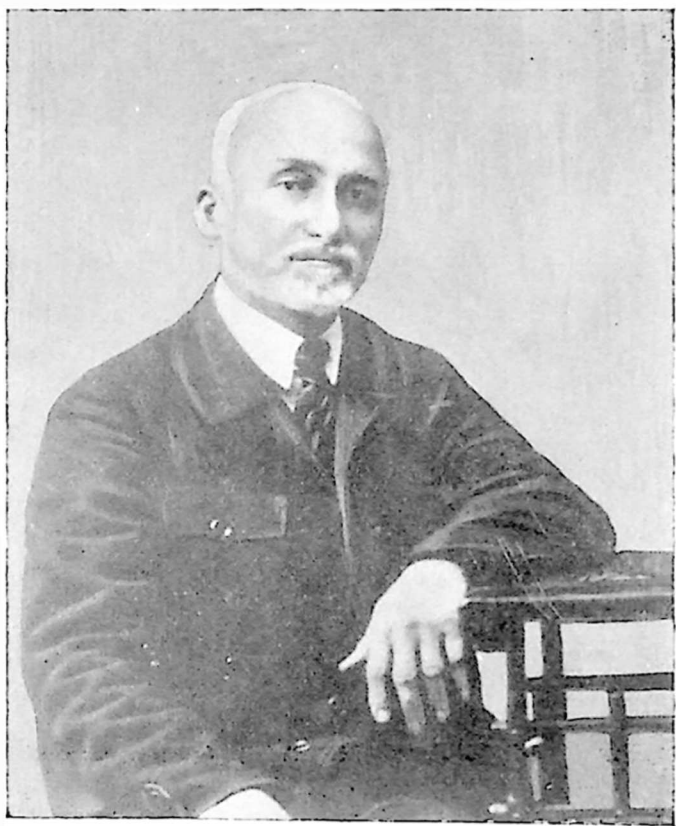
დირექტორი და მისი ზემდგომი სასწავლო ოლქის მზრუნველი. სასწავლებლის უშუალო ხელმძღვანელი ინსპექტორი ალ. გარსევანიშვილი გრძნობდა ამით გამოწვეულ სიძნელეებს; ერთ წერილში იგი სწერდა დავით კარიჭაშვილს: „...მით უბედურია ეს ჩვენი სკოლა, რომ მზრუნველის გარდა, ემორჩილება სამს დაწესებულებას; გამგეობა ერთის მხრით, კომიტეტი სკოლისა და ზედამხედველი კომიტეტი მეორეს მხრით. აბა რას მოველოდი, რომ „სადგომის დაქირავება ამ ბანკის კომიტეტს ეკუთვნის...“ ალ. გარსევანიშვილი საჭიროდ ცნობდა, რომ ეს ყველა, ცალ-ცალკე დაფანტული უფლება შეერთებულიყო მომავალში და ამის მოთავე ყოფილიყო წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობა.

1897 წლის 7 ივნისს წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობამ გადაახალისა მზრუნველი კომიტეტი, რომლის შემადგენლობაში შედიოდნენ: კირილე ბეჟანის ძე ლორთქიფანიძე, დავით არჩილის ძე ლორთქიფანიძე, დავით ნიკოლოზის ძე ბაქრაძე. ანდრია მიხეილის ძე ერისთავი, კონსტანტინე დიმიტრის ძე ბაქრაძე, ალექსანდრე თეიმურაზის ძე ნანეიშვილი და იოსებ ივანეს ძე ოცხელი. კომიტეტის თავმჯდომარედ აირჩიეს დავით ნიკოლოზის ძე ბაქრაძე, მდივნად კირილე ბეჟანის ძე ლორთქიფანიძე.

ეს გარემოება ახლად დანიშნულ ინსპექტორს ალექსანდრე გარსევანიშვილს უქმნიდა მუშაობისათვის არახელსაყრელ პირობებს. მიუხედავად ამისა ა. გარსევანიშვილი ხალისითა და ენერგიით განაგრძობდა მუშაობას. ამაში მას ხელს უწყობდა არა მარტო ფართო განათლება, არამედ დაუშრეტელი ენერგია. მშრომელი ხალხისა და ახალგაზრდების სიყვარული, წყურვილი — გაეწია მათთვის სამსახური. მაგრამ, სამწუხაროდ, ძველი სამზრუნველო საბჭო მისი დანიშვნით უკმაყოფილო იყო; ახალი საბჭო მას უფლებებს ედავებოდა. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება არ ცდილობდა მის მიერ დანიშნული პირისათვის ავტორიტეტი გაემტკიცებინა.

ინსპექტორმა თვითონ იკისრა სკოლაში ჩაშლილი მუშაობის აღდგენა, მაგრამ ვერ მოახერხა, რადგან მიუხედავად განათლებისა და დაუზარებელი მუშაობისა, აკლდა ის თვისებები, რომლებიც ყველა ადმინისტრატორისათვის არის საჭირო — გარკვეული ტაქტი, ხასიათის სიმტკიცე. მისი პიროვნებისა და საქმიანობისადმი ნდობის დამსახურება მასწავლებლებში, მოსწავლეებსა და სასწავლებელთან ახლო მდგომ პირთა შორის, ვერ მოახერხა კოლეგიალური განწყობილების შექმნა პედაგოგიურ საბჭოში.

მზრუნველი კომიტეტი და მასწავლებლობა მის დანიშვნას მტრუ-

სილოვან ხუნდაძე (1860—1928)

ლად შეხედნენ; ალ. გარსევანიშვილს მათი შემოკრების ტაქტი არ აღმოაჩნდა და სასკოლო მუშაობა წინ ვერ წავიდა.

ამ გარემოებამ აიძულა ალ. გარსევანიშვილი 1900 წლის 3 ივლისს ეთხოვა ამ თანამდებობიდან განთავისუფლება და ამავე სასწავლებელში რუსული ენისა და ისტორიის მასწავლებლად გადაყვანა. ინსპექტორის მოვალეობის აღმასრულებლად მიხეილ ჩინჩალაძე დაინიშნა. ჩინჩალაძეს სკოლის ინსპექტორად დიდხანს არ უმუშავია, რადგანაც წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობამ ამ თანამდებობაზე კვლავ ალექსი ქიქინაძის კანდიდატურა წამოაყენა, თუმცა ალ. ქიქინაძის დანიშვნა ვერ მოხერხდა სხვადასხვა მიზეზების გამო.

მალე მზრუნველმა კომიტეტმა სააზნაურო სკოლის ინსპექტორის თანამდებობაზე მეტად შესაფერი პიროვნება გამოძებნა. ეს გახლდათ იოსებ ივანეს ძე ოცხელი, რომელსაც წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობა ამგვარად ახასიათებდა: „ის არის მასწავლებელი უმაღლეს სასწავლებელში კურსდამთავრებული, პედაგოგია თეორიულადაც კარგად აქვს შესწავლილი და აღზრდისა და სწავლების საქმეში და სკოლის გამგეობაში გამოცდილი და რომელმაც თავის პედაგოგიური მოღვაწეობით და საკუთარი სასწავლებლის რიგიანად მართვით საპატიო ყურადღება დაიმსახურა საზოგადოებაში და აგრეთვე ადგილობრივ პედაგოგთა და სასწავლებელთა უფროსთა შორის და თვით კავკასიის სასწავლო მთავრობის წინაშე. თავის საკუთარ სასწავლებელს თავს დაანებებს და სხვა პირს გადასცემს, რის მიუცილებლობაც თვითონაც კარგად ესმის და ჩვენგანაც დავალებულია ეს ასე მოახდინოს“. ამ მიმართვას ხელს აწერენ მზრუნველი კომიტეტის თავმჯდომარე დავით ბაქრაძე და ამავე კომიტეტის წევრი და მდივანი კირილე ლორთქიფანიძე¹.

1901 წლის 15 იანვარს იოსებ ივანეს ძე ოცხელი დაამტკიცეს ქუთაისის სააზნაურო სკოლის ინსპექტორად.

იოსებ ოცხელმა 1889 წ. დაასრულა ოდესის უნივერსიტეტის მათემატიკური ფაკულტეტი. უმაღლესი სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ ოცხელი ქუთაისის გუბერნატორთან მოწყობილა განსაკუთრებულ დავალებათა მოხელედ, მაგრამ ამ თანამდებობას თავი დაანება და ქუთაისში საბავშვო ბაღი და საშუალო სასწავლებლებისათვის მოსამზადებელი კლასები გახსნა, რომელმაც მალე გაითქვა სახელი. იოსებ ოცხელი ქუთაისის ინტელიგენციისათვის მალე გახდა ცნობილი, როგორც შესანიშნავი პედაგოგი.

¹ სცია, ფ. 481, საქ. № 726, ფ. 89.

ჭუთაისის ქართული სკოლა ი. ოცხელის ხელმძღვანელობით

იოსებ ოცხელის ინსპექტორის თანამდებობაზე დანიშვნით ამ სკოლის ცხოვრებაში აღორძინების ხანა დაიწყო.

სასწავლებელმა — მასწავლებლებმა და მოსწავლეებმა მაშინვე იკრძნეს, რომ ოცხელის სახით სასწავლებელს მოევიდნა დახელოვნებული პედაგოგი და ხელმძღვანელი, რომლის ავტორიტეტი პირველი დღიდანვე საგრძნობი გახდა ყველასათვის. სასწავლებელში სანიმუშო დისციპლინა დამყარდა, პედაგოგიური საბჭო გრძნობდა, რომ ახალი ინსპექტორის სახით სასწავლებელს ხელმძღვანელობს ღირსეული ადამიანი, რომელიც მეტად გამოირჩევა არა მარტო იშვიათი ტაქტით, არამედ პედაგოგიურ საკითხებში გამოცდილებითაც და აღჭურვილია დიდი ცოდნითა და ერუდიციით.

უნდა ითქვას, რომ იოსებ ოცხელის ამ თანამდებობაზე დანიშვნას თავადაზნაურთა რეაქციონურად განწყობილი ნაწილი მტრულად შეხვდა. ამ თანამდებობაზე უსაფუძვლო პრეტენზიები სხვებსაც ჰქონდათ და ამ უკმაყოფილო პირებმა თავისი დამოკიდებულება ი. ოცხელისადმი იმ თხოვნაშიც გამოავლინეს, რომელიც მათ ოლქის მზრუნველს მიართვეს. მოგვყავს ეს დოკუმენტი: „საიდუმლოდ. მის მაღალ აღმატებულებას ბატონ კავკასიის ოლქის მზრუნველს. ქუთაისის გუბერნიის აზნაურთაგან განცხადება: ქვემოთ ამისა ხელის მომწერნი გთხოვთ მიაქციოთ თქვენი ყურადღება ქუთაისის სათავადაზნაურო სკოლას. ადგილობრივმა კომიტეტმა წარმოადგინა სკოლის ინსპექტორის თანამდებობაზე კაცი, თუმცა უმაღლესი განათლებით, მაგრამ არა მართლმადიდებელი სარწმუნოების. სათავადაზნაურო სკოლაში, რომელიც ინახება თავადაზნაურთა საშუალებით, სწავლობს 500 ბავშვი, ყველა ქუთაისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა შვილებია, სარწმუნოებით მართლმადიდებელნი. მართლმადიდებლობას ვიცავთ საუკუნეების განმავლობაში და სრულიადაც არ გვსურს, რომ ჩვენი შვილების აღმზრდელი იყოს კათოლიკე. ბატონი იოსებ ოცხელი კეშმარიტი კათოლიკეა. მას კარგად იცნობენ გიმნაზიის და რეალური სასწავლებლის ყველა მოსწავლეები. მას აქვს თავისი პანსიონი, საიდანაც გამოდიან იეზუიტურად აღზრდილნი ყმაწვილები. ჩვენ აზნაურები ვართ და გვსურს აღვზარდოთ ჩვენი შვილები რუსულ მართლმადიდებელ მიმართულებით. არ გვიყვარს იეზუიტები კათოლიკეები, როგორც არ უყვართ ისინი რუსებს. ჩვენ ვიმედოვნებთ, რომ ჩვენი თხოვნა იქნება დაკმაყოფილებული. ოცხელი იყო თავის სასწავლებელში, სადაც ერთ დროს მართლმადი-

დებელ ბავშვებს ასწავლიდა საღვთო სჯულს. იყოს ის უბრალო მასწავლებლად და არა სკოლის ხელმძღვანელად. მოგვაქციეთ თქვენი ყურადღება ჩვენ, საწყალ აზნაურებს, და ნუ მოაკლებთ ჩვენ სკოლას მას, რასაც თქვენ არ აკლებთ სხვა მართლმადიდებელ სკოლებს“. ქუთაისი, 1900 წელი, 12 დეკემბერი.

თხოვნას ხელს აწერდა 15 აზნაური¹.

ამგვარივე შინაარსის დეპეშა მიიღო ქუთაისიდან წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობამ 1900 წლის 28 ნოემბერს. დეპეშას ხელს აწერენ ვინმე ახვლედიანი და ჟორჯოლაძე „Католическая кандидатура обжалуется священниками родителем Синоде“² — ვკითხულობთ დეპეშაში.

ამ განცხადების ხელისმომწერთა გონებრივი და ზნეობრივი სიღატაკე თვით თხოვნის ტექსტით არის დადასტურებული. მალე მტრებიც დარწმუნდნენ იმაში, რომ სასწავლებლისათვის ისეთი ხელმძღვანელი, როგორიც ი. ოცხელი იყო, დიდ მონაპოვარს წარმოადგენდა.

პედაგოგიური საბჭო ოცხელის ხელმძღვანელობით შეუდგა სასწავლებელში როგორც სწავლების, ისე აღზრდის გაუმჯობესების საქმეს. აღზრდისა და სწავლების გაუმჯობესების მიზნით ი. ოცხელი ხშირად მართავდა საუბრებს მოსწავლეებთან. იგი მხატვრული სიტყვის შეუდარებელი ოსტატი იყო. მისი ნაამბობი ან წაკითხული მოთხრობა თავებრუდამხვევ შთაბეჭდილებას ახდენდა მსმენელზე; ამიტომ მოსწავლეები ყოველთვის სიხარულით მოელოდნენ მის შესვლას კლასში.

მხატვრული თხრობისა თუ კითხვის საშუალებით იოსები ცდილობდა მოსწავლეებში მხატვრული გემოვნება განეცოთარებინა და კითხვისადმი სიყვარული აღეძრა. იოსები მოსწავლეებს ხშირად შინაც იწვევდა, ან საღამოობით სასწავლებელში იბარებდა და ესაუბრებოდა ლიტერატურასა და გამოჩენილ ადამიანებზე. მისი მიზანი

¹ საქართველოს ც. არქ. სამოსწავლო უწყების საქმე № 402, სერია 8. საქართველოს ცენტრალურ არქივში სათანადო ფონდში, მიუხედავად ღირებურობისა და თანამშრომელთა მიერ მიღებული ზომებისა, ამ დამაბეზლებელი წერილის დედანი არ მოიძებნა, თუმცა საქმის ყდა წარწერით: «Заявление кутаисских дворян по поводу назначения Оцхели инспектором в Кутаисскую дворянскую школу», რომელშიც სამი ფურცელი ყოფილა, — შემონახულია (სცია, ფ. 107, სერია დ, საქ. № 402 (10); მაგრამ ვიღაც ბოროტგამზრახველს არქივის ამ საქმიდან ეს სამი ფურცელი წაუღია. ვსარგებლობ გრ. გიორგაძის წიგნით „საზოგადოებრივი ურთიერთობა საქართველოში“. 1928 წ., თბ., გვ. 311—312.

გრ. გიორგაძეს ამ აზნაურთა გვარები არ აღუნიშნავს.

² სცია, ფ. 107, სერია დ, საქ. № 726.

იყო მოსწავლეებში დაბეჩავებული, ღარიბი აღმზრდისადმი სიყვარულისა და სიპრაღულის გრძნობის აღძვრა, მწავრელებისადმი სიბუღილისა და სამშობლოსადმი სიყვარულის გაღვიძება.

ი. ოცხელმა წინადადება შეიტანა პედაგოგიურ საბჭოში კლასიდან კლასში გადასაყვანი გამოცდების გაუქმების თაობაზე, ეს მოსაზრება იმით დაასაბუთა, რომ თუ მოსწავლეს წლის განმავლობაში ყველა საგანში დადებითი შეფასება აქვს, გადასაყვანი გამოცდები ფიზიკურად დასუსტებისა და მღელვარების გარდა არაფერს მოუტანს მას. ეს წინადადება ხმის უმრავლესობით მიიღო პედაგოგიურმა საბჭომ. მისივე წინადადებით გაკვეთილის ხანგრძლივობა (55 წ.) შეამცირეს და 40 წუთზე დაიყვანეს, სამაგიეროდ უნდა გაზრდილიყო საგნისათვის განკუთვნილი საათების რაოდენობა.

მოსწავლეთა საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესების მიზნით დაისვა პანსიონის გახსნის საკითხიც. პანსიონში მშობელს ბავშვის შენახვა წლიურად 100 მანეთი დაუჯღებოდა, მაგრამ რადგან 100—100 მან. გადახდის უნარის მქონე მშობლები (მთი უფრო. თუ 2—3 ბავშვი ჰყავდა სკოლაში) ცოტანი აღმოჩნდნენ, ეს საკითხი განუხორციელებელი დარჩა საბოლოოდ¹. რადგან ამ წინადადების განხორციელება ვერ მოხერხდა, ი. ოცხელმა დააეალა მასწავლებლებს მოსწავლეების საქმიანობასა და საბინაო ცხოვრებაზე კონტროლის გაძლიერება². ამრიგად, თუ გარემო ვერ აძლევდა მოსწავლეს ნორმალური აღზრდის პირობებს, უნდა შეექმნა იგი სკოლასა და მასწავლებლებს. გაძლიერებულ იქნა კლასგარეშე კითხვა, რასაც ს. ბჭოს დაუგეგმავებით, სვალდებულო გაკვეთილების სასიათი უნდა მისცემოდა. წავითხულის შესახებ უფროსი კლასის მოსწავლეებს დისკუსიები უნდა მოეწყობოთ ორატორული ნიჭის გამოსამჟღავნებლად³.

ქართული სკოლის მოსწავლეებს რუსული ყოველთვის უჭირდათ: ქართული წრე, ვარემო, ოჯახი, მასწავლებლები, ამხანაგები — პრაქტიკულად რუსული ენის შესწავლას ხელს ვერ შეუწყობდნენ. რუსული ენის გაძლიერების მიზნით დაისვა საკითხი პრაქტიკული საგარეშო საათების შემოღების შესახებ. ამ წინადადების შემოღება-

¹ სტა. თ. 9, საქ. № 455, თ. 18. პანსიონის გახსნის საკითხი ს. ხუნდაძეს დაუეგნებია 1900 წ. 20 დეკ. განსაკუთრებით მე-3 — მე-4 კლასების მოსწავლეთათვის, როდესაც მიწვევა მოწაფეთა ყოფაქცევის დაქვეითებაო¹ და კომისიაც გამოიუყიო ს. სტუდენტის, ალ. გარსევანიშვილისა და გერ. ცაგარეიშვილის შეზღუდვებით (თ. 9, საქ. № 396, თ. 22—23).

² ქეთ. საქ. არქ., თ. 9, საქ. № 485, თ. 23, 24.

³ იქვე. საქ. № 585, თ. 30.

ნი თვით ი. ოცხელი ყოფილა, მაგრამ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას, რომელსაც ემორჩილებოდა ქუთაისის ქართული სკოლა სასწავლო დარგში, ამაზე უარი უთქვამს.

ი. ოცხელის ინიციატივით მოსწავლეები საკურობების შემთხვევაში წამლებს უფასოდ ღებულობდნენ აფთიაქიდან (წამლების ღირებულებას სასწავლებელი იზდიდა). მანვე დააარსა „ღარიბ მოსწავლეთა დამხმარე საზოგადოება“, რომელშიც წევრებად, გარდა პედაგოგიური საბჭოს წევრებისა, გარეშე საზოგადოების წარმომადგენლებიც იქნენ მოზიდული. ეს საზოგადოება სისტემატურად მართავდა საღამოებს, სეირნობას, ლატარიას და შემოსულ თანხას ღარიბ მოსწავლეებს ახმარდა.

მოსწავლეთა ზნეობრივი აღზრდისა და გონიერი, კულტურული გართობისათვის დიდი წინიშენლობა ჰქონდა ლიტერატურულ-ვოკალურ დილა-საღამოების გამართვას სასწავლებელში. ერთმა ასეთმა საღამომ დიდი უსიამოვნება მოუტანა სასწავლებელსა და ქართველ საზოგადოებას. ქართული სკოლის მოსწავლეები მასწავლებლების ხელმძღვანელობით დასადგმელად ამზადდებდნენ ვ. გუნიას „დამხმარე“ III და IV მოქმედებას და V მოქმედების ერთ სცენას. გათვალისწინებული იყო აგრეთვე დეკლამაცია და ვოკალური ნაწილი. საღამო მოსწავლეთა მშობლებისა და ნათესავებისათვის გაიმართა სასწავლებლის დერეფანში (სააქტო დარბაზის უქონლობის გამო) 1902 წლის 5 აპრილს.

საღამოს მსვლელობის დროს სასწავლებელში მოვიდა ქუთაისის პოლიციის წარმომადგენელი, რომელსაც ახლდა ორი ბოქაული, ჩაფრები და ურიადნიკები. მოითხოვეს საღამოს შეწყვეტა იმ საბაბით, რომ ინსპექტორს არ მიუღია მისგან წინასწარ ნებართვაო. „მიუხედავად ამ მოთხოვნის უკანონობისა, — წერდა ოცხელი ამ ამბის გამო სამხედრო გუბერნატორსა და სახალხო სკოლათა დირექტორს, — დაეგმორჩილე მას და საზოგადოება დაიშალა“.

1902 წელს სახალხო სკოლების დირექტორს პირადად მიუწერია ქუთაისის პოლიცემისტერისათვის, რომ აღნიშნული მოქმედება უკანონო და შეუწყნარებელი იყო. ი. ოცხელი ამ შემთხვევის გამო 1902 წლის 8 აპრილს სწერდა გუბერნატორს: „... თქვენი აღმატებულების ქუთაისში ყოფნის მანძილზე იმართებოდა ლიტერატურული დილები, როგორც წმ. ნინოს სახელობის სასწავლებელში, აგრეთვე ქალთა ეპარქიალურ სასწავლებელში, აგრეთვე გიმნაზიაში და რეალურ სასწავლებელში, მაგრამ არავის უფიქრია ნებართვისათვის პოლიციისათვის მიემართა, რადგან პოლიცემისტერს უფლება არ აქვს ჩაერიოს სასწავლებლებში ლიტერატურული სა-

ლამოებისა და საბავშვო სპექტაკლების გამართვაში, მით უმეტეს არა აქვთ ეს უფლება, რომ სასწავლებლები მოქმედებენ თავიანთი უშუალო უფროსის სპეციალური წესებისა და ინსტრუქციების მიხედვით. იმ შემთხვევაშიც კი, სასწავლებლის უფროსს რომ დაეშვა რაიმე კანონით ნებადართული გართობა ბავშვებისათვის, მაშინაც კი პოლიციას არა აქვს არავითარი უფლება ჩაერიოს სასწავლებლის უფროსის განკარგულებაში, არამედ შეუძლია აცნობოს ამის შესახებ თავის უშუალო უფროსს. ამრიგად, ყოველ ექვს გარეშეა, რომ პოლიცემისტერმა თავისი მოქმედებით დაუშვა ძალადობა ჩემი კანონიერი განკარგულებების წინააღმდეგ... ჩემი ღრმა რწმენით, — განაცხადებს ოცხელი, — პოლიციის ასეთ მოულოდნელ შეჭრას სასწავლებლის შინაურ ცხოვრებაში შეუძლია დასცეს პრესტიჟი და სასწავლებელთა და მთელი სასწავლებლისა და მოზარდთა სულში ჩანერგოს სრულიად არასასურველი დამოკიდებულება ადმინისტრაციის წევრებისადმი (მოწესებისადმი)“, ი. ოცხელი სთხოვდა გუბერნატორს, რომ თუ დამტკიცდებოდა პოლიცემისტერის უკანონო მოქმედება, მიეცა იგი პასუხისგებაში. ამავე მოხსენებაში ი. ოცხელი აღნიშნავს:

„1. თავაზიანად ვთხოვე მას დაეცადა დაწყებული განყოფილების დასრულებამდე მაინც, მაგრამ ეს ჩემი თხოვნა მან ყურად არ იღო.

2. გავვაჩერა ჩვენ დილის სამ საათამდე და გულმოდგინეთ გაჩხრიკა შენობა, და შესასვლელი, სადაც საღამო მიმდინარეობდა.

3. მოწმეებად იყვნენ: კამერგერი, გუბერნიის თ.-აზ.-თა წინამძღოლი თავ. სიმონ ნიკოლოზის ძე ლორთქიფანიძე, ღარიბ მოწაფეთა დამხმარე საზოგადოების თავმჯდომარე კს. ელენე იულონის ასული წულუკიძე, ქალთა ეპარქიალური სასწავლებლის უფროსი ნინო მერაბის ასული თავდგირიძე, ნაფიცი ვექილი მოსე ქიქოძე და ბოქაულის თანამემწე თავ. ფალავა, მოწაფეთა მშობლები და ნათესავები“¹.

ამ მიმართებაში საინტერესოა ის, რომ ი. ოცხელი, ქართული სკოლის ინსპექტორი, ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორს მიმართავს არა როგორც მორჩილი მოხელე, არამედ როგორც საზოგადოების მეურნეობით აღჭურვილი, მაღალი და ღირსეული თანამდებობის პირი, რომელიც იცავს სასწავლებლის ღირსებასა და პრესტიჟს პოლიციის უხეში საქციელისაგან. რომ ი. ოცხელი სხვა შემთხვევებშიც იცავდა სასწავლებელს ადმინისტრაციის უხეში მოქმედებისაგან, ეს სხვა საბუთებითაც დასტურდება: 1902 წლის 24 ნოემბერს ქუთაი-

¹ ქუთ. საქ. არქივი, ფ. 9, საქ. № 453, ფ. 3—4.

სის უბნის ბოქაული (კოსტავა) სთხოვს ი. ოცხელს, აცნობოს დამატებით მისი სიტყვიერი განცხადებისა, რა კანონიერ საფუძველზე ამყარებს ის თავის კატეგორიულ მტკიცებას, რომ მე, ბოქაულს, არა მაქვს უფლება გამოვიჩნდე სააზნაურო სკოლის შენობაში და საზოგადოდ მისი უწყების ფარგლებში და იცავს თუ არა ამ აკრძალვას ჩემდამი და ჩემი ხელქვეითების მიმართ ასლაც¹.

იმავე დღეს ოცხელი სწერს პოლიცემისტერს, რომ ბოქაული კოსტავა მისი (ინსპექტორის) ნებადაურთველად და შეუტყობინებლად შემოდის მისდამი რწმუნებულ სასწავლებელში სხვადასხვა ცნობების შესაკრებად და მასწავლებლებისაგან გადასახადების ასაკრებად... ოცხელი სთხოვს პოლიცემისტერს აცნობოს კოსტავას, რომ მან სასწავლებელში შესვლის ყველა შემთხვევის დროს, გამოითხოვოს წინასწარ მისგან ნებართვა². იოსებ ოცხელის მიერ სასწავლებლის პრესტიჟის დასაცავად გატარებულ ასეთ ღონისძიებებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

უკრძალავდა რა პოლიცემისტერის საშუალებით ბოქაულს ინსპექტორის ნებადაურთველად სასწავლებელში ფეხის შემოდგმას, ამით ოცხელი არაპირდაპირ მიუთითებდა თვით პოლიცემისტერსაც მის მიერ 5 აპრილს ჩადენილ უკანონო მოქმედებაზეც, ი. ოცხელი გუბერნატორისადმი გაგზავნილ საჩივრის ქალაქში ამ საღამოს შესახებ წერდა: ყველა ეს ლექსი და სიმღერა ცენზურის მიერ ნებადართულია; მათში არაფერია არაღმზრდელობითი და უმართებულო.

საქმეებში შემონახულია 5 აპრილის საღამოს პროგრამა. უნდა აღინიშნოს, რომ წაკითხული ბევრი ლექსი ეროვნული შინაარსისაა: მაგ., აკაკის „გაზაფხული“, რომელსაც გუნდი გალობდა, მისივე „ღამურა“, „სიზმარი“; რ. ერისთავის „დედა-ენა“, ი. ჭავჭავაძის „არაგვი“ („აჩრდილთან“), ნ. ბარათაშვილის „ბედი ქართლისა“; ლერმონტოვის «Берега» და სხვანი³.

მაგრამ განსაკუთრებით დიდ შთაბეჭდილებას ახდენდა აკ. წერეთლის მიერ ბაირონიდან გადმოკეთებული დავითის ფსალმუნის „გოდება ებრაელთა“ მთლიანად და განსაკუთრებით კი მისი შემდეგი ადგილი:

„დასწყდით, სიშებო. გაქვადი ენაე.
მტერის მაქება, მაღიდებელი:
წმიდა-წმიდათა ხარ, ეროვნება,
ტყუებომაშიაც ხელუხლებელი...“

¹ იქვე, ფ. 9, საქ. № 452, ფ. 7.

² იქვე, ფ. 9, საქ. № 455, ფ. 6.

³ იქვე, ფ. 9, საქ. № 451, ფ. 5—22.

უდავოა, რომ ქართულ სკოლაში გამართული ამ „საღამოს“ და მსგავს ლიტერატურულ-ვოკალურ დილებს ქართული კულტურისა და ეროვნული ღირსების გამომჟღავნების ხასიათი ჰქონდა, რომელიც, რა თქმა უნდა, მოსწავლეებზე დიდ აღმზრდელობითს, ზნეობრივად ამამაღლებელ გავლენას ახდენდა და ხელს უწყობდა ეროვნულ-გამათავისუფლებელი იდეების გავლცებას. თვით მოსწავლეთა ეროვნული სულისკვეთებით აღზრდა ზოგ შემთხვევაში ქალაქის მოსახლეობაზედაც ახდენდა ერთგვარ დადებით, პატრიოტული გრძნობების აღმძვრელ გავლენას. გიმნაზიის მასწავლებლის ამბროსი სვანიძის გადმოცემით, 1888 წელს ქუთაისის ესტუმრა მეფე ალექსანდრე III. მის შესახვედრად ქართული სკოლის მოსწავლეებიც გამოიყვანეს. მოსწავლეები ლორთქიფანიძის სასლიდან, სადაც მანინ ეს სკოლა იყო მოთავსებული, თეთრ ხილზე გავლით ბაღისაკენ გაუტარებიათ სიმღერით. მოსწავლეები ქართულ სამხედრო სიმღერას მღეროდნენ („ქართველო, ხელი ხმალს იკარ“), რასაც ქუჩის ორთავე მხარეზე ჩამწყკრივებულ მედუქნე-ხელოსნებზე თავბრუდამხვევი შთაბეჭდილება მოუხდენია, აღტაცებით ქუჩაში გამოფენილან და დიდი სიხარული განუცდიათ.

ქუთაისის ქართული სკოლის რემონტანიზაციის ცდები 1880—1890-იან წლებში და მისი ქართულ კერძო გიმნაზიად გარდაქმნა

სანამ ქუთაისის ქართული სკოლის ქართულ გიმნაზიად გადაკეთების საკითხს შევეხებოდეთ, საჭიროა აღვნიშნოთ 80-90-იან წლებში ქართველი საზოგადოების თბილისისა და ქუთაისის ქართული სკოლების რაიმე სპეციალურ სასწავლებლად გადაკეთების ცდა. ქუთაისის ქართული სკოლა ოთხი მოსამზადებლისა და ოთხი პროგიმნაზიული კლასისაგან შედგებოდა. ამგვარივე იყო 1899 წელს თბილისის საადგილმამულო ბანკის ხარჯზე დაარსებული სკოლა თბილისში, რომელსაც ამ მიზნისათვის შემდგარი „თბილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა ღარიბ მოსწავლეთა დამხმარე საზოგადოება“ ხელმძღვანელობდა. ორივე ეს სასწავლებელი ერთსა და იმავე მდგომარეობაში იყო. ორივეს მიზანი იყო მთავრობის სასწავლებელთათვის ზავშვთა მომზადება, ორივე შედარებით თავად-აზნაურთა ღარიბ ფენას უწყევდა მომსახურებას. მაგრამ ვერც ერთი სასწავლებელი თავის ღანიშნულებას ვერ ამართლებდა, რადგან მოსწავლეთა მეტად მცირე ნაწილი ეწყობოდა მთავრობის სასწავლებელში.

ქართულ სკოლადამთავრებულ მოსწავლეთა მთავრობის სასწავლებლებში მოუწყობლობის მთავარი მიზეზი მშობლების სიღარიბე და სათანადო უყურადღებობა იყო. ნ. ნიკოლაძის აზრით, ჩვენი ღარიბი და სოფლად მცხოვრები თავადაზნაურობისათვის საშუალო განათლება მიუწვდომელია სწავლაზე დიდი გადასახადის გამო. ჩვენში საშუალო სასწავლებლის დამთავრება შეეძლოთ მხოლოდ ნიჭიერ ბავშვებს ან იმათ, ვისაც მშობლები უზრუნველყოფდნენ შესაფერი ზედამხედველობით და რეპეტიტორებით, რასაც სააზნაურო სკოლის ბავშვები შეუძლებდნენ. აჩიანი (იხ. ნ. ნიკოლაძე, «Очерки истории дворянских школ», 1923 წ., გვ. 14).

მშობლები და საზოგადო საქმეებით დაინტერესებული ინტელიგენცია ხედავდა აღნიშნული სკოლის ნაკლს, რომ ის იყო არასრული უუფლებო სასწავლებელი. რომ იქ კურსდამთავრებულთაგან იშვიათად თუ ვინმეს მიიღებდნენ მთავრობის სასწავლებელში, ხოლო ამ სასწავლებლის დამთავრების მოწმობა უბრალო სამსახურში შესვლის უფლებასაც არ აძლევდა კურსდამთავრებულს.

ქართველი მოწინავე საზოგადოება ხედავდა თბილისისა და ქუთაისის ქართული სკოლების ამ ნაკლს და ცდილობდა, რაიმე ვზა გამოენახა. ამ სასწავლებლის ბედით დაინტერესებულნი განსაკუთრებით მაშინ ალაპარაკდნენ. როდესაც 1887 წლის 18 ივნისს განათლების მინისტრმა დელიანოვმა გამძაფრებული რეაქციის წლებში დაეზავნა ბრძანება ცნობილი სახელწოდებით „ციკკულარი მზარეულ ქალთა შვილების შესახებ“, რომლითაც მთავრობა, სხვათა შორის, აუქმებდა მთავრობის გიმნაზიებთან არსებულ მოსამზადებელ კლასებსა და პარალელურ განყოფილებებს.

ეს ბრძანება, რა თქმა უნდა. შეამცირებდა ქართველ მოსწავლეთა რაოდენობას მთავრობის საშუალო სასწავლებლებში. ქართველ საზოგადოებას რაიმე უნდა ელონა.

1887 წლიდან ქართულ პრესაში და საზოგადოებაში გასმოიარდა კამათი სააზნაურო სკოლების რეორგანიზაციის შესახებ. იყო მსჯელობა იმაზე, თუ როგორი საშუალო განათლებაა უმჯობესი — კლასიკური გიმნაზიები თუ რეალური სასწავლებლები, რომელი ტიპის სასწავლებელი უფრო ეგუება ქართველი თავადაზნაურობის ინტერესებს — ზოგადი განათლებისა თუ სპეციალური, სახელდობრ როგორი — ტექნიკური. აგრონომიული, აგრონომიული — საშუალო თუ დაბალი.

თავადაზნაურობა ცდილობდა აგრეთვე არსებული სკოლებისათვის შესაძლებელი უფლებების მოპოვებას. 1888 წლის დასაწყისში ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურთა ხელმძღვანელმა დელიანოვის

ბრძანების თაობაზე წარმომადგენელთა თათბირი მოიწვია. უმსჯელით სააზნაურო სკოლის შესახებ და აზრი გამოუთქვამთ, რომ ეს სკოლა ან სრულუფლებიან გიმნაზიად გადავაკეთოთ ან აგრონომიულ სასწავლებლად. ამ კრების მიერ გამოყოფილ კომისიას (სპ. მაკავარიანი, ლუკა ასათიანი, ანტონ ლორთქიფანიძე) აღუძრავს შეამდგომლობა მაშინ ქუთაისში მყოფ სასწავლო ოლქის მზრუნველის წინაშე: 1. არ დახურულიყო კლასიკურ გიმნაზიაში არსებული პარალელური კლასები, 2. არ გაუქმებულიყო იმავე გიმნაზიასთან არსებული მოსამზადებელი კლასები, 3. სააზნაურო სკოლიდან გიმნაზიაში გადამსვლელი მოსწავლეები გამოცდილიყვნენ არა სექტემბერში, არამედ მაისში, გიმნაზიის მოსწავლეებთან ერთად.

პირველ ორ საკითხზე მზრუნველი დათანხმებულია. მესამე საკითხის გადაწყვეტამდე კი განუზრახავს ქართული სკოლის დათვალიერება. სკოლის დათვალიერების შემდეგ იგი უკმაყოფილო დარჩენილა იმით, რომ განყოფილებებში უფრო მეტი ყურადღება ქართულ ენას ჰქონია დათმობილი, ვიდრე რუსულს¹. რა აქმა უნდა, მესამე საკითხიც უყურადღებოდ დაუტოვებია.

მოწინავე ქართველი მოღვაწენი ბრძოლას მაინც არ წყვეტენ.

1888 წლის 12 ნოემბერს შედგა თბილისის გუბერნიის თავდაზნაურთა საგანგებო კრება, რომელმაც მოისმინა სკოლის „კომიტეტის“ წინადადება აღძრულიყო შეამდგომლობა მთავრობის წინაშე იმის თაობაზე, რომ სააზნაურო სკოლის მოსწავლენი უფლებრივად გათანაბრებოდნენ სახაზინო სკოლის მოსწავლეებს: ქართული სკოლის ესა თუ ის კლასდასრულებული მიეღოთ მთავრობის სასწავლებლის მომდევნო კლასში და თანაბარი შეღავათი მიეცათ სამხედრო ბეგარის მოხდის საქმეში². მაგრამ სასწავლო ოლქის მზრუნველი იმ შემთხვევაში თანხმდებოდა ქართული სკოლებისათვის ამ უფლებების მინიჭებაზე, თუ ეს ორი სკოლა თავისი საარსებო სახსრებით მთავრობას გადაეცემოდა, ამაზე ქართველი მოწინავე საზოგადოება არ დათანხმდა, რადგანაც ამით სკოლა დაკარგავდა იმ მიზანს, რომლისთვისაც დაარსებული იყო მისი ოთხი მოსამზადებელი განყოფილება; მაშინ შეწყდებოდა მშობლიურ ენაზე დაწყებითი განათლების მიღება და სასწავლებლიდან მთლიანად განიდევენბოდა მისთვის დამახასიათებელი ქართული „სული“, რაც მხოლოდ ამ ორ ქართულ სასწავლებელს ახასიათებდა³. მთავრობის ხელში,

¹ „ივერია“, 1888, № 26, 45.

² „ივერია“, 1888, № 140, 249.

³ „ივერია“, 1893, № 55.

სხვა სასწავლებლების მსგავსად, ის გადაიქცეოდა რუსიფიკაციის ობიექტად. ქართველი საზოგადოების მოწინავე ადამიანების აზრით, ეს სკოლა მოსახლეობის მეტად უმნიშვნელო ნაწილს უწევდა მომსახურებას, თუმცა თანხა საგრძნობლად ბევრი იხარჯებოდა. სწორედ ამიტომ წამოიჭრა საკითხი ქართული სკოლის სახის შეცვლისა, რამაც მოწინავე ქართველ ინტელიგენციაში სხვადასხვა აზრი წარმოშვა: ილია ჭავჭავაძე, იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ნიკოლაძე და სხვანიც ნაცვლად არსებული სასწავლებლისა აგრონომიული სასწავლებლის დაარსებას მოითხოვდნენ¹. „დღევანდელ ჩვენს ყოფაში ჩვენთვის უფრო სასარგებლო იქნება ჩვენი ღონისძიებით ისეთი სკოლა ვიქონიოთ, საპროფესიონალო ხასიათისა და მიმართულებისა, რომელიც შეგვძენს ცოდნას ლუკმა პურის მოპოვებისას და მოგვცემს ღონეს თავისუფალ, დამოუკიდებელ ცხოვრებისას ჩვენს ადგილ-მამულზე“². უნდა დარჩენილიყო ოთხი მოსამზადებელი განყოფილება, ამ განყოფილებების დამთავრება გაუხსნიდა გზას განსაკუთრებული ნიჭისა და შესაძლებლობის მქონეთ გიმნაზიებისა და უმაღლესი სასწავლებლებისაკენ. კერძოდ იაკობ გოგებაშვილი უჭერდა მხარს 4—5-კლასიან რეალურ სასწავლებელს. რომელსაც სამეურნეო კლასები დაემატებოდა. ასეთი სკოლის ნიმუშად ი. გოგებაშვილი თვლიდა პერმის გუბერნიაში სოფ. კრასნოუფიმსკის სამეურნეო კლასებთან რეალურ სასწავლებელს. ნ. ნიკოლაძის აზრით, სამეურნეო კლასები მაღალი ტიპის დაწყებით სკოლაზე უნდა აგებულიყო. სხვანი მიზანშეწონილად თვლიდნენ ოთხგანყოფილებადარულულულთ წინამძღვრიანთ კარის დაბალი ტიპის სამეურნეო სკოლაში განეგრძოთ სწავლა. ანტონ ფურცელაძე კომერციულ განათლებას აძლევდა უპირატესობას, რომ „სულით და ხორციით უფრო არ ჩავცენილიყავით სხვის ხელში, რომ ჩვენი უმთავრესი ნაკლი არის კომერციის გარეშე დარჩენა, კომერციის შეუჩვენელობა, რომ კომერცია ბატონობს ახლა ქვეყნად... ქართველები გაძლიერდებიან ქალაქებში... რეალური და სამეურნეო განათლება კი სოფლად ერეკება ადამიანებს³. ა. ფურცელაძე ამასთანავე აღიარებდა გიმნაზიის საჭიროებასაც.

კონსტანტინე მამაცაშვილი იმ აზრისა იყო, რომ სპეციალური სასწავლებლები თავიანთ მიზანს ვერ გაამართლებდნენ, თუ ფართო ზოგადი განათლება არ დაედებოდა საფუძვლად, იგი მაგალითისათ-

¹ „ივერია“, 1893 წ., № 127, 1894 წ. № 107.

² „ივერია“, 1893 წ., № 275.

³ „ივერია“, 1896 წ., № 17, 18, 19.

ვის ლოკინის სკოლას ასახელებდა, რომელმაც ამ მიზეზების გამო ნაყოფი ვერ გამოიღო¹

ჩვენ აღარ შეეჩერდებით დაწვრილებით ქართული სკოლების რეორგანიზაციების მრავალგვარ პროექტებზე, რადგან 1895 წლის დეკემბერში მოწვეულმა თბილისის ქართული სკოლის საზოგადოების საგანგებო კრებამ სასკოლო „კომიტეტის“ წინადადებით ხმის უმრავლესობით დაადგინა: „დატოვებულ იქნას სათავად-აზნაურო სასწავლებელი იმ სახითვე, როგორიც ამჟამად არის, ხოლო შეძლებისამებრ იგი მთლიან გიმნაზიად იქნეს გადაქცეულიო“².

თბილისის სააზნაურო სკოლა მართლაც მალე გადაკეთდა რეკლასიან უფლებო გიმნაზიად, რომლის კურსდამთავრებულებს, როგორც ექსტერნებს, სიმწიფის მოწმობის მოსაპოვებლად ოლქში უნდა ჩაიბარებინათ გამოცემა. ამ მიზანს კურსდამთავრებულის მხოლოდო მცირე, უმნიშვნელო ნაწილი აღწევდა.

მიუხედავად ამისა, ქუთაისის სააზნაურო სკოლა 1905 წლამდე ჯერჯერ მდგომარეობაში და მხოლოდ ამ წლიდან გააუკეთდა მოსწავლეთათვის უფლებიან გიმნაზიად. გიმნაზიის კურსდამთავრებულს ყველა უმაღლესი სასწავლებლის კარი, და მათ შორის უნივერსიტეტის, ღია ჰქონდა, რაც იმ დროისათვის დიდ მიღწევად უნდა ჩაითვალოს.

იმდროინდელი მოწინავე ინტელიგენცია გრძნობდა საქართველოს ეკონომიური და კულტურული წარმატებისათვის სპეციალისტების მომზადების აუცილებლობას. 1916 წლის 11 ოქტომბერს ქუთაისის ქართული გიმნაზიის პედაგოგიურმა საბჭომ იმსჯელა გიმნაზიასთან რაიმე სპეციალური განყოფილების დაარსებაზე. საბჭოს სხდომაზე იოსებ ოცხელმა აღნიშნა, რომ მაშინდელი ცხოვრების მოთხოვნილებებს გიმნაზიები ნაკლებად შეეფერებოდა, ამიტომ უკეთესი იქნებოდა, თუ გიმნაზიასთან რომელიმე სახის სპეციალური სასწავლებელი დაარსდებოდა. სასწავლებელი და შესაძლებელი იყო გიმნაზიის პარალელურად მაგიერ კომერციული სასწავლებლის დაარსება. ხანგრძლივი მსჯელობის შემდეგ სხდომამ 28 ხმით 9 ხმის წინააღმდეგ დაადგინა: გიმნაზიასთან პარალელური განყოფილებების ნაცვლად კომერციული სასწავლებლის დაარსება იმ შემთხვევაში შესაძლებელი, თუ სწავლება ქართულ ენაზე იქნება³. მაგრამ ეს დადგენილება არ განხორციელდა. 1916 წელს ქუთაისში დაარსდა

¹ „ველი“, 1893 წ., № 9, გვ. 15—18.

² „ველი“, 1895 წ., № 260, 1896 წ., № 13.

³ როგორც ჭეშოთ დავიანაშთ. 1915 წლიდან მთელ გიმნაზიაში სწავლება პირველი კლასიდან თანმიმდევრულად ქართულ ენაზე გადადიოდა.

ქართული კომერციული კერძო სასწავლებელი, რომლის დირექტორად ბაქოდან მოწვეულ იქნა ცნობილი პედაგოგი და საზოგადო მოღვაწე მიხეილ თაქთაქიშვილი.

1903 წელს ქუთაისის ქართულ სკოლაში 582 მოსწავლე სწავლობდა, მათგან: აზნაური — 517, გლეხი — 65¹, სკოლას ყოველწლიურად ბანკი 26. 206 მანეთს აძლევდა; ამ თანხიდან 7. 000 მან. იხარჯებოდა ოთხ განყოფილებაზე, 19. 203 მან. პროგიმნაზიულ კლასებზე².

იმის გამო, რომ ქართული სკოლის კურსდამთავრებულთა უმრავლესობა კლასიკურ გიმნაზიაში აღგილების უქონლობის გამო ან სკოლის გარეშე რჩებოდა, ან შორეულ ქალაქებში უზღებოდათ გადსტეწა, სკოლის ინსპექტორი ოცხელი ქუთ. გუბ. სკოლათა დირექტორს სწერდა: „სააზნაურო სკოლა დაასრულა: 1900 წ. — 21 მოწაფემ; 1901 წ. — 23, 1902 წ. — 29; 1903 წ. — 35. კურსდამთავრებულები ქუთაისის გიმნაზიაში ვერ ეწყობიან აღგილების უქონლობის გამო. ზოგი ბაქოში, განჯაში, ერევანში, კავკავში მიდის, ნაწილი თბილისის სააზნაურო სასწავლებელში, ან აფთიაქის მოწაფეებად ან „ვოლნოპრედელიაიუმზიად“ ეწყობიან“³.

ბავშვების შორეულ ქალაქებში გაგზავნა სასწავლებელში შესასვლელად მხოლოდ საკმაოდ მდიდარ მშობლებს შეეძლოთ; ასეთი მშობლები კი იშვიათი იყვნენ ქუთაისის გუბერნიის აზნაურთა შორის. მდიდრებს თავიანთი ბავშვები შეჰყავდათ არა ქართულ სკოლაში, არამედ თავიდანვე მთავრობის გიმნაზიებში და რეალურ სასწავლებელში აწყობდნენ. ქართული სკოლის კურსდამთავრებული-სათვის ერთადერთი იმედი თბილისის ქართული სასწავლებელი იყო, სადაც საგიმნაზიო კლასები 1896 წლიდან არსებობდა. მაგრამ, როგორც ჩანს, ეს იმედიც იწურებოდა.

მზრუნველმა თბილისის სააზნაურო სკოლის ინსპექტორს ექვთიმე თაყაიშვილს V პარალელური კლასის გახსნის უფლება არ მისცა, პირიქით, დაემუქრა, რაც გაქვთ იმასაც წაგართმევთ⁴. ამის გამო, ცხადია, ქუთაისიდან ჩამოსულებს ამ სასწავლებელში სწავლის გაგრძელება გაუქირდებოდათ. ამ გარემოებამ საჭირო გახადა ქუთაისის სააზნაურო სკოლის გიმნაზიად გადაკეთების საკითხი უფრო მწვავედ დასმულიყო.

ქუთაისის სააზნაურო სკოლა სასწავლო-სააღმზრდელო ნაწილში

¹ ქუთ. საქ. არქ., ფ. 9, საქ. № 509, ფ. 19.

² იქვე, ფ. 10.

³ სტია, ფ. 107, საქ. № 8003, ფ. 2-3.

⁴ იქვე, ფ. 9, საქ. № 481, ფ. 32, 33.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას ემორჩილებოდა, ამიტომ V კლასის გახსნის შესახებ შუამდგომლობაც მისმა გამგეობამ აღძრა.

1903 წლის 23 მაისს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობა, თავმჯდომარის ი. ჭავჭავაძის მაგერ მისი მოადგილის ნიკ. ცხვედაძის ხელმოწერით შუამდგომლობს ქუთაისის გუბერნიის სახალხო სკოლათა დირექტორის წინაშე და სთხოვს ქუთაისის სააზნაურო სკოლასთან V კლასის გახსნის ნებართვას¹. სათანადოდ დასაბუთებული ანალოგიური შუამდგომლობა იმავე დირექტორისათვის სააზნაურო სკოლის ინსპექტორს ი. ოცელსაც გაუვზავნია².

იმავე წლის 15 ივლისს ქუთაისის გუბერნიის სკოლათა დირექციამ ინსპექტორის ნოვოსპასკის ხელმოწერით აცნობა სააზნაურო სკოლის ინსპექტორს, რომ დირექციამ აღძრა შუამდგომლობა სასწავლო ოლქის მზრუნველის წინაშე, ქუთაისის სააზნაურო სკოლასთან 1903 წლის პირველი სექტემბრიდან V საგიმნაზიო კლასის გახსნის ნებართვის შესახებ.

მაგრამ ოლქის მზრუნველმა ზავადსკიმ ნებართვის მიცემის ნაცვლად გამოძიება დაიწყო: რა უფლებით გახსნა წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ პროგიმნაზიული კლასები, როდესაც წესდება მას მხოლოდ დაწყებითი განათლების გავრცელების უფლებას აძლევს³.

საქირო გახდა, ქუთაისის სკოლათა მმართველს ზავადსკისათვის გაეხსენებინა და დაესაბუთებინა, როგორ მოხდა ქუთაისის ქართულ სააზნაურო სკოლასთან პროგიმნაზიული კლასების გახსნა; სასწავლო ოლქის მზრუნველი ზავადსკი მოითხოვდა სახალხო სკოლათა დირექტორისაგან პასუხს იმაზე, თუ ვისი ნებართვით ეწოდა ქუთაისის სააზნაურო სკოლას „ალექსანდრეს“ სახელი (ქუთაისის ქართული სააზნაურო სკოლა ალექსანდრე II-ის სახელობისა იყო). საბუთები სააზნაურო სკოლისათვის „ალექსანდრეს“ სახელის მიკუთვნების შესახებ აღმოჩნდა სკოლისა და წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების არქივებში. საბუთით დასტურდებოდა, რომ ქუთაისის თავადაზნაურობის საერთო კრებას 1880 წლის 15 ოქტომბერს აღუძრავს შუამდგომლობა მათ მიერ ახლად გახსნილ სკოლას დარქმეოდა ალექსანდრეს სახელი.

¹ სკია, ფ. 107, საქ. № 8003, ფ. 1.

² იქვე, ფ. 2, 3.

³ იქვე, ფ. 4.

1881 წლის 28 იანვარს მეფეს ამ შუამდგომლობაზე წაუწერია: «Согласен и благодарим», რაც ქუთაისის გუბერნატორის მალაფეევს 1881 წლის 15 აპრილს № 455 მიწერილობით ქუთაისის მიხეილის სათავადაზნაურო ბანკის ზედამხედველი კომიტეტისათვის უცნობებია; ამ საბუთის ასლი ი. ოცხელმა გაუგზავნა დირექტორს მზრუნველისათვის წარსადგენად. ანალოგიური ცნობა ი. ჭავჭავაძის ხელმოწერით წერა-კითხვის საზოგადოებიდანაც გაეგზავნა მზრუნველს 1903 წ. 25 სექტემბერს.

როცა სასწავლო ოლქის მზრუნველმა ზავადსკიმ ქუთაისის სააზნაურო სკოლის გასაუქმებლად სათანადო საბუთები ვერ ჩაიგდო ხელში, სხვა საშუალებას მიმართა ამ უუფლებო სკოლის გასასრესად. 1903 წლის 6 სექტემბერს სასწავლო ოლქის მზრუნველი ზავადსკი დებეშით ატყობინებს განათლების სამინისტროს: „ქუთაისის სკოლას ინახავს საზოგადოება, რომელსაც მიზნად აქვს ხელი შეუწყოს ქართველ მოსახლეობაში წერა-კითხვისა და განათლების გავრცელებას. ეს მიზანი არ შეიცავს გიმნაზიის მოწყობას და ვერ ვნახულობ შესაძლებლად ნება მივცე გახსნან V გიმნაზიური კლასი...“¹.

რამდენიმე დღის შემდეგ, 1903 წლის 25 სექტემბერს სასწავლო ოლქის მზრუნველი ზავადსკი სამინისტროში წარდგენილ ვრცელ მოხსენებაში წერდა: „...წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას, თანახმად მისი წესდებისა, არა ჰქონდა უფლება გაეხსნა პროგიმნაზიული კლასები... არ ვიცი რატომ დართო ამისი ნება იანოვსკიმ და ილიაშენკომ.. წ-კ საზოგადოებას არა აქვს გიმნაზიის გახსნის უფლება და ამიტომ ახლო მომავალში არსებული პროგიმნაზიული კლასები თანდათან უნდა დავკეტო... უკეთესი იქნებოდა ეს თანხები ქუთაისის გიმნაზიას გადასცემოდა პარალელური კლასების გასასწავლად... ვერც ბანკი, ვერც თავადაზნაურობა გიმნაზიას ვერ მოუვლიანო...“ ამავე დროს ოლქი დაინტერესებულა იმით, თუ რა სახსრები იხარჯებოდა სააზნაურო სკოლაზე და ვისგან შედგებოდა სკოლის მზრუნველი კომიტეტი, რომელსაც წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება ირჩევდა. სახალხო სკოლათა დირექტორმა 1903 წ. 23 ოქტომბერს აცნობა სასწავლო ოლქის მზრუნველს, რომ ქუთაისის სათავადაზნაურო ბანკი ყოველწლიურად აძლევდა სკოლას 22.700 მანეთს, მზრუნველი კომიტეტი კი შემდეგი წევრებისაგან შედგებოდა: საპატიო მომრიგებელი მოსამართლე დავით ბაქრაძე, ურთიერთდამხმარე ბანკის დირექტორი კირილე ლორთქიფანი-

¹ სტია, ფ. 107, საქ. № 8003, ფ. 18.

ბე, ნაფიცი ვეჭილები — დავით ხელთუფლიშვილი და სერგო ჯაფარიძე და ვეჭილის თანაშემწე იასონ ბაქრაძე¹.

ქუთაისის მოწინავე ქართველები ხელადნენ კავკასიის სასწავლო ოლქის ცულ დამოკიდებულებას სააზნაურო სკოლისადმი, ამიტომ ცდილობდნენ საქმის მოგვარებას პეტერბურგში სახალხო განათლების სამინისტროში. კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველისათვის 1903 წლის 19 ნოემბერს მინისტრის მიერ გამოგზავნილია პასუხი, რომ სახ. განათლების სამინისტროს მზრუნველის მოხსენების საფუძვლების მიხედვით არ მიაჩნია შესაძლებლად ნება დაერთოს ქუთაისის სააზნაურო სკოლასთან გაიხსნას V კლასი, და ნახულობს უფრო მიზანშეწონილად ქ. ქუთაისში ახალი საშუალო განათლების სასწავლებლის გახსნას, რის შესახებაც ეცნობა ქუთაისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა წინამძღოლს². მინისტრისაგან თავად-აზნაურთა ხელმძღვანელისათვის გამოგზავნილ მოწერილობაში კი აღნიშნულია ზავადსკის მოსაზრებანი, თუ რატომ არ შეიძლება V კლასის გახსნა სააზნაურო სკოლასთან, და რომ თავდაზნაურობას უფლება აქვს იშუამდგომლოს ახალი სასწავლებლის გახსნის შესახებ, თუ ის ამისათვის სათანადო თანხებს გაიღებს. სასწავლო ოლქი ამ საქმეში მას დახმარებას გაუწევს³.

1904 წლის 29 იანვარს სასწავლო ოლქის მზრუნველმა აცნობა სამინისტროს, რომ 1903 წლის დეკემბერში ქუთაისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა საგანგებო ყრილობამ დაადგინა, ალექსანდრეს სახელობის ქუთაისის სააზნაურო სკოლის მოსამზადებელ კლასებთან თავად-აზნაურთა ხარჯზე არსებული პროგიმნაზიული კლასები გამოყოს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობის ხელმძღვანელობისაგან და მიიღოს ის თავად-აზნაურთა მმართველობაში კერძო სასწავლებელთა შესახებ არსებული წესების საფუძველზე. თავდაზნაურობა ითხოვს ჩემს (მზრუნველის — ტ. ხ.) ნებართვას, მიიღოს ქუთაისის სააზნაურო სკოლასთან არსებული პროგიმნაზიული კლასები თავის გამგებლობაში, მაგრამ იმ მოსაზრების გამო, რომელნიც ჩემს მიერ წარმოდგენილი იყო გასული წლის (1903 წ.) 25 სექტემბერს № 14739 (იქ ნათქვამია, რომ თავდაზნაურობა და ბანკი გიმნაზიას ვერ მოუვლიანო. — ტ. ხ.), მე მიჭირს რაიმე განკარგულების გაცემა აღნიშნული შუამდგომლობის შესახებო. ზავადსკი იმ აზრის იყო, რომ თუ ასეთი სასწავლებელი

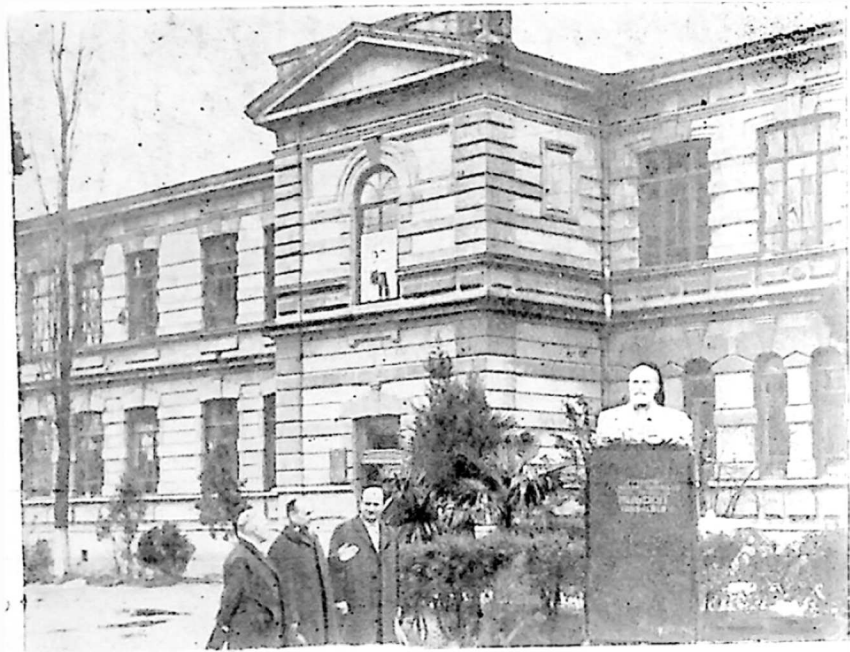
¹ სცია, ფ. 107, საქ. № 8003, ფ. 22—24.

² იქვე, ფ. 29.

³ იქვე, ფ. 30.

ტუთაისის ქართული გიმნაზიის მასწავლებლები

იოსებ ოცხელის ბიუსტი ქუთაისის ყოფილი ქართული
გიმნაზიის (ამჟამად მეორე ათწლეულის) ეზოში

გაიხსნება, ის უნდა მოეწყოს სპეციალური დებულების მიხედვით, რადგან არსებული კანონმდებლობა ასეთი სასწავლებლის მოსაწყობად არ გამოდგება.

ამასთანავე, მზრუნველი მოახსენებს მთავარმართებელს, რომ ქუთაისის გუბერნატორმა მეფისადმი 1891 წელს წარდგენილ მოხსენებაში გუბერნიისათვის სასურველად სცნო არა გიმნაზია, არამედ რეალური ან კომერციული სასწავლებელი და მეფემ ეს აზრი მოიწონა; ამიტომ ქუთაისის პროგიმნაზია გადაკეთებულ იქნა რეალურ სასწავლებლად. ქუთაისის თავად-აზნაურთა შუამდგომლობა კი უმაღლესად მოწონებული ადგილობრივი ადმინისტრაციის აზრის საწინააღმდეგოა¹. ყველა ზემოთქმულიდან ნათელია, რომ ოლქის მზრუნველი ყოველგვარი საშუალებით ცდილობდა, ხელი შეეშალა სააზნაურო ქართული გიმნაზიის გახსნისათვის, არა იმიტომ, რომ ის სააზნაურო იყო, არამედ იმიტომ, რომ ქართული იყო და იქნებოდა სასწავლო ოლქისაგან მეტად თუ ნაკლებად დამოუკიდებელი.

1904 წლის 25 თებერვალს სასაზო განათლების მინისტრი სასწავლო ოლქის მზრუნველს სწერს:

„ვცნობ რა შესაძლებლად კლასების თავდაზნაურთა გამგებლობაში გადაცემას, როგორც დამოუკიდებელ სასწავლებლისას, მე მაინც არ შემიძლია დავთანხმდე, რომ ეს სასწავლებელი ემორჩილებოდეს კერძო სასწავლებელთა არსებულ კანონებს, რადგან კანონთა კრებულის, ტ. XI, ნაწ. I, მუხ. 3717 მიხედვით, ასეთები მხოლოდ კერძო პირთა მიერ შეიძლება დაარსდეს (ამ აზრისა იყო მზრუნველიც, რადგან კერძო სასწავლებლებს დიდი დამოუკიდებლობა ენიჭებოდა არსებული კანონების მიხედვით — ტ. ხ.). ამიტომ აღნიშნული კლასების თავდაზნაურობისათვის გადაცემის შემთხვევაში უნდა გარდაქმნილ იქნან პროგიმნაზიებად კანონთა კრებულის ტ. XI, ნაწ. I, მუხლი 1472 პირველი ნაწილის ზუსტ საფუძველზე, პროგიმნაზიის ყველა უფლებებით, ან აღნიშნულ უფლებათა მიუკუთვნებლად, მაგრამ მისი მოქმედების დაქვემდებარებით იმავე მუხლის მეორე ნაწილისათვის, თუ თავდაზნაურობა მოისურვებს მიანდოს მისი მართვა-გამგეობა მისგან დანიშნულ პირებს.

...თუ რომ თავდაზნაურობა არ დათანხმდება არცერთ აღნიშნულ ზომაზე, მაშინ სამინისტრო შესაძლებლად ნახულობს თავდაზნაურობამ გამოიმუშაოს ახალი წესდება და წარუდგინოს ის სამინისტროს სასწავლო ოლქის საშუალებით, ხოლო სკოლის მოწყობა კერ-

¹ სცია, ფ. 107, საქ № 8003, ფ. 32, 33.

ძო სასწავლებელთა წესების მიხედვით, თავადაზნაურობას არ შეუძლია¹.

იმავე წლის 15 მაისს ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურთა ყრილობამ დაადგინა: „მიიღოს თავის გამგებლობაში ქუთაისის თავადაზნაურთა სკოლასთან არსებული კლასები და გარდაქმნას ისინი პროგიმნაზიად კანონთა კრებულის ტ. XI, ნაწ. I, მუხლი 1472 მეორე ნაწილის ზუსტ საფუძველზე“². მმართველად დანიშნულ იქნას ი. ოცხელი და აღძრას შუამდგომლობა მიმდინარე წლის (1904 წ.) პირველი სექტემბრიდან V კლასის გახსნის შესახებო. ყრილობამ აირჩია აგრეთვე რწმუნებულები: ს. წერეთელი, დ. ნიჟარაძე, მ. ფალავა, ს. თოფურია, დ. მდივანი, ს. ლოლობერიძე, დ. კიკნაძე, რომელთაც ენდობოდათ თავადაზნაურობის გამგებლობაში მიღებული სასწავლებლის მართვა-გამგეობა³.

1904 წლის 29 ივლისს პეტერბურგიდან მთავარმართებლის კანცელარიის დირექტორმა შეატყობინა სასწავლო ოლქის მზრუნველ ზავადსკის, რომ ...თავადი მთავარმართებელი (გოლიცინი) არ ნახულობს დაბრკოლებას ქუთაისის სააზნაურო სკოლის პროგიმნაზიად გადაკეთებისა და თავადაზნაურობისათვის მისი დაქვემდებარების შესახებ XI ტ. I ნ. 1492 მუხლის მეორე ნაწილის საფუძველზე, რაც შეეხება ქუთაისის გუბერნატორის მიერ 1891 წელს პროფგანათლების შესახებ აღძრულ საკითხს, თავ. გოლიცინი ფიქრობს, რომ მასში მთავრობის სასწავლებლები იგულისხმებაო⁴.

სასწავლო ოლქის მზრუნველი მაინც ცდილობდა, ხელი შეეშალა სააზნაურო სკოლის გიმნაზიად გადაკეთების საქმისათვის. თავად-აზნაურთა თხოვნაზე, 1904 წლის სექტემბრიდან გახსნილიყო V კლასი აღნიშნულ სასწავლებელთან, 1904 წ. 16 სექტემბერს ოლქის მზრუნველმა შეატყობინა თავად-აზნაურთა წინამძღოლს, რომ სანამ სხალხო განათლების სამინისტრო არ გადაწყვეტდა ქუთაისის სააზნაურო სკოლის მეურნეობის ორგანიზაციის საკითხს, მანამდე მას არ შეეძლო V კლასის გახსნის ნებართვის მიცემა.

დაბოლოს, 1905 წლის 2 თებერვალს სახ. განათლების მინისტრმა გლაზოვმა აცნობა კავკასიის ოლქის მზრუნველს:

¹ სტია, ფ. 107, საქ. № 8003, ფ. 36.

² ამ მუხლის მეორე ნაწილში ნათქვამია: გიმნაზიები და პროგიმნაზიები, რომელიც იწაჭებიან წოდებრივი საზოგადოების თუ კერძო პირების მიერ და იმართებიან მათგან დანიშნული პირების მიერ, ექვემდებარებიან კერძო სასწ. შესახებ არსებულ საერთო კანონებს. 1871 წ. 30 ივლისის, № 49, 860, § 8.

³ სტია, ფ. 107, საქ. № 8003, ფ. 45, 46.

⁴ იქვე, ფ. 34.

«...Разрешаю преобразовать с настоящего учебного года существующие при Кутаисской дворянской школе прогимназические классы в гимназию, на точном основании второй части ст. 1472, т. XI, ч. I, Свода Законов, изд. 1893 года»¹. ხოლო 1905 წლის პირველ მარტს თავად-აზნაურთა წინამძღოლმა დაგ. ნიჭარაძემ აცნობა სასწავლო ოლქის უფროსს: „დღეს, პარაკლისის გადახდის შემდეგ, ქუთაისის ქართულ გიმნაზიასთან გაიხსნა V კლასი“².

ასეთი ბრძოლა გადაიტანა ქართველმა საზოგადოებამ (ფორმალურად თავადაზნაურობამ) უუფლებო სააზნაურო ქართული სკოლის უფლებამოსილ გიმნაზიად გადაქცევის გამო. ამ გიმნაზიის უფლებამოსილება იმაში გამოიხატებოდა, რომ რეკლასდამთავრებულთა გამოცდა სიმწიფის მოწმობის მისაღებად ტარდებოდა გიმნაზიაშივე მასწავლებელთა თანდასწრებით, მაგრამ სასწავლო ოლქის წარმომადგენლის კონტროლის ქვეშ. სასწავლო ოლქს უფლება ჰქონდა შეემოწმებინა სასწავლებელი დროგამოშვებით, არ დაეშვა მასში უუფლებო მასწავლებლები, შეემოწმებინა სახელმძღვანელოები და წერიტი ნამუშევრები და სხვა, არავინ დაეშვა სიმწიფის მოწმობის მისაღებ გამოცდებზე ისე, თუ სამი უკანასკნელი წელი მაინც არ ექნებოდა გატარებული აღნიშნულ გიმნაზიაში. ასეთი შეკვეცილი უფლებების მქონე საშუალო სასწავლებლის მოპოვებაც დიდი წარმატება იყო ქართველი საზოგადოებისათვის, ვინაიდან იგი ახალ თაობას უნივერსიტეტში შესვლის შესაძლებლობას უქმნიდა.

მცდარია ის აზრი, თითქოს ქართული გიმნაზიის შექმნა თავადაზნაურობის ბრძოლის შედეგი იყო მეფის მთავრობა თავადაზნაურობას მფარველობდა, რადგან იგი იყო ცარიზმის მთავარი საყრდენი, როგორც ცენტრალურ რუსეთში, ისე განაპირა მხარეებშიც; მაგრამ მთავრობამ კარგად იცოდა, რომ ამ თავად-აზნაურთა, განსაკუთრებით, მისი დაბალი ფენებიდან წამოიზარდა ახალი თაობა, რომელიც საერთო ეროვნულ პოზიციებზე იდგა და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ფერხულში იყო ჩაბმული ერის სხვა ფენებთან ერთად, და სამართლიანად შიშობდა, რომ ქართული გიმნაზია გახდებოდა ქართული ეროვნული კულტურის კერა და განმათავისუფლებელი მოძრაობის მებრძოლთა სამკედლო.

მეფის სელისუფლება, მიუხედავად ამისა, დათანხმდა ქართული გიმნაზიის გახსნაზე; ქართველი საზოგადოება ამას უნდა უმადლოდეს 1905 წლის რევოლუციას. მაგრამ ცენტრალური მთავრობა, რევო-

¹ სტია, ფ. 107, საქ. № 8003, ფ. 75.

² იქვე, ფ. 76.

ლუციის პირობებში, როდესაც ხალხის აბოზოქრებული ტალღები მას წაღევით ემუქრებოდა, მზად იყო სხვა მრავალ მნიშვნელოვან საკითხებშიც დათმობაზე წასულიყო, ოღონდ თავი გადაერჩინა. მთავრობას არ უნდოდა, ეს გარემოება ხალხის უკმაყოფილების მიზეზი გამხდარიყო. ამრიგად, ქუთაისის ქართული გიმნაზიის შექმნა თავადაზნაურობის თხოვნის შედეგი კი არ ყოფილა, არამედ ის იყო რევოლუციის მიერ მეფის ხელისუფლებისათვის გამოგლეჯილი მონაპოვარი. შეიძლება მკითხველისათვის გაუგებარი იყოს ის ბრძოლა და შეხლა-შემოხლა, რომელიც ერთი საშუალო სასწავლებლისათვის უწარმოებია ქართველ მოწინავე საზოგადოებას. ამიტომ მან უნდა გაითვალისწინოს, რომ ცარიზმი მხოლოდ გიმნაზიის კურსდამთავრებულს აძლევდა უმაღლეს სასწავლებელში შესვლის უფლებას, მხოლოდ გიმნაზია იძლეოდა „სიმწიფის მოწმობას“; ასეთი სასწავლებელი კი მთელ ქუთაისის გუბერნიაში, რომლის მოსახლეობა ერთ მილიონ სულს აღემატებოდა, XX საუკუნის დასაწყისისათვის მხოლოდ ერთი იყო — ქუთაისის კლასიკური გიმნაზია. ბათუმის გიმნაზია ახალი დაარსებული იყო. სხვა საშუალო სასწავლებლები — რეალური სასწავლებელი ქუთაისში, სემინარია — ქუთაისში, რომელიც მთავრობამ 1904 წელს დახურა, — უნივერსიტეტში შესვლის უფლებას არ იძლეოდა. ის ერთი გიმნაზია წელიწადში 25—30 სწავლადამთავრებულს უშვებდა, ბევრი მათგანი არაქართველი იყო. მაშინ სტუდენტი, რომელსაც უმაღლესი განათლების (ექიმის, მასწავლებლის, გეჟილის, აგრონომის, ინჟინრის) მიღების უფლება ჰქონდა, მოუძებნებელი, იშვიათი მოვლენა იყო.

ქუთაისის ქართული გიმნაზია პირველი რევოლუციის, რევანციონისა და იმპერიალისტური ომის წლებში (1905 — 1917)

1904 წლის სექტემბერში ოთხკლასდამთავრებულ მოსწავლეებს იმდენად ძლიერი რწმენა ჰქონიათ V კლასის გახსნისა, რომ არ დაშლილან და 19 სექტემბერს სკოლის ინსპექტორისათვის თხოვნით მიუმართვეთ: სანამ გახსნის უფლება მოვიდოდეს, V კლასის პროგრამით გვამეცადინეთო; მაგრამ პედაგოგიურ საბჭოს უხერხულად უცნია ეს და აღუთქვამს, თუ ნებაართვა მოვიდა, მეცადინეობა შეიძლება ზაფხულში გადავწიოთ¹. მაგრამ, როგორც მასალებიდან ჩანს,

¹ ქუთ. საქ. არქ., ფ. 9, საქ. № 546, ფ. 13.

V კლასის ოფიციალურად გახსნამდე, მასწავლებლებს მაინც უმუშა-
ენიათ ამ ჯგუფთან სსპი თვისა და 15 დღის განმავლობაში¹.

ახლად გახსნილ V კლასში 38 მოწაფე იქნა მიღებული; მათგან
21 მოწაფეს 1904 წელს ჰქონდა დამთავრებული სააზნაურო ქართუ-
ლი სკოლა, ოთხს — 1903 წელს, ხუთი — ქუთაისის მთავრობის
გიმნაზიის ყოფილი მოსწავლე ყოფილა და 8 — სემინარიელი. უნდა
აღინიშნოს, რომ მთავრობამ 1904 წელს დახურა ქუთაისის სასუ-
ლიერო სემინარია იქ მომხდარ მღელვარებათა გამო და ახლად გახ-
სნილმა ქართულმა გიმნაზიამ სკოლის გარეთ დარჩენილ ბევრ სე-
მინარიელსაც დიდი დახმარება აღმოუჩინა V—VI კლასებში მი-
ღებით².

ახლად გახსნილ გიმნაზიას ოფიციალურად ეწოდა ქუთაისის სა-
თავადაზნაურო ქართული კერძო გიმნაზია. ეს სასწავლებელი ქარ-
თული იყო იმდენად, რამდენადაც მასში ქართული ენისა და ისტო-
რიის სწავლება სავალდებულო იყო ფართო პროგრამით, რომლი-
თაც საქართველოს არც ერთ სახაზინო საშუალო სასწავლებელში
ეს საგანი არ ისწავლებოდა, ქართველი იყო იქ თითქმის ყველა მოს-
წავლე და მასწავლებელი. საგნები, გარდა ქართულისა და საქარ-
თულოს ისტორიისა, რუსულ ენაზე ისწავლებოდა, თუმცა გიმნაზი-
ის ხელმძღვანელობას, პედაგოგიურ საბჭოსა და ქართველ მოწინა-
ვე საზოგადოებას ყველა საგნის, ყველა კლასში ქართულ ენაზე
სწავლებისათვის ბრძოლა რეაქციის წლებშიაც არ შეუწყვეტია. სა-
ხელწოდება „სათავადაზნაუროც“ პირობითი იყო. მართალია, მცირე
რაოდენობით, მაგრამ გლეხური წარმოშობის ბავშვები თავიდანვე
სწავლობდნენ ამ სასწავლებელში: 1902 წელს 512 მოსწავლიდან —
32 გლეხი იყო; 1903 წელს 582 მოსწავლიდან — 65 გლეხი იყო;

შემდეგ წლებში უფრო იზრდებოდა გლეხური წარმოშობის მოს-
წავლეთა რიცხვი, მზრუნველი კომიტეტის დადგენილებით კი გიმ-
ნაზიაში უნდა მიეღოთ გლეხის შვილების მხოლოდ 20%.

1906 წ. 24 VIII გიმნაზიის პედაგოგიური საბჭოს სხდომაზე და-
დგინდა მიეწერათ მზრუნველი კომიტეტისათვისაც — „ხალხის გა-
ნათლების საქმისათვის აუცილებელ პირობად მიგვაჩნია სასწავლე-
ბელში შესასვლელად უპირატესობა იმათ მივანიჭოთ, ვინც უფრო
ნიჭიერი და უფრო მომზადებული აღმოჩნდება, განურჩევლად წო-
ლებისა“³. საქმეებში არა ჩანს რა პასუხი მიიღო პედსაბჭომ მზრუნ-

¹ ქუთ. საქ. არქ., ფ. 9, საქ. № 560, ფ. 10.

² იქვე, № 553, ფ. 7.

³ იქვე, № 649, ფ. 9.

ველი კომიტეტისაგან აღჭრული საკითხის შესახებ, მაგრამ 1905 წლის რევოლუციის შემდეგ, რამდენადაც ამ სტრიქონების ავტორს ახსოვს, გლეხური წარმოშობა ხელს არ უშლიდა ღირსეულ ბავშვს გიმნაზიაში შესვლაშიც.

1905 წლის თებერვალში შესრულდა ქართული სკოლის არსებობის 25 წლისთავი. მართალია, იუბილე ოფიციალურად არ გადაუხდიათ სკოლისათვის, მაგრამ თბილისიდან რამდენიმე მოლოცვის დეპეშა მოვიდა.

1904—1905 წლებში მთელი რუსეთის და საქართველოს არა მარტო საშუალო სასწავლებლების, არამედ დაწყებითი და საქალაქო სკოლების მოსწავლეებიც ჩაებნენ საერთო-სახალხო რევოლუციურ მოძრაობაში. მოსწავლეთა მოძრაობის ძირითადი მიზანი იგივე იყო, რაც მთელი ხალხისა: თვითმპყრობელობის დამხობა, სკოლის რეორგანიზაცია საერთოდ და სწავლების შემოღება მშობლიურ ენაზე.

1904 წლის 11 თებერვალს გაეკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი განათლების მინისტრისადმი წერილში წერდა, რომ სკოლის მოხელეებს ძალიან უჭირდათ იმ რევოლუციონურად განწყობილ მოსწავლეთა წინააღმდეგ ბრძოლა, რომლებიც მოქცეულნი იყვნენ სხვადასხვა სოციალისტური და ნაციონალისტური მიმართულების კომიტეტებში გავლენის ქვეშ¹.

1905 წლის რევოლუცია ძლიერდებოდა. გარდა სოციალური საკითხების გადაჭრისა, ჩვენში რევოლუციისაგან ეროვნული საკითხის მოგვარებასაც ელოდნენ. ქართული გიმნაზიის წინაშე დაისვა ორი მთავარი საკითხი: სასწავლებელში საგნების მშობლიურ ენაზე სწავლებისა და სასწავლებლის მართვა-გამგეობის უფრო რაციონალურ ნიადაგზე დაყენების შესახებ.

1905 წლის 10 ივნისის სხდომაზე პედაგოგიურმა საბჭომ კომისია გამოყო თ. მთავრიშვილის, ს. ყიფიანის, მიხ. ჩინჩალაძისა და ს. ხუნდაძის შემადგენლობით, რომელსაც უნდა შეემუშავებინა შემდეგი წლის სექტემბრიდან სასწავლებლის რეორგანიზაციის პროექტი; სურვილი გამოითქვა ოთხი განყოფილების სავსებით გაქართულები² და პელაბჭო³ მიერ² ინსპექტორისა და მოსწავლეების არჩევის შესახებ.

მეორე დღეს აღნიშნულმა კომისიამ დირექტორის ი. ოცხელის თავმჯდომარეობით დაადგინა: „რაიმე მინიმალური რეფორმა სწავლის წარმატებას ვერ მოიტანს და ამიტომ საჭიროა ძირითადი ცვლი-

¹ სტია, ფ. 107, საქ. № 8109, ფ. 66—67.

² ქუთ. საქ. არქივი, ფ. 9, საქ. № 567, ფ. 4—7.

ლებები მოხდეს სწავლის დაყენებაში, სახელდობრ¹, ყველა სავნის სწავლება ქართულად უნდა მოეწყოს, ხოლო რუსული ენა უნდა ისწავლებოდეს პრაქტიკული სისტემით, როგორც საგანი; სხვადასხვა საგნების პროგრამები უნდა შეიცვალოს იმ სახით, როგორც ამას ამ საგნისათვის არჩეული კომისია დაინახავს“².

1905 წლის 26 აგვისტოს შედგა პედაგოგიური საბჭოსა და გიმნაზიის მხრუნველი კომიტეტის (დ. ნიჟარაძე, მ. ფალავა, დ. ბ. მდივანი, ი. ბაქრაძე) სხდომა. ამ კრებამაც ერთხმად განაცხადა, რომ აუცილებელია პროგრამების განახლება: დაადგინეს, რომ I—II კლასებში განახლებული პროგრამით მშობლიურ ენაზე სწავლებინათ, ხოლო იმ კლასებში, სადაც ქართულ ენაზე სწავლება არ მოხერხდებოდა, კვლავ რუსულ ენაზე სწავლება დარჩენილიყო. გადაწყდა, აგრეთვე, რომ ეს აზრი ეცნობებინათ თავად-აზნაურთა კრებისათვის.

ქართული გიმნაზიის მასწავლებლები შეუდგნენ ქართულ ენაზე სახელმძღვანელოების შედგენას. საკიროდ დაინახეს არითმეტიკისათვის ქართული ტერმინოლოგიის შემუშავება, და I და II კლასისათვის ქართულ ენაზე გეოგრაფიის სახელმძღვანელოს გამოცემა. ამ მიზნით აირჩიეს კომისია ი. ოცხელის თავმჯდომარეობით. კომისიაში შედიოდნენ: თ. მთავრიშვილი, ი. ნიკოლაიშვილი, ს. რობაქიძე, ს. ყიფიანი, მიხ. ჩინჩალაძე და ს. ხუნდაძე.

1905 წლის რევოლუციის აღმავლობის პერიოდში მთავრობა ხალხის დასაწყნარებლად დათმობის გზას დაადგა, რაც 17 ოქტომბრის მანიფესტით აღინიშნა. სასწავლო დარგში მთავრობამ ოდნავ დაუთმო ქართული ენის სწავლების საქმეს დაწყებით სკოლაში, რაც 1881 წლის სასწავლო გეგმის აღდგენაში გამოიხატა; ეს გეგმა 1890-იანი წლებიდან გაუქმებული იყო; მაგრამ საშუალო სკოლის მართვა-გამგეობის რეორგანიზაციისათვის ან სასწავლო გეგმების შესაცვლელად, როგორც ეს ქართულ სააზნაურო გიმნაზიაში ხდებოდა, მთავრობას არავითარი ღონისძიება არ მიუღია. მთავრობის საშუალო სასწავლებლები რევოლუციისა და რეაქციის წლებში წარმოადგენდა ორ ერთმანეთის საწინააღმდეგო, მტრულად განწყობილ ბანაკს მოსწავლეებისა და მასწავლებლებისას.

უნდა აღინიშნოს, რომ 1905 წლის შემოდგომაზე ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიის დარბაზში მასწავლებელთა მეტად მშფოთვარე,

¹ ქუთ. საქ. არქ., ფ. 9, საქ. № 569, ფ. 20.

² ქუთ. საქ. არქივი, ფ. 9, საქ. № 569, ფ. 21.

სასწავლო ოლქისა და მთელი ცარიზმის წინააღმდეგ მიმართული სხდომები იმართებოდა, რომელსაც ყოველთვის იოსებ ოცხელი თავმჯდომარეობდა. ამ სხდომაზე ქართული გიმნაზიის მასწავლებელმა იასონ ნიკოლაიშვილმა წარმოთქვა მთავრობის წინააღმდეგ მიმართული სიტყვა. მან ილაპარაკა იმ ხოცვა-ჟლეტის შესახებ, რომელიც მთავრობამ და მისმა აგენტებმა 1905 წლის 22 ოქტომბერს მოაწყვეს თბილისის I გიმნაზიაში. დაისვა საკითხი, რომ მოსწავლეთა ამ გაწყვიტის გამო კრებას გაკიცხვის დეპეშა გაეგზავნა სასწავლო ოლქის მზრუნველისათვის. ზოგმა მასწავლებელმა მიუხედავად დიდი სურვილისა, საწინააღმდეგო ხმის ამოღება ვერ გაბედა, ზოგიც კრებიდან გაიპარა; მაგრამ კრების თავმჯდომარემ იოსებ ოცხელმა ისე მოხდენილად ჩაატარა კენჭისყრა, რომ მასწავლებელთა სახელით ოლქის მზრუნველს გაკიცხვის დეპეშა გაეგზავნა.

1906 წლის დასაწყისიდან რეაქცია სასწავლებლებშიც შეიქრა: მთავრობის განკარგულებით სასწავლებლიდან დათხოვნილად ჩაითვლებოდნენ ის მასწავლებლები, რომელნიც 1906 წლის 9 იანვარს სწავლას არ განაახლებდნენ.

განათლების მინისტრის ცირკულარით იკრძალებოდა მოსწავლეთა ორგანიზაციები, მამასახლისთა არჩევა, დელეგატების დასახელება და სხვა. ბათუმის გენერალ-გუბერნატორმა მოსწავლეთათვის გამოსცა სავალდებულო დადგენილება, რომლითაც იკრძალებოდა მოსწავლეთა მიერ კოლექტიურ მოთხოვნილებათა წამოყენება, შეკრება სკოლაში და სკოლის გარეთ. მიუხედავად ამისა, მოსწავლეთა და პროგრესულად მოაზროვნე მასწავლებელთა მოძრაობა ძლიერდებოდა, რაც ირკვევა შემდეგი ფაქტებიდანაც. კაზაკთა ასეულის უფროსი იაშვილი 1906 წლის 4 თებერვალს ხონის საოსტატო სემინარიის დირექტორის ალ. ჭიჭინაძისაგან მოითხოვს ცნობებს იმის შესახებ, თუ ვინ ჩამოხსნა მეფის სურათი, ვინ გაათევინა ღამე მილიციონერებს (წითელ რაზმელებს) სემინარიის შენობაში, ვისი ნებართვით მონაწილეობდა სემინარიის ორკესტრი დემონსტრაციაში და სხვა¹.

გორისა და ღუშეთის მაზრების დროებითი გენერალ-გუბერნატორი წინადადებას აძლევს სასწავლო ოლქის მზრუნველს 1906 წლის 26 თებერვლის თარიღით, რომ გორის საოსტატო სემინარიის მასწავლებელი ნიკო ლომოური გადაიყვანონ მასწავლებლად მცირე-ქართველებიან ქალაქში, რადგან მისი ოჯახის წევრები რევოლუცი-

¹ სსცა, ფ. 107, ს.ქ. № 9075, ფ. 1—26.

ურ მუშაობას ეწევიან და რევოლუციის დღეებში მის ბინაზე კრებები იმართებოდა¹. მრავალი სახალხო მასწავლებელი. ზოგჯერ საშუალო სკოლისა, და მოსწავლე ციხეებში იყო გამომწყვდეული ან გადასახლებული².

1906 წლის 2 თებერვალს, ჟანდარმათა სამმართველო მოითხოვს ქართული გიმნაზიის დირექტორისაგან გაუგზავნოს მას იმ მასწავლებლების სია, რომელნიც გაფიცვის დროს არ ღებულობდნენ ზომებს მის შესაწყვეტად ან ხელს უწყობდნენ მას. ი. ოცხელი ამ მოთხოვნის პასუხში აღნიშნავდა, რომ „ქართული გიმნაზია ერთადერთი სასწავლებელია ქუთაისში, რომელშიც არც მასწავლებლებისა და არც მოწაფეების მხრივ გაფიცვა არ ყოფილა“³. მაგრამ ი. ოცხელი ამ საკითხში განზრახ ცდება. ამ სტრიქონების ავტორს ახსოვს, გაფიცვის საკითხი რომ წყდებოდა ქართულ გიმნაზიის უფროსი კლასების მოსწავლეთა კრებაზე მოწაფეთა უმრავლესობამ გაფიცვას დაუჭირა მხარი. კრების უმცირესობა გაფიცვას უარყოფდა იმ მოსაზრებით, რომ ქართულ გიმნაზიაში მომხდარი გაფიცვა საბაბს მისცემდა მთავრობას დაეხურა ახლად გახსნილი სასწავლებელი. მეორე დღისათვის ი. ოცხელმა მოსწავლეთა წარმომადგენლები მის სახლთან არსებულ სკოლაში შეკრიბა და დიდხანს ეთათბირა და ასეთი ფრაზა თქვა: რა უნდა ვუთხრა მე გიმნაზიისა და რეალური სასწავლებლის მოწაფეთა წარმომადგენლებს, რომლებსაც გუშინ გაფიცვას ვურჩევდი და ჩემი მოწაფენი კი უარს ამბობენ გაფიცვაზეო?! რა თქმა უნდა, გაიფიცნენ ქართული გიმნაზიის მოწაფენიც.

1906 წლის აპრილში ქუთაისის ქართულ გიმნაზიას მომართვა მოსვლია თბილისის ქართული გიმნაზიიდან — ორივე გიმნაზიის რეორგანიზაციის შესახებ ერთად ემსჯელათ და საერთო ღონისძიებანი დაესხათ; პედაგოგიური საბჭოს მიერ ამ საკითხის შესასწავლად გამოყოფილ კომისიას ი. ოცხელის. თ. მთავრიშვილისა და ს. ყიფია-

¹ სსცია, ფ. 107, საქ. № 9084, ფ. 24—26.

² 1905 წლის დეკემბრის მიწურულში ციხეში მოუთავსებიათ ქუთაისის ქართული გიმნაზიის რამდენიმე მასწავლებელიც. მათ შორის ს. ხუნდაძე და მ. ჩინჩალაძე. ახალ წელს, დილით, როდესაც ისინი სხვადასხვა საკანიდან პირის დასაბანად ციხის ეზოში გამოსულან, მ. ჩინჩალაძეს, თანახმად ჩვეულებისა, სილოვანისათვის მიულოცია: „მრავალი ასეთი ახალი წელიწადი გავითენოს ღმერთმაო“, „შენიანად ჩემო მიხაკოო“ — უპასუხნია სილოვანს. რეპრესიები განიცადეს აგრეთვე ამავე სასწავლებლის მასწავლებლებმა: სერგო რობაქიძემ და იასონ ნიკოლაიშვილმა, რომელნიც იძულებული იყვნენ ქუთაისს გაცლოდნენ და მიმალუ-ლიყვნენ.

³ ქუთ. საქ. არქ., ფ. 9, საქ. № 603, ფ. 3—4.

ნის შემადგენლობით 1906 წლის 18 აპრილს საბჭოსათვის მოუხსენებია: „ამჟამად რუსეთის ცხოვრება ძირითად განახლებას მოელის: სწავლა-განათლების სისტემა უნდა შეიცვალოს და რადგან სასურველია ჩვენი სასწავლებელი დაკავშირებული იქნეს რუსეთის უმაღლეს სასწავლებელთან, რომ ჩვენ მოწაფეებს უმაღლესი სასწავლებლის კარი არ დაეხშოს, ამიტომ საჭიროა მოვითმინოთ“¹. ქართული გიმნაზიის პედაგოგიური საბჭო გიმნაზიის რეორგანიზაციის საკითხს მჭიდროდ უკავშირებდა რუსული ენის საკითხს.

სკოლის მესვეურებს კარგად ესმოდათ, რომ სწავლება მშობლიურ ენაზე უნდა წარმართულიყო, მაგრამ გრძნობდნენ აგრეთვე რუსული ენის კარგად დაუფლების აუცილებლობას.

რეაქციის წლებში მოსწავლეთა მოძრაობას არ ჰქონდა განუწყვეტელი, სისტემატური და მასობრივი ხასიათი. ისინი დემონსტრაციებისა და ხანმოკლე გაფიცვების მოსაწყობად იყენებდნენ მნიშვნელოვან პოლიტიკურ მოვლენებს; მაგალითად, მეორე სახელმწიფო სათათბიროს დეპუტატების გასამართლების გამო 1908 წლის ნოემბერში მთელ რიგ სასწავლებლებში ქ. ქუთაისსა და ბათუმში, მოეწყო გაფიცვები. იმავე წლის დეკემბერში მოსწავლეთა ერთი ჯგუფის ორენბურგის გუბერნიაში გადასახლების გამო, ქუთაისის სასწავლებლებში მოეწყო გაფიცვა².

სხვადასხვა სასწავლებლის მოწინავე მოსწავლეები ცდილობდნენ შეენარჩუნებინათ იდეურობა და მოსწავლეთა მოძრაობა ბეჭდვითი სიტყვისა და ცოცხალი კავშირის მეშვეობით ერთ ნაკადში მოექციათ. სისტემატურად იცემოდა პროკლამაცია — «От учащихся — учащимся». იბეჭდებოდა ჟურნალები ქართულსა და რუსულ ენებზე — „სკოლა და ცხოვრება“. «Школьная жизнь»; ეწყობოდა იატაკქვეშა კონფერენციები. 1906 წლის 3 დეკემბერს მეფის მონადგილე ატყობინებს სასწავლო ოლქის უფროსს, რომ ოქტომბრის მიწურულში თბილისიდან ქუთაისში ჩასულ მოსწავლეთა დელეგატების მონაწილეობით ირჩევა საკითხი გაფიცვის მოწყობის შესახებო³. ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორის ცნობით, რამდენიმე მოსწავლე-დელეგატი გამგზავრებულა თბილისში და ავჭალის ქუჩაზე მოსწავლეთა კრებები შემდგარა⁴. ბათუმის გიმნაზიის დელეგატები მონაწილეობდნენ ქუთაისში გამართულ კონფერენციაში; თბილისიდან ქუთაისში მოსწავლეთა ერთი პოლიტიკური მიმდინარეობის

¹ ქუთ. საქ. არქ., ფ. 9, საქ. № 858, ფ. 23.

² სკოა, ფ. 107, საქ. № 9808, ფ. 140—141.

³ იქვე, № 9076, ფ. 23.

⁴ იქვე, ფ. 107, საქ. № 9802, ფ. 19—20, აგრეთვე საქმე № 9786, ფ. 1.

წარმომადგენელთა კონფერენციაზე დასასწრებლად თბილისის ქართული გიმნაზიიდან სანდრო შანშიაშვილი და ვ. ცაგურია ჩამოვიდნენ. მოსწავლეთა ამ საქალაქთაშორისო შეხვედრის მიზანი იყო მოსწავლე ახალგაზრდობაში კონტაქტის დამყარება და მოძრაობისათვის მთლიანი მიმართულების მიცემა.

მოსწავლე ახალგაზრდობა ამით არ კმაყოფილდებოდა. ცალკეულ სასწავლებლებში უფრო აქტიურ გამოსვლებს ჰქონდა ადგილი. აღნიშნავთ რამდენიმე ფაქტს.

1908 წლის 19 თებერვალს თბილისის II ვაჟთა გიმნაზიაში მრავალრიცხოვანი სტუმრების თანდასწრებით გაიმართა სალიტერატურო დღილა. როგორც კი გუნდმა დაიწყო ჰიმნი — „ღმერთო ჰვარვიდე მეფესა“, — ქანდარებზე გაისმა სტვენა და შემდეგ ძლიერი ძალის ორი პეტარდა გადაისროლეს, რამაც დიდი პანიკა გამოიწვია; გაისმა რევოლვერის გასროლაც. ამის შედეგად მეფის მოადგილის განკარგულებით ამ გიმნაზიის 6—8 კლასები დაკეტეს რამდენიმე დღით და გიმნაზიიდან 14 მოსწავლე გარიცხეს. ამ გამოსვლას ხელმძღვანელობდნენ ამავე გიმნაზიის მოწაფეები — აფხაზი, ჩერქეზიშვილი და გორბაჩოვი¹.

არანაკლებ დამახასიათებელია 1908 წელს ბათუმის გიმნაზიაში მომხდარი ინციდენტი: ბათუმის გიმნაზია, სხვა სასწავლებლების მსგავსად, წარმოადგენდა ორ მტრულად განწყობილ ბანაკს — მასწავლებლებისა და მოსწავლეებისას. არც ერთი მასწავლებელი არ იდგა პედაგოგიური მოწოდების სიმალლეზე. ყველა ისინი შვარც-სტოლიბინის რეაქციის გამტარებელნი იყვნენ სასწავლებლებში და ზოოლოგიური შოვინიზმით იყვნენ შეპყრობილნი „ტუხემცების“ მიმართ.

1908 წლის 29 მარტს მე-4 გაკვეთილის დაწყებიდან 22 წუთის შემდეგ ბათუმის გიმნაზიაში ძლიერი ძალის ყუმბარა აფეთქდა იმ ლუმელში, რომელიც გადიოდა სამასწავლებლო ოთახში, დირექტორის კაბინეტსა და დერეფანში. აფეთქების შედეგად დაინგრა ლუმელი, კედლები და დაიმსხვრა მინები. აფეთქების მიზანი ყოფილა დირექტორისა და მასწავლებლების გაუღება, რაც სისრულეში იქნებოდა მოყვანილი, რომ აფეთქება არ დაგვიანებულიყო და მომხდარიყო დიდ დასვენებაზე, მაშინ, როდესაც ყველა მასწავლებელი სამასწავლებლოში შემოვიდოდა. მეფის მოადგილის განკარგულებით ბათუმის გიმნაზიის 5—8 კლასები დაიხურა და 17 მოსწავლე ბათუმიდან

¹ სტია, ფ. 107, საქ. № 9419, ფ. 9—18, საქ. № 9802, ფ. 19—20, საქ. № 9796, ფ. 186.

სამუდამოდ გააძევეს, და აუკრძალეს უმაღლეს სასწავლებელში შესვლა¹.

არ შეიძლება მოკლედ მაინც არ აღვნიშნოთ ქუთაისის მოსწავლეთა გამოსვლის ორი შემთხვევა, რომლებიც მასწავლებლისა თუ აღმინისტრაციის მიერ მოსწავლეთა ეროვნული თავმოყვარეობის შელახვითა და დამცირებით იყო გამოწვეული. პირველი შემთხვევა ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში გამოწვეული იყო იმით, რომ გერმანული ენის მასწავლებელმა — „ქეშმარიტ რუსთა კავშირის“ წევრმა კუსტინოვიჩმა VI² კლასში საპასუხოდ გაყვანილი მოსწავლის დასახმარებლად ქართულად მოკარნახე მოსწავლეებს უთხრა: «Не подсказывайте на этом животном языке». თვით კუსტინოვიჩმა ღირექტორს ამგვარად დაუდასტურა ამ ფრაზის ხმარება — «Не мычите по животному». რაც სრულიად არ შეეხებოდა ქართულ ენასაო. ღირექტორს კუსტინოვიჩისათვის ასეთი უტაქტო მოქმედების გამო მიუთითებია. გიმნაზიის მოსწავლეები მწვავედ გამოეხმაურნენ ამ ფაქტს. სასწავლებლის კედლებში დისციპლინა დაირღვა, კუსტინოვიჩს შეურაცხყოფას აყენებდნენ; საქმე გასმაურდა, ამის გამო წერილები დაიბეჭდა პროგრესულ გაზეთებში. სოც. დემოკრატიულმა ფრაქციამ სახელმწიფო სათათბიროში აღძრა საკითხი. საქმის გამოსარკვევად თბილისიდან ქუთაისში მივლინებულ იქნა სასწავლო ოლქის ინსპექტორი ლარიონოვი. აღსანიშნავია, რომ არაქართველმა მოსწავლეებმაც დაადასტურეს წერილობით ჩვენებაში კუსტინოვიჩის მიერ ნახმარი შეურაცხყოფელი ფრაზა.

გამოკვლევის შედეგად ლარიონოვმა კუსტინოვიჩი ფრიალ სასარგებლო მასწავლებლად ჩათვალა, ხოლო ინციდენტის შესახებ აღნიშნა, რომ იგი განსაკუთრებული მნიშვნელობის მოვლენად გადაიქცა გარეშე გავლენის შედეგადო. ლარიონოვი ამის მიზეზად გარეშე საზოგადოებისა და ზოგი ქართველი მასწავლებლის გავლენას ასახელებდა. იგი წერდა დასვენაში: «Удаление Кустиновича может послужить опасным прецедентом для будущего... Ходатайствовать перед заместителем объявить от имени его сиятельства Кустиновичу выговор за проявленную им неосмотрительность в выражениях, давшую повод видеть в произнесенной фразе оскорбление целой национальности»².

ასე იცავდა ხელისუფლება თავის პრესტიჟს: მან საჭიროდ არ ცნო ოდნავ მაინც გაეწია ანგარიში ქართველი საზოგადოებისა და მისი მოსწავლე ახალგაზრდობისათვის ღა მთელი ერის შეურაცხმ-

¹ სტია, ფ. 107, საქ. № 9429, 9790. ფ. 21—23.

² სტია, ფ. 107, საქ. № 10272, ფ. 32, 33, 43, 59, 60, 61.

ყოფელი მოხელე გადაეყვანა და ამით დაეკმაყოფილებინა საზოგადოების შელახული ეროვნული თავმოყვარეობა.

საზოგადოდ უნდა აღინიშნოს, რომ განსაკუთრებით 1905—1907 წლებში ქართული კულტურის, ხელოვნებისა და ლიტერატურის განვითარებამ, ილია ქავჭავაძის მკვლელობამ, რამაც აღაშფოთა მთელი საქართველო (1907 წ.) და 1908 წელს ჩატარებულმა აკაკი წერეთლის იუბილემ ქართველი ხალხის ყველა წოდებაში გააღვიძა ეროვნული თავმოყვარეობისა და სიამაყის გრძნობა, განსაკუთრებით კი ახალგაზრდობაში, რომელიც მტკივნეულად ეხმაურებოდა ყოველგვარ ეროვნულ სატყივარს.

1908-9 წლებში ქართველმა ხალხმა დიდებული იუბილე მოუწყო თავის სახელოვან პოეტს აკაკი წერეთელს. მეფისნაცვალს ბრძანება ჰქონდა გაცემული, რომ ამ სახალხო დღესასწაულში მოსწავლეებს მონაწილეობა არ მიეღოთ; იმის ნებაც კი არ დართეს, დაწყებითი სკოლის მოსწავლეები მწკრივად დამდგარიყვნენ ქუთაისის ქუჩაში საკათედრო ტაძრიდან თეატრამდე, სადაც უნდა გაეგლო იუბილეს დღეს მსცოვან პოეტს. მიუხედავად ასეთი ზომებისა, მოსწავლეებმა აკაკი მიიყვანეს გიმნაზიაში, რომელშიც ის სწავლობდა, და საღამო გაუმართეს; საღამოზე სიტყვა წარმოთქვა VIII კლასის მოსწავლემ აკ. შანიძემ, რის გამოც იგი გიმნაზიიდან გარიცხეს.

1908 წლის 29 დეკემბერს თბილისში ჩატარდა თბილისისა და ქუთაისის ქართული გიმნაზიების წარმომადგენელთა გაერთიანებული სხდომა. სხდომას ესწრებოდნენ ქუთაისიდან წარგზავნილები: სილ. ზუნდაძე და პოლ. იოსელიანი, თბილისიდან — დ. კარიჭაშვილი, ალ. მიქაბერიძე და პლ. სურგულაძე. სხდომას თავმჯდომარეობდა ალ. მდივანი. განიხილეს ქართული გიმნაზიების რეორგანიზაციის საკითხი.

1909 წლის 11 იანვარს პედაგოგიური საბჭოს სხდომამ კვლავ მოისმინა სილ. ზუნდაძის მოხსენება 1908 წლის 29 დეკემბერს თბილისში შემდგარი გაერთიანებული სხდომისა ქართული სააზნაურო გიმნაზიების რეორგანიზაციის შესახებ. დაუდგენიათ: ორივე „ქართული გიმნაზიის პედაგოგიურმა საბჭოებმა განიხილონ ოსტების მსარის თავდაზნაურობის ნაციონალური გიმნაზიების წესდებანი, იმის მიხედვით შეადგინონ ქართული გიმნაზიის წესდების პროექტები — შემდეგ მოახდინონ შეერთებული კრება და საქმეს მისცენ მსვლელობა“¹.

1909 წლის 1—5 თებერვალს ქუთაისის ქართული გიმნაზიის პედაგოგიური საბჭომ განიხილა გიმნაზიის რეორგანიზაციის პროექ-

¹ ქუთ. საქ. არქ., ფ. 9, საქ. № 858, ფ. 23.

ტი. რომლითაც გიმნაზიაში ყველა საგანი. გარდა რუსული ენისა, რუსეთის ისტორიისა და გეოგრაფიისა, ქართულად უნდა ესწავლებინათ. დიდი კამათი გამოუწვევია დირექტორისა და მასწავლებლების არჩევის საკითხს: -- დაადგინეს, რომ დირექტორობისა და მასწავლებლობის კანდიდატები პედაგოგიურმა საბჭომ დაასახელოს და თავად-აზნაურთა მიერ არჩეულმა სამზრუნველო კომიტეტმა დამტკიცოს¹. მაგრამ ეს დადგენილებანი განუხორციელებელი დარჩა.

1912 წლის 12 თებერვალს, შაბათს, ქუთაისის წმ. ნინოს სახელობის სასწავლებელში სწავლის დაწყებამდე, როცა ჩვეულებისამებრ საერთო დარბაზში შევიდნენ დილის ლოცვის მოსასმენად, მოსწავლე ქალებმა ატეხეს საშინელი წივილ-კივილი, როგორც კი დარბაზში გამოჩნდა უფროსი ქალი ტიმჩენკო-იაროშჩენკო, მოსწავლე ქალები აუვირდნენ: „არ გვინდა უფროსი ქალი, ძირს უფროსი ქალი“. მათ დასამშვიდებლად საჭირო შეიქნა გუბერნატორის, კაზაკებისა და პოლიციის ჩარევა. მოსწავლეთა ეს გამოსვლა გამოიწვია იმან, რომ სასწავლებლის უფროსი ქალი სისტემატურად შეურაცხყოფას აყენებდა ქართველ მოსწავლე ქალებს მათი წარმოშობისა და ეროვნების დასამცირებლად. ამ შემთხვევის გამო პედაგოგიურ საბჭოს მიერ გამოყოფილ გამომრკვევ კომისიას მოსწავლეებმა განუცხადეს: „უფროსი ქალი შეურაცხყოფს მათ მშობლებს, მათ აღზრდას, ეროვნებას. გამოყოფს რუს მოწადეებს, მათ ეფერება, ჩვენ კი შეურაცხყოფელ შენიშვნებს გვიკეთებს; ერთ მასწავლებლისათვის მას უთქვამს: პანსონში მე მოვსპობ „ძე“-სა და „შვილს“².

ტიმჩენკო-იაროშჩენკომ განიზრახა რუსი ეროვნების ქალები თავის აგენტებად გაეხადა და ისინი ქართველი ამხანაგებისათვის დაეპირისპირებინა, მაგრამ როდესაც ამას ვერ მიაღწია, იმათაც დევნა-შეურაცხყოფა დაუწყო. ერთ-ერთი ახსნა-განმარტების დროს, მოსწავლე გნატკევიჩს, რომელიც მასწავლებლების დახასიათებით სანამუშო იყო, უფროსმა ქალმა ასე მიმართა: «Ты врешь, какая ты стала дикая, и к тебе привились дикие имеретинские инстинкты». ეს ამბავი გნატკევიჩმა თავის ქართველ ამხანაგებს აცნობა. რამდენიმე დღით ადრე, ვიდრე გამოსვლა მოეწყობოდა, უფროს ქალს ერთი კლასი (VII²) მთლიანად უსადილოდ დაუტოვებია რაღაც მიზეზის გამო. როდესაც ამ დასჯილებთან უფროსი ქალი ტიმჩენკო-

¹ ქუთაისის საქ. არქ., ფ. 9. საქ. № 858, ფ. 34—35.

² აღნიშნულ გამოსვლის შესახებ საქ. ც. საისტორიო არქივში ინახება საქმე ფ. 107, საქ. № 11642, რომლის ფურცლები დანომრილი არ არის.

იაროშჩენკო შესულა, მოსწავლეები ფეხზე არ წამოდგარან. არც ბოდიში მოუხდიათ. უფროს ქალს მოსწავლეთათვის ასე მიუმართავს: «Я понимаю, что оне (указывая на туземок) не извиняются, но почему вы Григорьева, Гладкова, Родычева не делаете этого. По мнению учениц, — აღნიშნავს ოლქის ინსპექტორი სლავინსკი, რომელიც ამ ინციდენტის გამოსარკვევად იყო, — начальница этими словами выделила русских и тем признала, что туземки настолько невоспитанны и неблагоприятны, что не могут даже извиниться»¹.

აღსანიშნავია, რომ როცა სლავინსკიმ დაკითხა მასწავლებლები, თითქმის ყველა რუსმა მასწავლებელმა უფროსი ქალი დაადანაშაულა. მიუხედავად მასწავლებელთა ჩვენებისა, ოლქის ინსპექტორი სლავინსკი ინციდენტის მიზეზს ეძებდა არა სასწავლებლის უფროსი ქალის უხეშ და შეურაცხყოფელ გამოთქმებში, არამედ გარემო საზოგადოების გავლენაში², რაც მოწმობს მის არაობიექტურობას. ქართველი და რუსი მოწინავე საზოგადოების წარმომადგენელნი აღაშფოთა 1912 წლის თებერვალში ქუთაისის წმ. ნინოს სახელობის სასწავლებელში მომხდარმა ინციდენტმა, ამ ამბავს რუსეთის პროგრესული გაზეთებიც გამოეხმაურნენ. „სახალხო გაზეთი“ აღნიშნავდა: „გაზეთ „რეჩს“ სწერენ: ქუთაისის საქალებო წმ. ნინოს სასწავლებლის უფროსად მ. ი. ტიმჩენკო-იაროშჩენკოს ქალი აღის. იაროშჩენკო კეშმარიტ რუსთ კავშირის წევრია³. და რასაკვირველია მოსწავლეებსაც ამის მიხედვით ზრდის და უვითარებს ეროვნულ შეურაცხულობას და მოუთმენლობას.

„გახსოვდეთ, რომ რუსი ხართ! ეუბნება იგი ყველა რომ მოსწავლეს, საჭირო არ არის ქართველების ველური ინსტიტუტის მოხაზვაო“⁴. მოსწავლე ქალების მშობლებმა, 200 კაცის ტელეგრაფით მოადგილის მეუღლის წინაშე შეამდგომლმა აღიარეს ვადა ქალის ქუთაისიდან გადაყვანის შესახებ. მაგრამ იმის მიუხედავად, რომ მოსწავლეთა ეროვნული გრძნობების შეურაცხყოფელ უფროსი ქალი სხვაგან გადაეყვანათ და ამით მოსწავლეებისა და მშობლების შელახული თავმოყვარეობა დაეკმაყოფილებინათ, მოგვიანებით სიმართლისმთქმელ მასწავლებლებზე იბრა: რადგან რუსი და ყველა ქართველი მასწავლებელი ქუთაისიდან გადაეყვანეს საქალებლის ინსპექტორმა კონსტანტინე ლოლობერიძემ, რომელმაც მათ

¹ სტია, ფ. 107, საქ. № 97781, ფ. 15.

² იქვე, გვ. 16.

³ შავრაშული ორგანიზაცია იყო, რომელიც 1905 წელს მოეწივნენ მკვლელები რევოლუციისთან საბრძოლველად.

ლი დასდეს უფროსი ქალის წინააღმდეგ მოქმედებაში, თავი მოიკლა.

ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ რეაქციის წლებში ზოგ სახაზინო სასწავლებლებში (ბათუმის, თბილისის 11 გიმნაზიაში, ქუთაისის გიმნაზიასა და წმ. ნინოს სახელობის სასწავლებელში) სკოლის მკაცრი რეჟიმის, ნაციონალური ჩაგვრისა და ეროვნული შეურაცხყოფის საპროტესტოდ ცარიზმის წინააღმდეგ მიმართული მოსწავლეთა გამოსვლების შესახებ. ამ ბრძოლაში როგორც მოწაფეობა, ისე მასწავლებლობა დაჯგუფებული იყო არა მხოლოდ ნაციონალური ნიშნით, არამედ სოციალურ და პოლიტიკურ შეხედულებათა მიხედვითაც.

რეაქციის წლებში არსებული წყობილებისა და სასკოლო რეჟიმის წინააღმდეგ მოსწავლეთა ბრძოლის მთავარი იარაღი სკოლაში პეტარდების აფეთქება იყო. პეტარდები სკდებოდა კლასში, დერეფანში, სამასწავლებლო ოთახში, სწავლისა და დასვენების სააოებში და თუმცა მას სახიფათო ზიანი არ მოჰქონდა, მაგრამ შეჰქონდა სასწავლებელში დეზორგანიზაცია და არღვევდა სწავლების მიმდინარეობის ნორმალურ პროცესს. პეტარდების სისტემატური აფეთქების გამო სასწავლებელში იმდენად ირღვეოდა წესრიგი, რომ ზოგან სწავლა კვირაობით და თვეობით წყდებოდა. ქუთაისის გიმნაზიის პედაგოგიური საბჭო 1907 წლის 14 ნოემბერს ადგენს: „შეწყდეს სწავლა გიმნაზიის მე-5—8 კლასებში 1908 წლის 7 იანვრამდე, კლასებში დისციპლინის დაქვეითების გამო“¹.

ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორი სასწავლებელთა დირექტორებისადმი 1908 წლის 8 თებერვლის მიმართებაში აღნიშნავს, რომ ხშირია «...Непрекращающиеся безобразия и беспорядки, производимые учениками местных учебных заведений... но и вне оных, так равно повторяющиеся случаи противозаконных сходок и собраний учащейся молодежи...»².

პეტარდებით მეტბრძოლ მოსწავლეთა აღმოჩენას სასწავლებელთა ადმინისტრაცია და მასწავლებლობა ვერ ახერხებდა. უნდა ვიფიქროთ, როგორც ამის შესახებ ოლქის უფროსი საყვედურობდა, „საკუთარი ტყავის“ გადარჩენის გამო. ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიის დირექტორი კი მოახსენებდა მზრუნველს: «Нельзя обнаружить

¹ „სახალხო გაზეთი“, 1912 წ., № 578.

² სტოა. ფ. 107, საქ. № 9076, ფ. 23.

³ სტოა, ფ. 107, საქ. № 9784, ფ. 1.

სილოვან ხუნდაძის ბიუსტი ქუთაისის ყოფილი ქართული
გიმნაზიის (ამჟამად მეორე ათწლეულის) ეზოში

ქუთაისის ყოფილი ქართული გიმნაზიის (ამჟამად მეორე ათწლეულის)
 ეზოში სილოვან ხუნდაძის ძეგლის გახსნის მონაწილეები

პრესტიჟი, თ. კ. ვ. უჩიქაძის განვითარებული სოციალისტური
მოსწავლეთა ერთობისა და მათი პოლიტიკური მოღვაწეობის
შედეგად აღმოჩენა; მაგრამ დამნაშავეების წინააღმდეგ რეპრესიები
მოსწავლეთა ახალ მღელვარებას იწვევდა.

ასეთი სურათი იყო რეაქციის წლებში თითქმის ყველა სახანაო
სასწავლებელში. ეს სასწავლებლები რომ კერძო ყოფილიყო, თუ გინდ
ისეთი პრივილეგირებული წოდებისა, როგორც თავდაზნაურობა
იყო, ხელისუფლება ერთ დღესაც ვერ მოითქმენდა მათ არსებობას.

სულ სხვა სურათი იყო ქუთაისის ქართულ სახანაო გიმნაზი-
აში. მოსწავლეებს კარგად ჰქონდათ შეგნებული, რომ მათი სასწავ-
ლებლის ბედი ბეწვზე ეკიდა, არ უნდოდათ, რომ მთავრობისათვის სა-
ბაბი მიეცათ, ამიტომ წესრიგს არ არღვევდნენ და სასწავლებელში
არსებული რეჟიმის საწინააღმდეგო გამოსვლა არ ყოფილა. და არც
ჰქონდათ მისი მიზეზი და საბაბი, რამდენადაც სასწავლებლის ხელმ-
ძღვანელობა და მოსწავლეები ქართული გიმნაზიის მოსწავლე-
ებზე მთლიანად და კერძოდ თითოეულზე ისე ზრუნავდნენ, როგორც
საკუთარი ოჯახის წევრზე. თუ ქართული გიმნაზიის მოწაფეობა სას-
წავლებლის კედლებში, სასწავლებლის არსებობისათვის საბიფათო
გამოსვლას ერიდებოდა, ეს სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ ამ
გიმნაზიის მოსწავლეები მხოლოდ „აკადემიკოსები“ იყვნენ ქართულნი
და პოლიტიკურ ცხოვრებასა და იატაკქვეშა მუშაობაში არ მონაწი-
ლეობდნენ. არა, სრულიადაც არა! ამ გიმნაზიის მოსწავლეთა დიდი
რაოდენობა ჩაბმული იყო ფართულ პოლიტიკურ წრეებში, მუშაობდა
ამა თუ იმ რევოლუციურ-დემოკრატიულ პარტიაში, მონაწილეობ-
და ლეგალურსა და არალეგალურ პრესაში. აღვნიშნავთ რამდენიმე
მაგალითს: 1909 წლის 13 თებერვალს ჟანდარმთა სამმართველოს
უფროსი ქუთაისიდან ატყობინებდა სასწავლო ოლქის უფროსს:
„მიმდინარე წლის 27 იანვარს, ქუთაისში, ფურცელაძის სახლში გა-
იმართა საღამო, რომლის შემოსავალი უნდა გადასცემოდა სოციალ-
დემოკრატიული პარტიის ადგილობრივ კომიტეტს. პოლიციის დაუ-
ტუსაღებია საღამოს ყველა მონაწილენი, რომელთა შორის უმრავ-
ლესობა ქართული გიმნაზიის მოწაფენი აღმოჩნდნენ. მათ შორის
პლატონ შუშანიძე, ქალთაგან ეპარქიალური სასწავლებლის მოწაფენი
და წმინდა ნინოს სახელობის სასწავლებლიდან — მარგარიტა დონ-

დუა¹. სასწავლო ოლქის მზრუნველის მოთხოვნით საღამოს მონაწილე ყველა მოსწავლე სასწავლებლიდან გარიცხეს¹.

ქუთაისის ციხიდან გვირაბის გაყვანის შედეგად გაქცეულ პოლიტიკურ დამნაშავეთა გადამალვის საქმეში აქტიურად მონაწილეობდა კონსტანტინე ერისთავი, შემდეგში პროფესორი, აკადემიკოსი, მაშინ მე-8 კლასის მოსწავლე. არალეგალურ პოლიტიკურ მუშაობისათვის ქუთაისის ციხეში იყვნენ გამომწყვდეულნი ქართული გიმნაზიის მოსწავლენი—სერგო ჟორჯოლიანი და სხვები. ქუთაისის ქართული გიმნაზიის კურსდამთავრებულნი რუსეთის უმაღლეს სასწავლებლებშიც განაგრძობდნენ რევოლუციურ საქმიანობას. 1910 და 1911 წლებში მურომცევისა და ტოლსტოის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით რუსეთის უმაღლეს სასწავლებლებში სტუდენტთა მღელვარება დაიწყო, რომელშიც მხურვალე მონაწილეობას ქართველი სტუდენტებიც იღებდნენ და მათ შორის ქუთაისის ქართული გიმნაზიის კურსდასრულებულნიც. 1911 წელს სახელმწიფო საბჭოს წევრი ერისთავი დებუთი აცნობებს ი. ოცხელს: შინაგან საქმეთა მინისტრმა ნება დართო სტუდენტებს კარპეზ დონდუას და ნიკ. ჭუმბურიძეს (ამათ ქართული გიმნაზია დაამთავრეს 1910 წელს) მოიხადონ მათთვის მისჯილი პოლიციის ზედამხედველობის ქვეშ ყოფნა მათი მშობლების საცხოვრებელ ქალაქში — ქუთაისში². ეს შეღავათი, როგორც ჩანს, ი. ოცხელის შუამდგომლობის შედეგი ყოფილა.

ამ სასწავლებელში რეაქციის წლებშიც რომ მშვიდობიანი მუშაობა მიმდინარეობდა, ეს აიხსნება არა მარტო იმიტომ, რომ ქართული გიმნაზიის მოსწავლეებს შეგნებული ჰქონდათ სასწავლებლის სახიფათო მდგომარეობა, არამედ იმიტაც, რომ სასწავლებელს იოსებ ოცხელის მეთაურობით ხელმძღვანელობდა მომზადებული და თავდადებული მოწინავე პედაგოგიური კოლექტივი.

ქუთაისის ქართულ გიმნაზიაში რეაქციის წლებში რომ წესრიგი არსებობდა, ამას ადასტურებს ავრეთვე სასწავლო უწყების წარმომადგენლობაც. 1908 წ. ერთ-ერთ დოკუმენტში ნათქვამია: «Речь сообщает: в Кутаисской мужской гимназии царит ужасающая разнуздаанность... ученики за уроками играют в карты, курят, швыряют калошами в преподавателей, которые терро-

¹ სტია, თ. 107, საქ. № 9789, თ. 123—124.

² ქუთ. ოლქის არქივი, თ. 9, საქ. № 928, თ. 36.

ризированы угрозами «убить за дурные отметки»..., еженедельно констатируется участие гимназистов в хулиганских предприятиях, пьянстве и прочее. А в местной второй общественной дворянской гимназии, где введены новые методы обучения, дано ученикам право схода, товарищеского суда, контроля за поведением коллег и пр. — дисциплина вошла в привычку учеников, успехи не оставляют желать лучшего»¹.

ქუთაისის გუბერნიის სკოლათა დირექტორი ლევ იაკობის ძე სემიონოვი მართალი და კეთილშობილი ადამიანი იყო. ქართული გიმნაზიის შესახებაც ის ნამდვილ ცნობებს აწვდიდა მზრუნველს. ამჟამადაც მან მზრუნველის შეკითხვაზე აცნობა მას, რომ ქართულ გიმნაზიაში მოსწავლეთათვის მინიჭებული ავტონომიის შედეგად დაცულია სანიმუშო წესრიგი, მასწავლებლები და მოსწავლეები შეთანხმებულად მუშაობენ სასწავლებელში წესრიგის დასამყარებლად და სწავლისათვის ნორმალური პირობების შესაქმნელად.

ასეთი იყო მდგომარეობა იმ სასწავლებელში, სადაც რეაქციის სუსტი გონივრული მართვა-გამგეობითა და საღი პედაგოგიური პრინციპების გამოყენებით ნაკლებად საგრძნობი ხდებოდა მოსწავლე ახალგაზრდობისათვის.

¹ Երոս, տ. 107, Եզ. № 9801, տ. 8.

და ქართველი საზოგადოება გაფაციცებით ადევნებდა თვალყურს მის მსვლელობას, რადგან მას უკავშირებდნენ სასწავლებლის მომავალს. სასწავლო ოლქის პირველივე ნაბიჯებიდან ირკვეოდა, რომ მას განზრახული ჰქონდა პირველი გამოშვების ჩაშლა.

მიუხედავად იმისა, რომ პროგრამები ჯერ კიდევ მარტში იყო სასწავლო ოლქში წარდგენილი, ოლქს მისი დამტკიცების ცნობა გიმნაზიაში არ გამოუვრავია. ოლქმა გამოსაშვებ გამოცდებზე დეპუტატად გამოგზავნა მეტად ტლანქი ადამიანი, შავრაზმელი და კარიერისტი — ბათუმის გიმნაზიის ინსპექტორი მელნიკოვ-რაზვედენკო, რომელსაც ბათუმის გიმნაზიაშიც ცუდი სახელი ჰქონდა მოხვეჭილი. წერითი გამოცდების ჩატარების მერე მან არადამაკმაყოფილებლად სცნო ლათინურ ენასა და სამოქალაქო ისტორიაში გავლილი მასალა და მოითხოვა გამოცდების გადადება შემოდგომისთვის. წერითი გამოცდების შემდეგ დეპუტატი თბილისში წავიდა და 10 მაისისათვის უნდა ჩამოსულიყო, მაგრამ არ ჩამოვიდა და, პირიქით, თბილისში გაიწვიეს ი. ოცხელი და გამოუცხადეს „ნამესტნიკის“ განკარგულება გამოცდების აგვისტოსათვის გადადების შესახებ. გამოცდებიც ისე უნდა ჩატარებულიყო, როგორც უტარდებოდათ გარეშე მოსწავლეებს (ექსტერნებს). ი. ოცხელი თავად-აზნაურთა წინამძღოლის მეშვეობით ითხოვდა ჩატარებულა წერითი გამოცდების ჩათვლას¹.

დასახელებული ფაქტებიც კმარა იმის დასამტკიცებლად, თუ როგორ ზღუდავდა და ავიწროვებდა ქუთაისის ქართულ სააზნაურო გიმნაზიას სასწავლო საქმის მაშინდელი ხელმძღვანელობა.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ქუთაისის სკოლა არ იყო საკუთარი შენობით უზრუნველყოფილი და ამ საქმის მოგვარება სკოლის ხელმძღვანელებს დიდმნიშვნელოვან ამოცანად ჰქონდათ დასახული.

1907 წლის სექტემბერში მიღებული იქნა გადაწყვეტილება სკოლის საკუთარი შენობის აგების შესახებ, შეიქმნა სამშენებლო კომისია ს. დ. წერეთლის თავმჯდომარეობით, შემუშავდა პროექტი და ხარჯთაღრიცხვა, რაც დამტკიცდა უმაღლეს ორგანოებში და მშენებლობა დაიწყო 1908 წელს. იგი წარმოებდა ინეიერ ვლადიმერ ალექსანდრეს ძე ზახაროვის ხელმძღვანელობით.

შენობის აგება ძირითადად დამთავრდა 1912 წელს და ამ წელსვე დაიწყო მისი ნაწილობრივი ექსპლუატაცია, 1913 წელს კი, იგი მთლიანად გადაეცა საექსპლუატაციოდ.

გიმნაზიის შენობის საბოლოოდ დამთავრება და კეთილმოწყობა

¹ ქუთ. საქ. არქივი, ფ. 9, საქ. № 716, ფ. 49.

(სააქტო დარბაზის ჩათვლით) მხოლოდ საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ მოხდა.

შენობის აგება დაჭდა 93 ათასი ოქროს მანეთი. ამჟამად ამ შენობაში მოთავსებულია ქუთაისის მეორე ათწლიანი სკოლა და კვლევითი ინსტიტუტი.

ქუთაისის ქართული გიმნაზიის მასწავლებლები

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, როგორი იყო მასწავლებელთა შემადგენლობა ქუთაისის ქართულ სკოლაში მისი არსებობის პირველ წლებში (1880—1886), სანამ ეს მასწავლებელი სრულ პროგრამაზიად გადაკეთდებოდა. შემდეგ წლებში მასწავლებელთა ნაკადმა ძალიან იმატა ამ სკოლის პროგრამაზიულ კლასებში. ამ სკოლიდან ზოგი მასწავლებელი მთავრობის მასწავლებლებში მოეწყო, მაგალითად, ს. ჯორჯიკია, მ. სალარაძე, კ. ლოღობერიძე, ე. ვოიცეხოვსკი, ს. მატარაძე, ი. ლორთქიფანიძე და სხვ.

თბილისში გადავიდნენ ი. რატიშვილი, ალ. გარსევანიშვილი, პ. მირიანაშვილი, დ. კარიჭაშვილი, პ. სურგულაძე, ვ. ყიფიანი, ვ. კახიძე; ბ. ნიჭარაძე (თავისუფალი სვანი) სვანეთში წავიდა. 1901—1902 წლებში ქუთაისის ქართული სკოლის ძირითადი მასწავლებლები იყვნენ: ი. ოცხელი (1901), ს. ხუნდაძე (1884), მ. ჩინჩალაძე (1885), გ. ცაგარეიშვილი (1894), ალ. გარსევანიშვილი (1897), ივ. აბესაძე (1899), ს. ყიფიანი (1880), თ. მთავრიშვილი (1881), ს. დათეშიძე (1882), ბ. მამფორია (1896), ს. რობაქიძე (1898), დ. ლორთქიფანიძე (1892), ი. ნიკოლაიშვილი (1898), ბ. ვოლსკი (1883), ნ. ხელთუფლიშვილი (1883), ექ. ს. ხეჩინოვი, გერმანული ენის მასწავლებელი, ს. ხოდეცკაია (1902), ივ. ვეიბერტი, რ. დათეშიძე.

1905 წლიდან, როდესაც ქართული სკოლა ქართულ გიმნაზიად გადაკეთდა და გაფართოვდა, მოიწვიეს: ს. ოცხელი (1905), არ. კვანტირაძე (1905), საქმის მწარმოებელი ი. ეპიტაშვილი (1905), ნ. შარაბიძე (1907), პ. ყიფიანი (1907), ს. მიქელაძე (1907), პ. იოსელიანი (1907); ს. ქვარიანი (1907); ს. წერეთელი (1908), ნ. პაიჭაძე (1908); ტ. ჯაფარიძე (1908), დიმ. უზნაძე (1909); გ. ნათაძე (1910), გ. სვანიძე (1910); ი. პაევსკი (1909), ექ. ვასილ წერეთელი (1909); ლ. კარაგოზიანი (1910); ალ. ჯანელიძე (1911), ნ. ნუცუბიძე (1913), დ. ქუთათელაძე (1912), კ. ჯორჯიკია (1912), ალ. თორაძე (1913), ალ. წერეთელი (1915), შ. სანიკიძე (1914), ს. შარაძენიძე (1914), მ. კობახიძე (1914), ნ. სვანიძე (1915), პლ. მოდებაძე (1914), აკ. ფალავა

(1915), გ. ჭუბაბრია (1915), ტ. ხუნდაძე (1915), ე. მიქელაძე (1916), ვ. იმნაძე (1916), ალ. მგალობლიშვილი (1916); ს. ეზიკაშვილი.

1913 წელს საგნების სწავლება ასე იყო გიმნაზიაში განაწილებული:

1. საღვთო სჯული — ი. აბესაძე, ალ. გერსამია, ს. ყიფიანი;
2. რუსული ენა — ალ. გარსევანიშვილი, გ. ცაგარეიშვილი, დ. უზნაძე, ნ. ნუცუბიძე, მ. კობახიძე, ს. დათეშიძე, ლ. ჩიმაკაძე;
3. ქართული ენა — ს. ხუნდაძე, ვ. ბერიძე, ი. ნიკოლაიშვილი, ს. ყიფიანი, ი. ცინცაძე, დ. ლორთქიფანიძე;
4. ფრანგული ენა — პ. ყიფიანი, ჯ. ჭორჭიკია, ალ. ჭანელიძე;
5. გერმანული ენა — გ. სვანიძე, მ. შევარდნაძე;
6. ლათინური ენა — მ. ჩინჩალაძე, გ. პავლოვი, ალ. ჭაფარიძე;
7. ისტორია (საზოგადო) — ალ. გარსევანიშვილი, დ. უზნაძე, მ. კობახიძე,
8. საქ. ისტორია — ვუკ. ბერიძე, ი. ნიკოლაიშვილი, ს. ყიფიანი, ი. ცინცაძე;
9. გეოგრაფია — დ. ქუთათელაძე, რ. ბაქრაძე, ბ. მამფორია;
10. ბუნებისმეტყველება — ს. რობაქიძე;
11. კოსმოგრაფია — ალ. ჭანელიძე;
12. ფიზიკა — ალ. ჭანელიძე, ს. წერეთელი;
13. არითმეტიკა — ალ. ნიქარაძე, ალ. ჭაფარიძე, თ. მთავრიშვილი, დ. ლორთქიფანიძე, ლ. ჩიმაკაძე;
14. ალგებრა — ი. ოცხელი, ს. ეზიკაშვილი, ს. წერეთელი, ალ. ნიქარაძე, ალ. ჭაფარიძე;
15. გეომეტრია — ალ. ნიქარაძე, ალ. ჭაფარიძე, ს. წერეთელი;
16. ტრიგონომეტრია — ს. ოცხელი, ს. ეზიკაშვილი;
17. ფილოსოფიის პროპედევტიკა — ტ. ჭაფარიძე;
18. კანონმცოდნეობა — ს. მიქელაძე;
19. ხატვა — ი. პავესკი¹.

ახლად მოწვეულმა მასწავლებლებმა, რომლებმაც თან მოიტანეს ფართო განათლება და, რაც მთავარია, დაუშრეტელი ენერგია და სიყვარული ახალთაობის სამსახურისა, დიდად შეუწყვეს ხელი წამყვანი საგნების სწავლების წარმატების საქმეს — მათემატიკაში — ს. შარაძენიძემ, ნ. სვანიძემ, ქართულ ენასა და ლიტერატურაში — ვ. ბერიძემ, ევს. მიქელაძემ, რუსულ ენასა და ლიტერატურაში — ს. ჩხიკვაძემ, აკ. ფალავამ, გ. ჭუბაბრიამ, ისტორიაში — ალ. წერეთელმა, რომლის ხელმძღვანელობით მომზადებულ მოსწავლეთა ყო-

¹ ქუთ. საქ. არქ. ფ. 2, საქ. № 1108, ფ. 151.

ველკირეულმა საწროო რეფერატებმა, მოხსენებებმა და მათ გარშემო გამართულმა დისპუტებმა საერთო აღიარება ჰპოვეს.

1905 წლიდან (როცა ქართული სკოლა ქართულ გიმნაზიად გადაკეთდა) საგიმნაზიო კლასებს ადმინისტრატულად ჩამოაშორეს მოსამზადებელი განყოფილებები, რომელნიც კვლავ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ზედამხედველობაში დარჩა 1916 წლამდე; ამ წელს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ ქუთაისისა და ძველი სენაკის ქართული დაწესებუთი სკოლები ქართულ გიმნაზიას გადასცა და ამიერიდან ეს სკოლები ქართული გიმნაზიისათვის არსებული დებულებით განაგრძობდნენ არსებობას. 1915 წლიდან ქართულ დაწესებუთი სკოლასთან გაუქმდა I მოსამზადებელი განყოფილება. II განყოფილებაში მისაღებ ბავშვებს პირველი განყოფილების მოცულობის ცოდნა შინ უნდა შეეძინათ. დაწესებუთი სკოლის ხელმძღვანელობაც ქართული გიმნაზიის დირექტორს ი. ოცხელს დაეკისრა. ამ დაწესებუთი სკოლაში 1913 წ. მასწავლებლობდნენ: ალ. გერსამია (1908), ბ. ვოლსკი (1883), ნ. ხელთუფლიშვილი (1883), ბ. მამფორია (1896), ლ. ჩიმაკაძე (1906), კობახიძე (1907), დ. ოყრეშიძე (1911), ა. შუბლაძე (1911). ეს ორი უკანასკნელი მასწავლებელი ძველი სენაკის ქართული სკოლიდან გადმოვიდა.

ქართული სკოლის მოსამზადებელი განყოფილებები ქართულ გიმნაზიასთან იყო მოთავსებული და ოთხი განყოფილების დამთავრების შემდეგ ბავშვები უგამოცდოდ და დაუბრკოლებლად გადადიოდნენ ქართული გიმნაზიის პირველ კლასში.

ქართული გიმნაზიის მასწავლებლები ი. ოცხელის ხელმძღვანელობით არ კმაყოფილდებოდნენ მხოლოდ პედაგოგიური მუშაობით. ქუთაისი მთელი დასავლეთ საქართველოს კულტურული ცენტრიც იყო და აქ XIX საუკუნის მიწურულიდან, განსაკუთრებით პირველი რევოლუციისა და მის მომდევნო წლებში, სხვადასხვა საზოგადოებრივ-საგანმანათლებლო ორგანიზაციები აღმოცენდა. ასეთი იყო დრამატული საზოგადოება, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ადგილობრივი განყოფილება, სახალხო უნივერსიტეტი, ქუთაისის საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება, საკვირაო სკოლები, პერიოდული პრესა და სხვა. ამ საზოგადოებათა დაარსებასა და საქმიანობაში დიდ მონაწილეობას ღებულობდნენ ქართული გიმნაზიის მასწავლებლები. ქუთაისის ქართული სკოლის მოსწავლე, შემდეგ ქართული გიმნაზიის მასწავლებელი, პროფესორი და ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწე აკაკი ფაღავა თავის მოგონებებში აღნიშნავს: „... ჩვენს პედაგოგებს ნახავდით ყველა ამ საზოგადოება-

ში; ყველა ეს უბანი მეფის მთავრობის მიერ უგულებელყოფილი იყო და არსებობდა მხოლოდ ჩვენი საზოგადო მოღვაწეების თაღდადებული და უანგარო შრომის წყალობით“.

პირველ რიგში შევეხეთ ქართული გიმნაზიის მასწავლებელთა დამოკიდებულებას თეატრისადმი. სამსონ ყიფიანი, 1880 წლიდან ქუთაისის ქართული სკოლის მასწავლებელი, პირველი იყო, რომელიც თეატრს დაუახლოვდა. თავის ბიოგრაფიაში იგი წერს: „აქ. წერეთელმა მიმიწვია თავისი რეჟისორობის დროს მსახიობად ქუთაისის ახალფეხადგმულ სცენაზე, სადაც ვასრულებდი ძველი თავადი-შვილების როლებს და ვკითხულობდი საკუთარ ლექსებს“. შემდეგ ხალხის გათვითცნობიერებას თეატრის საშუალებით ყიფიანი ეწეოდა ძველ სენაკში, სადაც ის დაინიშნა ახლად გახსნილი (1884 წ.) ქართული სკოლის ინსპექტორად.

ქუთაისის თეატრის საქმიანობაში — პიესების შერჩევასა და მომზადებაში, მოქმედ პირთა განსახიერებაში, ლიტერატურულ-ვოკალური სადამოების გამართვაში ქართული სკოლის მასწავლებლებიდან 1884 წლიდან მონაწილეობდა სილოვან ხუნდაძე.

პირველი რევოლუციის წინა წლებში ქუთაისის თეატრს მოსახლეობის ღარიბი ფენა ნაკლებად ეტანებოდა. ამის ერთ-ერთი მიზეზი წარმოდგენაზე დასასწრები ბილეთების სიძვირეც იყო. თეატრი რომ ხელმისაწვდომი გამხდარიყო მუშებისა და ხელოსნებისათვის, თეატრთან დაახლოებულმა მოწინავე პირებმა განიზრახეს დროგამოშვებით, კვირაში 1—2-ჯერ გაემართათ „იფუფასიანი წარმოდგენები“. ამ წამოწყების ორგანიზაციაში უშუალოდ მონაწილეობდნენ ქართული სკოლის მასწავლებლებიც. ამ სტრიქონების ავტორს, მაშინ ქართული სკოლის I—III კლასის მოსწავლეს, ბევრჯერ უნახავს თავისი მასწავლებლები — ს. რობაქიძე, ი. ნიკოლაიშვილი, ბ. მამფორია და სხვანი სცენაზე ამა თუ იმ პიესაში მოქმედ პირებად.

1904—1906 წლებში, როდესაც ქუთაისის სცენაზე ვლადიმერ ალექსი-მესხიშვილის ხელმძღვანელობით რევოლუციური შინაარსის პიესები იდგმებოდა, იოსებ ოცხელი სცენით გატაცებულ და აქტიური ნიჭით დაჯილდოებულ მოსწავლეებს ხელს არ უშლიდა მონაწილეობა მიეღოთ თეატრის წარმოდგენებში.

რევოლუციის მომდევნო წლებში ქუთაისის დრამატული საზოგადოების გამგეობას და დასს დიდ დახმარებას უწევდა პიესების შერჩევაში, მათ განსახიერებაში, ცალკეული როლების გააზრებასა და მსახიობთა სასცენო კულტურის ამაღლებაში ქართული გიმნაზიის მასწავლებელი ალ. გარსევანიშვილი. ის იმდენად გატაცებული იყო ამ საქმით, რომ გიმნაზიის მე-7—8 კლასის მოსწავლეებსაც სასცენო

ხელოვნებისადმი ინტერესის გაღვიძების მიზნით ხშირად ესაუბრებოდა თეატრის მიმდინარე და მომავალ მუშაობაზე.

ქართულმა გიმნაზიამ სასწავლებლის ძველი სახელოვანი კადრების ზიერ (ს. ხუნდაძე, თ. მთავრიშვილი, ს. ყიფიანი, ალ. გარსევანიშვილი, გ. ცაგარეიშვილი, მიხ. ჩინჩალაძე, ს. რობაქიძე, ი. ნიკოლაიშვილი, ს. დათეშიძე, ა. კვაჭანტირაძე, ნ. შარაბიძე, ს. ოცხელი, ტრ. ჭაფარიძე, დომ. ოყრეშიძე, ნ. ხელთუფლიშვილი, ბ. ვოლსკი, ბენ. მამფორია, ანდრო შუბლაძე, ლონგინოზ ჩიმაკაძე, იონა კობახიძე, ვასილ წერეთელი, პეტრე ყიფიანი, სოლ. წერეთელი, სოლ. მიქელაძე) დანერგული საზოგადოებრივი მუშაობა განსაკუთრებით ფართოდ იმ დროიდან გაშალა და გააცხოველა, როდესაც გიმნაზიის ზრდასთან ერთად, მისმა ხელმძღვანელმა ი. ოცხელმა აქ შემოიკრიბა ახალგაზრდა ნიჭიერი მასწავლებლები: დ. უზნაძე, ალ. ჭანელიძე, გ. ნათაძე, ჯ. ჭორჭიკია, ალ. თორაძე, ალ. წერეთელი, აკ. ფალავა, ვუჯ. ბერიძე, გ. ახვლედიანი, გ. ჭუბაბრია, შ. სანიკიძე, ს. შარაძენიძე, ნ. სვანაძე, ნ. ჭაფარიძე, გ. სვანიძე, მ. შევარდნაძე, ვ. იმნაძე, ნ. ნუცუბიძე, ე. მიქელაძე, ს. ჩხიკვაძე, ალ. მგალობლიშვილი და სხვანი, რომელნიც მეტად თუ ნაკლებად საზოგადოებრივ-კულტურულ მუშაობაში იყვნენ ჩაბმულნი. გიმნაზია ამ კადრებით შეივსო განსაკუთრებით 1909—1910 წლებში. ამ პერიოდში ქუთაისის თეატრში განუწყვეტლად მუშაობდნენ გიმნაზიის მასწავლებლები: ჯ. ჭორჭიკია, აკ. ფალავა და ალ. მგალობლიშვილი (მსახიობად). განსაკუთრებით აღსანიშნავია ქუთაისის თეატრის წარმატების საქმეში ის ამავგი, რომელიც მას დასდო აკაკი ფალავამ, რომელსაც თეატრალური განათლება ჰქონდა მიღებული მოსკოვის სამხატვრო თეატრში სტანისლავსკისა და ნემიროვიჩ-დანჩენკოს ხელმძღვანელობით. აკ. ფალავა 1915 წლიდან, როგორც კი ქუთაისის ქართული გიმნაზიის მასწავლებლად დანიშნეს, თანამშრომლობდა დრამატულ საზოგადოებაში ჯერ როგორც გამგეობის წევრი, შემდეგ როგორც გამგეობის თავმჯდომარე, დგამდა პიესებს და ყოველი ახალი სპექტაკლის შესახებ ადგილობრივ გაზეთებში ათავსებდა ვრცელ რეცენზიებს, რაც ხელს უწყობდა დასის მუშაობის გაუმჯობესებას. აკ. ფალავა სასცენო ხელოვნებას ნერგავდა არა მარტო ქართული გიმნაზიის მოსწავლეებში, არამედ დახმარებას უწევდა სხვა სასწავლებლის მოსწავლეებსაც.

ქუთაისის თეატრში ამ წლებში იმართებოდა ამა თუ იმ მხატვრულ ნაწარმოებთა პერსონაჟებისა და ისტორიულ პირთა გასამართლებანი („ღალატი“, „ქრისტიანე“, ერეკლე II, „ანდისა“ — ლ. ანდრეევისა და სხვათა), რომლებშიც ქართული გიმნაზიის მასწავლებ-

ლები მხურვალე მონაწილეობას ღებულობდნენ (გ. ნათაძე, დ. უზნაძე, აკ. ფალავა, ალ. ჯანელიძე, ალ. წერეთელი, გ. ქუზაბაძე, ჯ. ჯორჯიკია და სხვანი). ხშირად ასეთ გასამართლებას რამდენიმე დაძაბული საღამო სჭირდებოდა, ზოგჯერ კამათი პრესაში ან ქუჩაში გრძელდებოდა. ქართულ გიმნაზიაში აღიზარდნენ ქართული საბჭოთა ხელოვნების ცნობილი მოღვაწენი: აკ. ვასაძე, კ. პატარიძე, ძმები მურაღულიები, ს. გერსამია, დ. რონდელი, ნ. შენგელაია და სხვ.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში თავიდანვე ენერგიულად მუშაობდნენ ქართული სკოლის, შემდეგ კი ქართული გიმნაზიის მასწავლებლები.

წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ 1880-იან წლებში ადგილებზე რწმუნებულები დანიშნა, რომელთაც ევალებოდა ხალხის გაწვევრიანება, საწევროს აკრება, წიგნების გავრცელება, სკოლებისა და სამკითხველოების გახსნისათვის ხელის შეწყობა. ქუთაისში ასეთი რწმუნებულები გარდა კ. ლორთქიფანიძისა 80—90-იან წლებში იყვნენ ქართული სკოლის მასწავლებლები მთავარიშვილი და ხუნდაძე. თ. მთავარიშვილმა დიდად შეუწყო ხელი წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების გამოცემების ხალხში გავრცელებას. გამგეობამ მას ნაყოფიერი მუშაობისათვის რამდენჯერმე მადლობა გამოუცხადა. იაკობ გოგებაშვილი მის ნივთიერ დაჭილდოებას და მოსამზადებელი კლასებიდან პროგიმნაზიულ კლასებში მასწავლებლად გადაყვანასაც კი მოითხოვდა.

1909 წლიდან წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ ადგილებზე განყოფილებები დააარსა და მუშაობა გააფართოვა. ასეთი განყოფილება ქუთაისშიც შეიქმნა. გამგეობის თავმჯდომარე გიორგი ზდანოვიჩი იყო, მოადგილე — ი. ოცხელი. ქართული გიმნაზიის ყველა თანამშრომელი საზოგადოების წევრი გახდა. ი. ოცხელის გარდა, რომელიც ამ საქმის ფაქტიური ხელმძღვანელი იყო, ქართული გიმნაზიიდან წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ადგილობრივ გამგეობაში შედიოდნენ ს. ყიფიანი, ს. ხუნდაძე, ტ. ჯაფარიძე, ს. რობაქიძე, რ. დათეშიძე; ეს განყოფილება მომსახურეობას უწევდა ქუთაისსა და მთელ მის მაზრას. წევრთა რაოდენობა 1912 წელს ოთხასამდე აღწევდა.

1913 წელს განყოფილებამ შეიძინა 22.000 მანეთად ღირებული სტამბა, რაც წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ცენტრალურმა გამგეობამაც კი ვერ მოახერხა. ქუთაისის სტამბაში 1913—1920 წლებში 126 სახელწოდების წიგნი დაიბეჭდა, მათ შორის ყველა სახელმძღვანელო, რომლებიც უმთავრესად ქართული გიმნაზი-

ის მასწავლებლების მიერ იყო შედგენილი. სტამბის ხელმძღვანელობა მიენდო ს. ხუნდაძეს და მ. დოლაბერიძეს.

1912 წელს ქუთაისის ინტელიგენციის ერთმა ჯგუფმა „საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება“ დააარსა; შეადგინეს და გუბერნატორს დაამტკიცებინეს საზოგადოების წესდება. ამ საქმეს ხელმძღვანელობდნენ ქართული გიმნაზიის მასწავლებლები: ს. ყიფიანი, ი. ოცხელი, ჯ. ჯორჯიკია. 1913—1915 წლებში ამ საზოგადოების გამგეობის წევრები იყვნენ ქართული გიმნაზიის შემდეგი მასწავლებლები: ტრ. ჯაფარიძე (თავმჯდომარე), ს. ყიფიანი (თავმ. ამხანაგი), ეუკ. ბერიძე, რ. დათეშიძე, ს. ქვარიანი, ს. ხუნდაძე, ჯ. ჯორჯიკია, გ. ჭუბაბრია. საზოგადოების წევრი იყო ქართული გიმნაზიის ყველა მასწავლებელი. აღსანიშნავია, რომ საზოგადოების საქმიანობა დაედო საფუძვლად დღევანდელ მუზეუმს ქუთაისში (იხ. საზოგადოების „წესდება“, 1912 წ. და „ანგარიში“, 1916 წ.).

1892 წელს წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობის ხელმძღვანელობით ქუთაისში საკვირაო სკოლა გაიხსნა. ბევრი სწავლას მოწყურებული ხელოსანი — შეგირდი, ქარგალი, ნოქარი და მუშა მიაწყდა ამ სკოლას. ქუთაისში ახლაც შეხვდება კაცი ხანდაზმულ ხელოსნებს, რომელთაც ამ სკოლაში აუხელიათ გონების თვალი. ისინი დიდი მადლობით იხსენიებენ ამ სკოლის მასწავლებლებს, აღნიშნავენ, რომ ბევრი მუშა-ახალგაზრდა, ამ სკოლაში ჩაბმისა და გათვითცნობიერების შემდეგ სწორ გზაზე დამდგარა. ამ სკოლას დიდი ამაგი დასდეს მარიამ ვარდოსანიძემ, ვერა ჯაფარიძემ და მარიამ იოსელიანმა. XIX ს. მიწურულში, როდესაც ქართული სკოლა ლევაშოვის (ახლა მახარაძის) ქუჩაზე ჯაიანის შენობაში გადმოვიდა, საკვირაო სკოლაც იქვე მოთავსდა. ქართული სკოლიდან საკვირაო სკოლაში მოღვაწეობდნენ: ბ. ვოლსკი, ნ. ხელთუფლიშვილი, ს. რობაქიძე, ბ. მამფორია, დიშ. ლორთქიფანიძე, ი. ნიკოლაიშვილი და სხვანი.

1905—1907 წლების რევოლუციის შედეგად გათვითცნობიერებულსა და სწავლამოწყურებულ ქუთაისის მუშებს, ნოქრებს, ხელოსნებს საკვირაო სკოლები ვეღარ აკმაყოფილებდა. ქუთაისის მოწინავე ინტელიგენციის ერთ ნაწილს დაებადა სახალხო უნივერსიტეტის დაარსების იდეა. ამ საქმის ინიციატორი და სულისჩამდგემლი გახდა ქართული გიმნაზიის მასწავლებელი ალექსანდრე გარსევანიშვილი, რომელიც პირველ ხანებში საზოგადოების გამგეობის თავმჯდომარის (მოსე ქიქოძის) ამხანაგი იყო, შემდეგ კი ამავე საზოგადოების თავმჯდომარე.

1909 წლის 29 ნოემბერს გაიხსნა ქუთაისის სახალხო უნივერსი-

ტეტი; არჩეული იქნა გამგეობა. გამგეობის წევრად აირჩიეს ქართული გიმნაზიის მასწავლებლები: ალ. გარსევანიშვილი (თავმჯდომარის ამხანაგი), დიმ. უზნაძე, ს. რობაქიძე, ს. ხუნდაძე; შემდეგ წლებში გამგეობის მუშაობაში ჩაებნენ აგრეთვე ალ. ჯანელიძე, ს. დათეშიძე, ლ. ჩიმაკაძე და სხვანი. პირველ წლებში გამგეობის მუშაობა მხოლოდ საჯარო ლექციების კითხვით განისაზღვრებოდა. 1910 წელს მეცნიერების სხვადასხვა დარგიდან 56 საჯარო ლექცია წაკითხულა, იგი მოუსმენია 13. 251 კაცს, საშუალოდ თითო ლექციას 474 მსმენელი დასწრებია. ლექციებს კითხულობდნენ ქართული გიმნაზიის მასწავლებლები: ალ. გარსევანიშვილი, ტ. ჭაფარიძე, ვ. წერეთელი, გ. ნათაძე, დიმ. უზნაძე, ს. მიქელაძე, ს. ქვარიანი, ალ. თორაძე, ალ. ჯანელიძე, ს. რობაქიძე, ხოლო 1915 წლიდან უნივერსიტეტის ლექტორთა ჯგუფს შეემატა აკ. ფალავა, ალ. წერეთელი და გ. ჭუბაბრია. საჯარო ლექცია მსმენელთათვის ერთფეროვანი და მომქანცველი რომ არ ყოფილიყო, მომხსენებლად ორი ლექტორი გამოდიოდა. გარდა ამისა, სიხალისისათვის ლექციებს შუა და დასასრულს ქართული გიმნაზიის გუნდი ნიკო შარაბიძის ლოტბარობით და იმავე გიმნაზიის სიმებიანი ორკესტრი არტემ კვაჭანტირაძის ხელმძღვანელობით სხვადასხვა მელოდიებს ასრულებდნენ; ზოგჯერ ესა თუ ის პოეტი საკუთარ ლექსებსაც კითხულობდა. ამრიგად, უნივერსიტეტის საჯარო ლექციებს დამსწრეთათვის გონიერი და სასიამოვნო დასვენების შინაარსი ჰქონდა, ამიტომ იყო, რომ ლექციებს ყოველთვის დიდძალი მსმენელი ესწრებოდა.

ქუთაისში ბევრ ახალგაზრდას მუშაობისაგან მოუწყვეტლად მეცნიერების ძირითადი საფუძვლების დაუფლება და სისტემატური განათლების მიღება უნდოდა. მათი მისწრაფება გაითვალისწინა უნივერსიტეტის გამგეობამ და გუბერნატორის ნებართვით 1912 წლის მიწურულიდან უნივერსიტეტთან მოაწყო საღამოს კურსები, კურსებზე გუბერნატორის მიერ დამტკიცებული გეგმით ისწავლებოდა ქართული და რუსული ენა, ქართული, რუსული და საზღვარგარეთული ლიტერატურა, ბუნებისმეტყველება (ქიმია, ფიზიკა, ბოტანიკა), საქართველოს, რუსეთისა და მსოფლიო ისტორია, გეოგრაფია, კანონმდებლობა, გალობა. მეცადინეობა ზომდინარეობდა კვირაში სამჯერ, საღამოს 8 საათიდან. კურსებს უამრავი მსურველი მოაწყდა, იგი მოთავსებული იყო ქალაქის დაწყებით სკოლაში, ივანოვის ქუჩის (ახლა თბილისის) დასაწყისში, ყოფილ „პეტრიაშვილის სკოლაში“. კურსებს ხელმძღვანელობდა ელენე ხელთუფლიშვილი, რომელსაც სკოლის გამგე ანტონ ოდიშარია ეხმარებოდა. კურსები შედგებოდა სამი განყოფილებისაგან. პირველ განყოფილებაში იყვნენ

წერა-კითხვის უცოდინარნი, რომელთაც ქართულ წერა-კითხვას და ანგარიშს ასწავლიდნენ. მეორე განყოფილებაში ისწავლებოდა ქართული, რუსული, ანგარიში და გეოგრაფია. პირველ ორ განყოფილებაში მასწავლებლობდნენ თამარ პეტრეს ასული მაჭავარიანი, ნინო ლომინაძე, ლილი ხაბურზანია, ანა რევაზიშვილი, თამარ გიორგის ასული მაჭავარიანი და ელისაბედ მეძმარიაშვილი.

მესამე კურსს ესწრებოდნენ უფრო მომზადებული მოწინავე მუშები და ნოქრები, რომელთა შორის, როგორც ამ კურსების მსმენელი ილია გეგეჭკორი აღნიშნავს თავის მოგონებაში, იქ ბევრი არა-ლეგარულ პოლიტიკურ მოძრაობაში მონაწილე სწავლობდა, აქვე იყვნენ ხალხიდან გამოსული მცირემცოდნე ახალგაზრდები, რომელთაც უსახსრობის გამო საშუალო სკოლის კარები ვერ შეეღოთ და ცოდნის შეძენის წყურვილს აქ იკლავდნენ. ამ ჯგუფში მეცადინეობის ლექსიკური სისტემა იყო ყველა საგანში, გარდა ქართული ლიტერატურისა, რაც გაღრმავებულად ისწავლებოდა. მსმენელები დიდი სიყვარულით და პატივისცემის გრძნობით იგონებენ იქაურ ლექტორებს — დ. უზნაძეს, ალ. წერეთელს, ალ. ჯანელიძეს, ს. რობაქიძეს, გ. ქუბაბიას (ისინი, ამავე დროს, იყვნენ ქართული გიმნაზიის მასწავლებლები), ქრ. შარაშიძეს, სპ. ლეყვეიშვილს, გ. ნიორაძეს, ფ. ხუნდაძეს, შ. სანებლიძეს, ექ. ბაღრიძეს, ალ. მაღლობლიშვილსა და დ. ჩადუნელს (გუნდის ხელმძღვანელს), რომელიც მაღლობლიშვილთან ერთად (მსახიობი, მათემატიკოსი) მსმენელებს ეხმარებოდა თავიანთი მიღწევები წარმოდგენების, გასამართლებისა და კონცერტის სახით ფართო საზოგადოების წინაშე სცენაზე გამოეტანათ. ი. გეგეჭკორი აღფრთოვანებით იგონებს თითოეულ ლექტორს და მათი ლექციის გადმოცემის ხერხებს გვაცნობს, მათ გარეგნობასთან ერთად. სანიმუშოდ მოვიყვანო როგორ ახასიათებს იგი თავის ორ მასწავლებელს: — სერგო რობაქიძე: „... მეტად მაღალი და ტანსრული ვაჟკაცია. კისერი მუდამ ოდნავ გვერდზე აქვს გადახრილი. ამ ვეება ვაჟკაცმა კისერიც რომ გამართოს, თითქოს ძირს ველარავის შეამჩნევსო. დგას იგი დაფის წინ, რომელსაც მხრებით არის აშორებული და როგორი გასაჭირია მისთვის დახრა და დაფაზე რაიმეს დაწერა. ეს შესანიშნავი ვაჟკაცი როგორი თავდაბალი, ტკბილმოსაუბრეა; ყოველნაირად იგრძნობა, რომ იგი მოწოდებით მასწავლებელია და მზად არის ყველაფერი გააკეთოს ხალხის გათვითცნობიერებისა და ბედნიერებისათვის. სერგო რობაქიძე გვაცნობს მშობლიური ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეს. ის იწყებს საუბარს ქუთაისზე, გვაცნობს მის შესანიშნავ ადგილებს, ბაგრატიის ტაძარს, ქუთაისის მიდამოების ფლორას, ფაუნას, მივეყვართ საუბრით ტყიბულისაკენ,

გვაცნობს ნაქერალას. რაქა-ლეჩხუმს, სვანეთს, აფხაზეთს, გურია-სა და სამეგრელოს, აჭარას. ქვემო და ზემო იმერეთს და ლიხის მთით გადაეყავართ ქართლში... ამ საუბრის დროს ჩვენ ზომ ვერავინ დაგ-ვარწმუნებდა, რომ მერხებზე ეისხედით და არ ვმოგზაურობდით და არ ვსედავდით თვალთ ყოველივეს, რასაც ეისმენდით...

იმავე ქართული გიმნაზიიდან მოვიდა ჩვენთან საქართველოს ის-ტორიის წასაკითხავად სიტოცხლით სავსე, მეტად მოხდენილი ახალ-გაზრდა გიორგი შეუბაბრია, რომლის სახეზე მუდამ ღვთაებრივი ღი-მი ჰკრთოდა... ასლაც მიევირს. თითქოს ღმირსა და ხალისიანი გამო-ხედვისათვის გაჩენილი ეს ახალგაზრდა, როგორ ახერხებდა ასეთი ტანჯული ვანცდითა და სახით დაეხატა და გადმოეცა ჩვენთვის ჩვე-ნი მშობლიური წარსულიდან ტანჯვისა და წამების შავი ფურცლე-ბი. რომლის გადმოცემაში ასეთ დიდ ხელოვნებას იჩენდა, მაგრამ უნდა გენახათ მისი აღფრთოვანება და მომხიბლავი სახე, როდესაც საუბარი შეეხებოდა ჩვენი ისტორიის წელგამართულ ხანას ან რო-მელიმე გმირს... რამდენ რამეს მოელოდა ამ შესანიშნავ ახალგაზრ-ლისაგან ჩვენი საზოგადოება, მაგრამ ცხოვრებაში ეს ახლად გამო-სული ნიჭიერი ახალგაზრდა და შესანიშნავი მოქალაქე ოსმალთ ასკრებმა განგმირეს ზეკარის უღელტეხილზე 1918 წლის აპრილში. რამდენად უნდა გაზრდილიყო ჩვენი, მსმენელების, პატივისცემა და სიყვარული ამ მასწავლებლისადმი, რომელიც მუდამ სამშობლო-სათვის თავდადებას გვიქადაგებდა და ქვეყნის გასაჭირის ჟამს, რო-გორც მოხალისემ, მართლაც დასდო თავი სამშობლოს თავისუფლე-ბისათვის — ასე ახასიათებს ილია გეგეჭკორი თავის ორ ლექტორს.

ამ კურსების ბევრმა მსმენელმა მიიღო სიმწიფის მოწმობა და უმაღლეს სასწავლებლებში განაგრძო სწავლა.

ვფიქრობთ ნათელია, რომ ამ სასწავლებელს მცირე წვლილი არ შეუტანია ამ გზით ქუთაისის ღარიბი მოსახლეობის განათლებისა და გათვითცნობიერების საქმეში.

რა თქმა უნდა, სახალხო უნივერსიტეტისა და კურსების ყველა ხელმძღვანელ-ლექტორ-მასწავლებელთა საქმიანობა ყოველგვარ ან-გარებას იყო მოკლებული, — ყველანი შრომის აუნაზღაურებლად მუშაობდნენ.

ქუთაისის ქართული გიმნაზიის, ადრე ქართული სკოლის, მასწავ-ლებლები თავიდანვე მონაწილეობდნენ ქართულსა და რუსულ პრე-საში; ისინი გაზეთებსა და ჟურნალებში აშუქებდნენ საჭირობოროტო საკითხებს და ბეჭდვითი სიტყვის საშუალებით ავრცელებდნენ პროგრესულ შეხედულებებს. ქართული სააზნაურო სკოლის პირვე-ლი ინსპექტორი ალექსი კიკინაძე „დროებაში“, შემდეგ „ივერიაში“

თანამშრომლობდა. „დროებისა“ და „ივერიის“ თანამშრომელი იყო სამსონ ყიფიანი, რომელიც მრავალ საპირბოროტო საკითხებს ეხებოდა. იმ წლებში, როდესაც ის ძველი სენაქის ქართულ სკოლაში მოღვაწეობდა (1884—1898 წწ.), განსაკუთრებით სამეგრელოს შესახებ წერდა. მანვე გადმოთარგმნა ახალგაზრდობისათვის უ. შექსპირის „ოთლო“, „ჰამლეტი“ და „მეფე ციმბელინი“, რომლებიც ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ გამოსცა 1891 წელს; თ. მთავრიშვილმა ეს თარგმანები მეორედ გამოსცა 1912 წელს. „დროებაში“ თანამშრომლობდა აგრეთვე რომან ცამციევი-ძამსაშვილი, რომელიც 1883—1885 წლებში ქუთაისის ქართულ სკოლაში მასწავლებლობდა (გარდაიცვალა 1885 წელს). მანვე შეადგინა სახელმძღვანელო — „შემოკლებული საქართველოს ისტორია“.

თბილისისა და ქუთაისის ჟურნალ-გაზეთებში („დროება“, „ივერია“, „კვალი“, ქუთაისისა და თბილისის პერიოდული გამოცემები) მუდმივად თანამშრომლობდნენ: თ. მთავრიშვილი, ს. ხუნდაძე, ალ. გარსევანიშვილი, ი. ნიკოლაიშვილი, ს. რობაქიძე, დიმ. უზნაძე, ალ. ჭანელიძე, ჭაჭუ ჭორჭიკია, ალ. წერეთელი, ვ. წერეთელი, ა. ფაღავა, ვუკ. ბერიძე, ტრ. ჭაფარიძე, დ. ოყრეშიძე, გ. ჭუბაბრია და სხვანი, ათავსებდნენ პუბლიცისტურ, კრიტიკულ, პედაგოგიურ, მეცნიერულ წერილებსა და ნარკვევებს. ლექსებსა და მოთხრობებს (ს. ხუნდაძე, დ. ოყრეშიძე-თომაშვილი, ჭაჭუ ჭორჭიკია). 1880-იან წლებში აქვე მასწავლებლობდა ბ. ნიჟარაძე (თავისუფალი სვანი). „დროებისა“ და „ივერიის“ თანამშრომელი, ლექსიკოგრაფი, რომლის ეთნოგრაფიული ნარკვევები ორ ტომად გამოსცა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკად. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტმა 1963 წ., მას დართული აქვს პროფ. ალ. რობაქიძის შესავალი წერილი და კომენტარები.

ქუთაისის ქართული გიმნაზიის პედაგოგებს დიდი ღვაწლი მიუძღვით სახელმძღვანელოებისა და დამხმარე სახელმძღვანელოების შექმნაში. ამ სასწავლებლის თითქმის ყველა პედაგოგს ჰქონდა შედგენილი სახელმძღვანელო.

სილოვან ხუნდაძის ქართული ენის სახელმძღვანელოები: „ზმნა“, „სალიტერატურო ქართული“, „გრამატიკა“ მრავალჯერ გამოიცა 1880 წლის შემდეგ; გამოცემულია აგრეთვე მისივე ქართველი მწერლების ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მიმოხილვა (სერიებად).

ს. დათეშიძეს ეკუთვნის „ქართული წერის დედანი და ხატვის ნიმუშები“, გამოდიოდა 1890 წლიდან.

ვ. ყიფიანმა შეადგინა ქართულ ენაზე „დაწყებითი ალგებრა“, გამოდიოდა 1893 წლიდან.

არითმეტიკის, გეომეტრიის, ალგებრისა და ტრიგონომეტრიის სახელმძღვანელოებზე მუშაობდნენ ს. დათეშიძე, ალ. ნიჟარაძე, ან. შუბლაძე, ლ. ჩიმაკაძე, ალ. მგალობლიშვილი, ს. ოცხელი, ს. შარაძენიძე, ნ. სვანიძე.

1908 წლიდან გამოდიოდა ი. ოცხელის, თ. მთავრიშვილისა და ს. ყიფიანის ოჯახსა და სკოლაში საკითხავი წიგნი „გუთანის“, „ქართული ანბანის“, გამოდიოდა 1915—1917—1920 წლებში.

1918 წელს გამოვიდა ი. ოცხელის, ი. ნიკოლაიშვილის და ბ. მამფორიას „ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია“.

1912 წლიდან იბეჭდებოდა ი. ნიკოლაიშვილის „ქართული მოკლე გრაპატიკა“.

1919 წელს გამოქვეყნდა ალ. ჯანელიძის „დაწყებითი ფიზიკა“.

იბეჭდებოდა აგრეთვე გ. ცაგარეიშვილის, დ. ქუთათელაძისა და შ. სანიკიძის გეოგრაფიის სახელმძღვანელოები, მიხ. ჩინჩალაძის ლათინური ენის სახელმძღვანელო, გ. სვანიძისა და მ. შავარდნაძის ფრანგული და გერმანული ენების სახელმძღვანელოები, მსოფლიო ისტორიის სახელმძღვანელოები გამოაქვეყნეს დიმ. უზნაძემ და ალ. წერეთელმა; საქართველოს ისტორიაში შეიქმნა ს. ქვარიანის წიგნი „საქართველოს მოკლე ისტორია“, რომელიც მრავალჯერ გამოიცა; ნიკ. შარაბიძემ 1918 წ. გამოსცა „ქართულ ეროვნულ სამხმოვან სიმღერათა კრებული, ნოტების მოკლე განმარტებითურთ“.

ამ სახელმძღვანელოების გამოცემას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა არა მარტო ქართული გიმნაზიებისათვის, არამედ საქართველოს ყველა სასწავლებლისათვის.

გარდა სახელმძღვანელოებისა, ქუთაისის ქართული გიმნაზიის მასწავლებლები ცალკე წიგნებად და პერიოდულ გამოცემებშიც აქვეყნებენ მეცნიერულ ნარკვევებს. ალ. გარსევანიშვილმა ჟურნალებში „კრებული“, „ცდა“ და გაზ. „ივერია“ დაბეჭდა წერილები საქართველოს ისტორიიდან, ნარკვევი „უკრაინელი მწერალი შევჩენკო“, „გმირი ქალი მათე ყაჩაღად წოდებული“; ვ. ბერიძემ — „სიტყვის კონა“, ალ. თორაძემ — ნარკვევი ბესიკის შესახებ; დიმ. უზნაძემ — ნარკვევი „ექსპერიმენტალური პედაგოგიკის შესავალი“.

ქართული გიმნაზიის ზოგი მასწავლებელი მხატვრული პროზით და პოეზიით იყო გატაცებული; სილოვან ხუნდაძე — ლექსებით, პომეებითა და მხატვრული ესკიზებით არის ცნობილი, დომ. ოყრეშიძე — ლექსებითა და საყმაწვილო მოთხრობებით, ჯაჯუ ჭორჭიკიამ 1914 წ. გამოსცა მოთხრობათა პირველი ტომი კიტა აბაშიძის კრი-

ტიკული წერილითგან. მხატვრული ნაწერებით ცნობილი იყვნენ აგრეთვე ი. ნიკოლაიშვილი, ს. ქვარიანი („დიდი მოუტრავი გიორგი სააკაძე“), ს. ყიფიანი და სხვანი.

რამდენიმე სიტყვა უნდა ვთქვათ ქართული გიმნაზიის იმ მასწავლებლებზე, რომელნიც მხატვრულ თუ მეცნიერულ ნაშრომებს თარგმნიდნენ და სცემდნენ ქართულად; ამგვარ მუშაობას ეწეოდა ნ. დოღობერიძე, რომელმაც გადმოთარგმნა და განმარტებები დაურთო მარი ბროსეს „საქართველოს ისტორიას“ (I ნაწილი, გამოიცა 1895 წელს, II — 1900 წელს). ს. ხუნდაძემ თარგმნა სულხან ბა-რათაშვილის „საქართველოს ისტორია“ (1895 წელს I—II რეეული, 1913 წ. III რეეული), 1914 წელს დ. უზნაძემ თარგმნა მიუღერის „ისლანი და არაბთა სახელმწიფო“ და „მაჰმადი და მისი მოღვაწეობა“. საბუნებისმეტყველო შინაარსის ნარკვევებს თარგმნიდა აგრეთვე პეტრე სურგულაძე, რომელიც 1890-იან წლების მიწურულში ქუთაისის ქართულ სკოლაში მასწავლებლობდა. ს. რობაქიძეს უთარგმნია მაქსიმ გორკის მოთხრობები. თ. მთავრიშვილს — პესტალოცის ცხოვრება. ნუსიკის მასწავლებელმა არტემ კვაჰანტირაძემ ილია ჭავჭავაძის გარდაცვალების გამო დაწერა და გამოაქვეყნა მუსიკალური ნაწარმოები „სევდა საქართველოსი“.

ქართული სკოლისა და კულტურის წარმატების საქმეს დიდად შეუწყო ხელი ქართული გიმნაზიის მასწავლებელთა მიერ დაარსებულმა საგამომცემლო ამხანაგობებმა („განათლება“ და „მერანი“), ამ გამომცემლობებში უმთავრესად სახელმძღვანელოები იბეჭდებოდა.

1880—1890-იან წლებში ქუთაისის ქართულ სკოლაში მასწავლებლობდნენ ცნობილი პედაგოგები და მკვლევარები — დავ. კარიკაშვილი, პ. მირიანაშვილი, ი. რატიშვილი. მ. სალარაძე და ი. ლორთქიფანიძე.

ქუთაისის ქართული გიმნაზიის მასწავლებელთა საზოგადოებრივმა მუშაობამ დიდი გავლენა მოახდინა სასწავლებლის მოზრდილ მოსწავლეებზე; ისინი სოფლად მართავდნენ წარმოდგენებს, აწყობდნენ ლიტერატურულ გასამართლებასა და კონცერტებს, ხელს უწყობდნენ საშუალებების მუშაობას.

ქართული გიმნაზიის ბევრი მოსწავლე პერიოდულ გამოცემებში თანამშრომლობდა — საკუთარ თუ ნათარგმნ მხატვრულ ნაწერებს ათავსებდა. იოსებ ოცხელის ინიციატივით გიმნაზიაში დაარსდა მოწაფეთა გამომცემლობა, რომელიც ცალკე ორიგინალურსა და ნათარგმნ წიგნებს სცემდა სერიებად.

ბევრმა მოსწავლემ გიმნაზიაშივე მოიხვეჭა სახელი როგორც პო-

ეტმა და მხატვრული სიტყვის ოსტატმა, მთარგმნელმა და ჟურნალისტმა. ესენი იყვნენ: კ. გამსახურდია, აკ. ფაღავა, გ. ახვლედიანი, ბ. ჟღენტი, აკ. ბელიაშვილი, ნ. ჩაჩავა, შ. რადიანი, ს. კლდიაშვილი, ს. გაჩეჩილაძე, დ. გაჩეჩილაძე, ს. გერსამია, შ. თაბუკაშვილი, გრ. ნუცუბიძე, კ. პატარიძე, აკ. ვასაძე, დ. მჭედლიძე, კარ. დონდუა, ივ. ყიფიანი, პ. ბახტურიძე, ლ. ასათიანი, დ. მეტუკე, დავ. ჩხეიძე, ს. ამალ-ლობელი, შ. გოგიაშვილი, დ. რონდელი, ნიკ. შენგელაია და მრავალი სხვანი.

ქართული გიმნაზიის მოსწავლეები

ქართულმა გიმნაზიამ ზალე მოიხვეჭა საზოგადოებაში ისეთი ავტორიტეტი, რომ აღარც მაღალი არისტოკრატია უკადრისობდა იქ შვილების შეყვანას. აქვე შეჰყავდა შვილები ქალაქის შეძლებულ მოსახლეობასაც. სასწავლებლის ხელმძღვანელობა (ი. ოცხელი, ს. ხუნდაძე, გ. ცაგარეიშვილი) უფრო მეტ ყურადღებას გლეხებისა და ხელოსნების წრიდან გამოსულ ბავშვებს აქცევდა, მათ მოსწავლეთა წოდებრივი მდგომარეობა კი არ აინტერესებდათ, არამედ მათი ნიჭი და უნარი, ამიტომ იყო, რომ ი. ოცხელი უფროსი კლასის მოსწავლეებს ავალებდა, თუ სადმე შეხვდებოდნენ სკოლის გარეშე დარჩენილ ნიჭით დაჯილდოებულ ბავშვებს, მასთან მიეყვანათ.

ი. ოცხელისა და სხვა ხელმძღვანელების ასეთი მოქმედების წყალობით ბევრმა ახალგაზრდამ მიიღო საშუალო და უმაღლესი განათლება. 1904 წელს მთავრობამ ქუთაისის სასულიერო სემინარია დახურა, სასწავლებლის გარეთ ბევრი ნიჭიერი და წარმატებული ახალგაზრდა დარჩა, რომელთაგან ოციოდე ყმაწვილი ქართულ გიმნაზიაში მოაწყვეს (ვლადიმერ კუჭაიძე, გრიგოლ კუჭაიძე, აკაკი თვარაძე, აკ. ნაფეტვარიძე, ნიკ. მამფორია, ილ. ცეცხლაძე, შალვა ჭულელი, სერაპიონ დემეტრაშვილი, სერგო ჩიხლაძე, პავლე კავილაძე, იოველ მაჭავარიანი, ტარასი ნიჟარაძე, ვლ. სანებლიძე, კონსტ. ჩიმაკაძე და სხვანი), რომლებმაც წარმატებით დაამთავრეს ქართული გიმნაზია 1908 და 1909 წლებში.

1911 წლის სტატისტიკური ცნობების მიხედვით გიმნაზიაში სწავლობდა 857 მოსწავლე, ამათგან რუსი — 5, სომეხი — 5, ებრაელი — 2. წოდებრივი შემადგენლობა ასეთი იყო: თავადი — 65, აზნაური — 495, გლეხი — 140, მდაბიო მოქალაქე — 70, სასულიერო წოდების — 78, სხვა წოდებისა — 9. იმავე წელს მოსამზადებელ კლასებში 418 მოსწავლე იყო. მათგან თავად-აზნაური — 231, სასულიერო წოდების — 40, მოქალაქისა და ვაჟრის შვილი — 7, მდაბიო

მოქალაქისა და ამქართა შვილები — 69, გლეხი — 71. ამრიგად 1911 წლის მიწურულისათვის სულ 1.275 ბავშვი ირიცხებოდა. სასწავლებელში იყო 15 საგიმნაზიო კლასი, სწავლობდა 857 მოსწავლე. ზემოაღნიშნული მიზეზის გამო კლასები გადატვირთული იყო.

I ძირ. კლ. — 74 მოსწ.	IV პარ. კლ. — 58 მოსწ.
I პარ. კლ. — 74 მოსწ.	V ძირ. კლ. — 50 მოსწ.
II ძირ. კლ. — 67 მოსწ.	V პარ. კლ. — 51 მოსწ.
II პარ. კლ. — 71 მოსწ.	VI ძირ. კლ. — 49 მოსწ.
III ძირ. კლ. — 63 მოსწ.	VI პარ. კლ. — 47 მოსწ.
III პარ. კლ. — 62 მოსწ.	VII ძირ. კლ. — 43 მოსწ.
IV ძირ. კლ. — 58 მოსწ.	VII პარ. კლ. — 45 მოსწ.
	VIII კლასი — 45 მოსწ. ¹

დებულებით ერთ საგიმნაზიო კლასში 40 მოსწავლეზე მეტი არ შეიძლებოდა ყოფილიყო. ცხადია კლასების გადატვირთვა უარყოფითად მოქმედებდა აკადემიურ წარმატებაზე და იწვევდა სასწავლო ოლქის საყვედურსაც. 1912 წლის 6 ივნისის მომართვით სასწავლო ოლქი გადაჭრით მოითხოვდა გიმნაზიის ხელმძღვანელობისაგან, რომ მომავალი სექტემბრიდან თითოეულ კლასში 40—40 ბავშვზე მეტი არ ყოფილიყო;

სასწავლო ოლქის ეს მოთხოვნა მეტად მძიმე მდგომარეობაში აყენებდა სასწავლებელს, რადგან უდანაშაულო მოსწავლეთა დათხოვა სასწავლებლიდან დაუშვებელი იყო, ხოლო მესამე პარალელური კლასების გახსნას ახალი თანხები და სასწავლო ოლქის ნებართვა სჭირდებოდა. 1912 წლის სექტემბრისათვის ამ ღონისძიების გატარება შეუძლებელი გახდა. მხოლოდ 1913 წლის სექტემბრისათვის მოხერხდა პროგიმნაზიულ კლასების მესამე პარალელური კლასების გახსნა. არ გახსნილა მხოლოდ პირველი კლასის მესამე პარალელური, იმის გამო, რომ სასწავლო ოლქის მზრუნველის ბრძანებით პირველი კლასიდან გაირიცხა ყველა ასაკგადასული (12 წლისაზე მეტი) 43 მოსწავლე. პედაგოგიურმა საბჭომ 1913 წლის 18 სექტემბრის სხდომაზე დაადგინა: რადგან აღნიშნულ მოწაფეთა მშობლები გაფრთხილებულნი არ იყვნენ თავის დროზე, რომ შვილები სადმე მოეწყოთ, ამიტომ ეთხოვოს მზრუნველს მათი დატოვება იმ პირობით, რომ პირველ კლასში ისინი მხოლოდ ერთ წელს დარჩებიან. ამავე სხდომაზე საბჭომ დაადგინა: „რადგან გამოირკვა, რომ მოსამზადებელ კლასებში არიან მოწაფეები, რომელნიც ოთხი განყოფილების დასრულებისას 12 წლისაზე მეტი იქნებიან, გააფრთხილონ მშობ-

¹ ქუთ. საქ. არქივი, ფონდი 9; საქ. № 1006, ფ. 156—7.

ლები გაიყვანონ და მოაწახლონ ისინი უფრო მაღალი კლასებისათვის¹. შეიქმნა ძალიან მძიმე მდგომარეობა: 1913 წელს IV მოსამზადებლის მხოლოდ ძირითად კლასში 61 მოწაღე ირიცხებოდა, ასაკის მიხედვით პირველ კლასში მხოლოდ 17-ს ჰქონდა შესვლის უფლება, 44 მოწაღე კი უნდა გარიცხულიყო².

1914 წლისათვის გიმნაზიაში გაიხსნა თითოეული კლასისათვის სამ-სამი პარალელური კლასი. ამ წელს სასწავლებელში იყო 8 ძირითადი კლასი და 15 პარალელური. შემდეგი წლიდან ყველა მოსამზადებელ და საგიმნაზიო კლასს სამ-სამი პარალელური კლასი ჰქონდა. გიმნაზიაში სულ 36 კლასი იყო. სამ-სამი პარალელური კლასის გახსნა ქართველი საზოგადოებისათვის სასარგებლო აღმოჩნდა. სკოლა ყოველწლიურად 1500 მოსწავლეს ზრდიდა.

1912/13 სასწავლო წელს გიმნაზიაში 1187 მოსწავლე სწავლობდა; მათგან თეთადი იყო — 74, აზნაური — 614. სასულიერო წოდებისა — 89, მოქალაქე და ვაჭრის შვილები — 68, გლეხები — 268, მოხელეთა შვილები — 74; ამ ცნობების ანალიზი ნათელყოფს, რომ გლეხთა და მღაბიო მოქალაქეთა რაოდენობა იზრდებოდა, რაც ხელს უწყობდა ქუთაისის ქართული გიმნაზიის ეროვნულ სასწავლებლად გადაქცევას.

ქუთაისის ქართული გიმნაზია მთელ დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას უწყვედა მომსახურეობას, ძირითადად კი — ქ. ქუთაისისა და მისი მაზრის მოსახლეობას. 1913 წელს გიმნაზიაში სწავლობდა 1207 მოსწავლე; მათგან ქ. ქუთაისის მკვიდრი — 358, ქუთაისის მაზრიდან — 308, შორაპნის მაზრიდან — 173, სენაკის მაზრიდან — 103, ზუგდიდის მაზრიდან — 46, ოზურგეთის მაზრიდან — 80, რაჭიდან — 77, ლეჩხუმიდან — 40, სვანეთიდან — 9, სხვადასხვა ქუთხიდან — 18. ამ უკანასკნელში იგულისხმებიან აფხაზეთის, აქარისა და აღმოსავლეთ საქართველოს მკვიდრნი.

უფრო ნათელი წარმოდგენა რომ ვიქონიოთ ქუთაისის ქართულ გიმნაზიაზე, საჭიროდ მიმართა მკითხველს გავაცნო 1913—1914 სასწავლო წლის ცნობები. ამ წელს აღნიშნულ სასწავლებელში 23 საგიმნაზიო კლასი იყო, სწავლობდა 886 მოსწავლე; მათგან აზნაური იყო — 546, სასულიერო წოდებისა — 62, საპატიო მოქალაქეებისა და ვაჭრების შვილები — 10, მღაბიო მოქალაქეთა და ამქართა — 78, გლეხების — 190.

სასწავლებელზე ამ წელს დაიხარჯა 26.036 მან. და 72 კაპ. ეს თანხა შედგებოდა სწავლის ფულიდან — 48.299 მან. 75 კაპ.; სხვადასხვა

¹ ქუთ. საქ. არქივი, ფონდი 9; საქ. № 1006, ფ. 208

² იქვე, ფ. 9, საქ. № 1135, ფ. 4.

წყაროებიდან შემოსული იყო — 37.736 მან. და 94 კპ. სავიმნაზიო კლასების მოსწავლეებს წლიურად 70 მან. ახდევინებდნენ, რადგანაც ეს შემოსავალი ბიუჯეტის მთავარი ნაწილი იყო, ამიტომ ზოგიერთი ძალზე ღარიბი მოსწავლე გადასახადებიდან თავისუფლდებოდა¹.

როგორც აღვნიშნეთ, ქართულ გიმნაზიაში სწავლობდნენ სხვადასხვა წოდებისა და შეძლების ბავშვები; ამ სასწავლებლის მოსწავლეების უმრავლესობას ძალიან ცუდი მატერიალური პირობები ჰქონდა. სასწავლებლის დირექტორი, კერძოდ. ი. ოცხელი ყოველწლიურად ცდილობდა მათი საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესებას²; იგი 1913 წლის 26 მაისის თარიღით სწერდა ქუთაისის სააზნაურო ბანკის მმართველ კომიტეტს: ქუთაისის არც ერთ საშუალო სასწავლებელში არ სწავლობს იმდენი ღარიბი და გაჭირვებული ბავშვი, რამდენიც ჩემდამი რწმუნებულ სააზნაურო გიმნაზიაში. მოწადეთაბინების დაოჯახობის გამო ნათლად დაგვანახა, თუ რა საშინელ პირობებში ცხოვრობს ამ გიმნაზიის მოწადეთა უმრავლესობა: პატარა საკანში, რომელსაც ძლიერ ხშირად არ გააჩნია არც ფანჯარა, არც ბუხარი, ცხოვრობს ერთად 2—3 ამხანაგი ქალაქის განაპირას, რომელიმე ღარიბის პატარა სახლში. ამ ბავშვების მშობლებს ფულის უქონლობის გამო ჩამოაქვთ სოფლიდან თითო ბავშვის შესანახად თვეში სამიდან ხუთ ფუთამდე სიმინდის ფქვილი; რა თქმა უნდა, რომ ასეთი ბავშვები სანახევროდ მშვიერი არიან, ჩაუცმელნი, ზთელ ზამთარს ატარებენ ტილოს ხალატებში და დაფლეთილ წაღებში. რადგან ასეთი მშობლები წლიურად 70 მან. სწავლის ფულს ვერ გადაიხდიან, საჭიროა მათი განთავისუფლება. იგზავნება 340 მოწადის სია³. სწავლის ქირის დროზე შეუტანლობის გამო მოსწავლეს გაკვეთილებზე არ უშვებდნენ, რაც იწვევდა სწავლაში ჩამორჩენას. პედაგოგიური საბჭო ცდილობდა ფულის გადახდის შეღავათები გამოეძებნა. მშობლებს აძლევდა დამატებულ ვადებში თანხის ნაწილ-ნაწილად შემოტანის უფლებას, მაგრამ გაჭირვებულ მშობელს ყოველთვის არც ეს შეელოდა, მით უფრო მას, ვისაც სასწავლებელში 2—3 ბავშვი ჰყავდა⁴.

ზოგიერთ ქართულ ორგანიზაციის გიმნაზიაში ჰყავდა სტიპენდიანტები, მაგრამ მათი რიცხვი მეტად მცირე იყო და დახმარებაც

¹ ქუთაისის საქ. არქივი, ფ. 9. საქ. № 1135, ფ. 208.

² იქვე.

³ იქვე, საქ. № 1137, ფ. 4—8.

⁴ 1911 წლიდან გიმნაზიის კლასებში წლიური გადასახადი 70 მან. იყო, განყოფილებებში — 60 მან. 1915 წლიდან გიმნაზიის კლასებში 80 მან. უნდა ეხალა მოწადეს, განყოფილებაში კი 70 მან.

უმნიშვნელო. მაგალითად, სააზნაურო საკრებულო 1911 წელს 27 მოწადეს ყოველთვიურად 8 — 10 მანეთს აძლევდა; შავი ქვის მრეწველთა საბჭოსაც 1914—1915 წელს ამდენივე სტიპენდიანტი ჰყავდა. ღარიბ მოწადეებს დროგამოშვებით დახმარებას უწევდა აგრეთვე სასწავლებელთან არსებული „ღარიბ მოწადეთა დამხმარე კომიტეტი“ და თვითონ ი. ოცხელი საკუთარ სახსრებიდან. მაგრამ ეს დახმარება ოდნავ თუ აღუმჯობესებდა ღარიბ მოსწავლეთა პირობებს. სასწავლებელს სახსრები არ ჰქონდა კეთილმოწყობისათვის. 1914 წელს ი. ოცხელი სწერდა სახალხო სკოლათა დირექტორს: „სასწავლებელი არასაკმაოდ არის მომარაგებული სასწავლო ნივთებით: ფიზიკურ კაბინეტს ბევრი ხელსაწყო აკლია, სრულიად არ გაგვანია საბუნებისმეტყველო კაბინეტი, საკითხავი წიგნებიც მეტად ცოტა მოგვეპოვება. სასწავლებელი მატერიალურად უზრუნველყოფილი არ არის¹. 1914 წელს გიმნაზიის ფიზიკური კაბინეტისათვის მხოლოდ 11 ხელსაწყო შეიძინეს. იმავე წელს ფუნდამენტალურ ბიბლიოთეკისათვის შეუძენიათ 103 მან. 50 კ. წიგნები, ხოლო მოწადეთა ბიბლიოთეკას 29 მან. 18 კ. წიგნები შემატებულია.

ზემოთ ორიოდე მაგალითი დავასახელებთ იმისა, თუ როგორ ზღუდავდა და ავიწროებდა მეფის მთავრობა ქუთაისის ქართულ გიმნაზიას. ამ საკითხზე უფრო დაწვრილებით უნდა შევიჩერდეთ, რადგან 1908 წლიდან 1917 წლამდე, სანამ ცარიზმი არ დაემხო, სასწავლო უწყების დამოკიდებულება ქართული გიმნაზიისადმი იმაში კი არ გამოიხატებოდა, რომ სასწავლებლის არსებობისათვის ხელი შეეწყო და დახმარება გაეწია, არამედ შეევიწროებინა, სახელი გაეტეხა და ჩაეკლა სასწავლებლის შემოქმედებითი უნარი ხალხის განათლების საქმეში; სხვაგვარად ვერც მოიქცეოდა ცარიზმი, რადგან მისი განათლების სამინისტრო, როგორც ლენინი ამბობს, ხალხის განათლების საქმეს კი არ ემსახურებოდა, არამედ ხალხის დაბნელებას უწყობდა ხელს. მით უფრო ვერ შეუწყობდა ის ხელს ისეთი სასწავლებლის წარმატებას, რომელიც ეროვნულ ინტერესებს ემსახურებოდა — უზრდიდა ქართველ ხალხს მოწინავე ინტელიგენციას, რომელსაც ბავშვობიდანვე უნერგავდა კაცთმოყვარეობას, სოციალური და ეროვნული უსამართლობის წინააღმდეგ ბრძოლას და მშობელი და მშრომელი ხალხისათვის თავდადებას.

სასწავლო ოლქის გადაწყვეტილებით სახელმწიფო გამოცდებზე მხოლოდ იმ მოსწავლეებს უშვებდნენ, რომლებიც სამი უკანასკნელი წელი სწავლობდნენ გიმნაზიაში და არა იმას, ვისაც სამი უკანასკნელი

¹ ქუთ. საქ. არქივი, ფ. 9, საქ. № 1275, ფ. 2.

კლასის პროგრამა ჰქონდა გავლილი. ამიტომ მე-7 კლასში შემოსულნი მე-8 კლასში მეორე წელსაც რჩებოდნენ, რომ გიმნაზიაში ყოფნის სამი წელი შესრულებოდათ. სასწავლო ოლქმა 1908 წელს სიმწიფის მისაღებ გამოცდებზე არ დაუშვა მე-7 კლასში შემოსული ხუთი საგნებით მომზადებული ახალგაზრდა, იმ მიზეზით, რომ უკანასკნელი სამი წელი გიმნაზიაში არ სწავლობდნენ. ისინი იძულებული გახდნენ მე-8 კლასში მეორე წელსაც დარჩენილიყვნენ, რომ სამი წელი დაეყოთ გიმნაზიაში და 1909 წელს მიიღეს სიმწიფის მოწმობა¹.

ასეთი წესი არსებობდა 1912 წლამდე. ამ წლის 29 თებერვალს გიმნაზიის ხელმძღვანელობას აცნობეს, რომ განათლების მინისტრმა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველს გამოუგზავნა განმარტება, რომლის მიხედვით სავალდებულო იყო კერძო სასწავლებლის მოსწავლეებს კურსის დასრულებამდე ესწავლათ ამავე სასწავლებლის უკანასკნელ მე-6, მე-7 და მე-8 კლასებში. კერძოდ გიმნაზიის მე-7 კლასში შემოსულ მოსწავლეებს არ ეძლეოდათ უფლება სიმწიფის ატესტატზე გამოცდების ჩაბარებისა, რამდენი წელიც უნდა დარჩენილიყვნენ აღნიშნული გიმნაზიის მე-7 თუ მე-8 კლასში². აღნიშნულმა ცნობამ დიდი შეშფოთება გამოიწვია არა მარტო გიმნაზიაში, არამედ ქუთაისის საზოგადოებაშიც, რადგან ამ წელს გიმნაზიის მე-8 კლასში 9 ახალგაზრდა სწავლობდა, რომლებიც მიღებულნი იყვნენ წინა წელს მე-7 კლასში და თანახმად ადრე არსებული წესისა, ეს მოსწავლეები ერთ წელს კიდევ უნდა დარჩენილიყვნენ მე-8 კლასში სამი წლის შესასრულებლად და 1913 წელს უნდა ჩაებარებინათ გამოცდა. ახლად მიღებული განმარტების შედეგად ისინი გამოცდაზე გასვლის უფლებას კარგავდნენ, ამიტომ აქედანვე იყო საჭირო ზრუნვა იმაზე, რომ ახალი განმარტება აღნიშნულ 9 მოსწავლეზე არ გაერცელებულიყო.

ეს ბრძოლა ერთ წელზე მეტხანს გაგრძელდა და იმით დამთავრდა, რომ ეს მოსწავლეები 1913 წელს გამოცდაზე დაუშვეს.

1914 წლის პირველ ივლისს გამოვიდა კანონი, რომლითაც კერძო სასწავლებლების ხელმძღვანელებს უფლება ეძლეოდათ საგნების სწავლება ყველა კლასში წარემართათ არარუსულ ენაზეც. თბილისისა და ქუთაისის ქართული გიმნაზიების პედაგოგიურმა კოლექტივებმა განიზრახეს ესარგებლათ ამ კანონით, შეიმუშავეს ახალი ლონისძიებები, შეუდგნენ ქართულ ენაზე სახელმძღვანელოების შედგენას. დაადგინეს, რომ 1915 წლის სექტემბრიდან გაექართულებიათ

¹ ქუთ. საქალაქო არქივი, ფ. 9, საქ. № 1019, ფ. 22

² იქვე, საქ. № 1136, ფ. 7.

მოსამზადებელი კლასები და პირველი საგიმნაზიო კლასი, შემდეგ თანდათანობით ყველა მომდევნო კლასი. 1915 წლის 4—5 ივნისს ქუთაისში შედგა ქართული გიმნაზიის პედაგოგიური საბჭო, რომელსაც დაესწრო თბილისის ქართული გიმნაზიის დირექტორი ალექსი ზივინაძე და მისი მოადგილე ალ. მიქაბერიძე. კრებამ იმსჯელა და კონკრეტული ზომები დასახა 1914 წლის 1 ივლისის კანონის თანახმად. 1915 წლის სექტემბრიდან გიმნაზიაში ქართულ ენაზე სწავლების შემოღების მიზნით.

გიმნაზიის მზრუნველი კომიტეტის თავმჯდომარემ დ. ნიჟარაძემ 1915 წლის 11 სექტემბერს აცნობა სასწავლო ოლქის მზრუნველს, რომ ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურობის 1915 წლის 15 ივნისის მორიგი კრების დადგენილების თანახმად 1915/16 სასწავლო წლიდან ქუთაისის სააზნაურო ქართული გიმნაზიის მოსამზადებელ განყოფილებაში და პირველ კლასში, ხოლო მომდევნო წლებში, თანდათანობით, უფროს კლასებშიც, 1914 წლის 1 ივლისის უმაღლესად დამტკიცებული კანონის თანახმად კერძო გიმნაზიების შესახებ, ყველა საგნის სწავლება წარიმართება ქართულ ენაზე, ხოლო რუსული ენა და ლიტერატურა, რუსეთის ისტორია და რუსეთის გეოგრაფია ისწავლება რუსულ ენაზე¹. სასწავლო ოლქის მზრუნველმა მზრუნველ კომიტეტს უპასუხა, რომ ასეთ შემთხვევაში იმავე კანონის 29-ე მუხლის თანახმად მოსწავლეებმა სიმწიფის ატესტატზე გამოცდები ქართულ ენაზე გავლილ საგნებშიც რუსულად უნდა ჩააბარონო, მიუხედავად ამისა, ქართულ მოწინავე საზოგადოებაში იმდენად დიდი იყო აღზრდილი ჰეგონიადოთ ზემოთაღნიშნულ ქართული გიმნაზია, რომ ამ დაბრკოლებას არ შეუშინდნენ და 1916/17 სასწავლო წელს მორიგი მე-2 კლასი გააქართულეს. 1917 წლის თებერვალში დაემხო ცარიზმი, იმავე წლის სექტემბრიდან ქუთაისისა და თბილისის ქართული გიმნაზიების ყველა კლასში სწავლება ქართულ ენაზე შეიმოღეს.

ქართული კულტურისადმი მტრულად განწყობილი მოხელეები ცდილობდნენ ქართული გიმნაზიის სახელის გატეხას, დამცირებას.

ქუთაისის ქართული გიმნაზიის მოსწავლეებიც არღვევდნენ. რა თქმა უნდა, წესრიგს, იშვითად სკოლაში, უფრო ხშირად სკოლის გარეშე,—თამაშებს წევა ქუჩაში, სეირნობა არაფრისზე მდგომარეობაში, თეატრში ან კინოში წებადაურთველად წასვლა და სხვა, მაგრამ ასეთი დანაშაულისათვის პედაგოგიური საბჭო მკაცრ ზომებს არასოდეს არ მიმართავდა: შთაგონება, დარიგება, დროებით თეატრ-

¹ ქუთ. საქალაქო არქივი, ფ. 9, საქ. № 1189, ფ. 17.

ში წასვლის აკრძალვა, გაკვეთილების დასრულების შემდეგ დამნაშავეის რამდენჯერმე 1—2 საათით დატოვება, მშობლების გამოძახება და სხვა მსგავსი აღმზრდელობითი და გამასწორებელი ზომები იყო მიღებული სასჯელად. სკოლიდან გარიცხვას განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში მიმართავდა საბჭო, როდესაც ამას სასწავლო ოლქი მოითხოვდა. ასე, მაგალითად, როდესაც (1912 წ. მაისში) ოჯახური უსიამოვნების ნიადაგზე VII კლასის მოწაფე დ. ჩ. თვითმკვლელობის მიზნით რიონში გადავარდა, მაგრამ დახრჩობას გადაარჩინეს, პედაგოგიურმა საბჭომ დაადგინა მასზე შთაგონებით ემოქმედათ და ამ გზით დაეგმოთ მისი საქციელი, მაგრამ სასწავლო ოლქმა მოითხოვა მისი გარიცხვა, და ისეთი მოწმობის მიცემა, რომელიც სხვა რომელიმე სასწავლებელში შესვლას აუკრძალავდა¹.

მოწაფეების ქუჩიდან ჩამოსაცილებლად, მათში კეთილშობილური ჩვევების დასანერგად, მხატვრული გემოვნების გასავითარებლად და გონებრივი ჰორიზონტის გასაფართოვებლად, ქართულ გიმნაზიაში სწორად იმართებოდა წარმოდგენები, მუსიკალურ-ვოკალური დილები და სალამოები; გასამართლებანი, მოწაფეთა ნახატების გამოფენები, ექსკურსიები. ზოგ სალამოებს მშობლები და გარეშე საზოგადოება ესწრებოდა. სალამოს მთავარი ნაწილი რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა, რაც მოწმობდა მოსწავლეთა რუსულ ენაში დაბელოვნებას. ქართულ გიმნაზიაში თვითმოქმედი წრეების მუშაობა თანდათან გაძლიერდა.

იმ მიზნით, რომ გეოგრაფიის სწავლებას საფუძვლად თვალსაჩინოება დასდებოდა, შექმნილიყო მოსწავლე ახალგაზრდობაში ძლიერი ინტერესი ლიტერატურის მნიშვნელოვანი მოვლენებისადმი, ხელი შეეწობოდა ესთეტიკური გემოვნების განვითარებას, შეიქმნა საექსკურსიო კომისიები; ამ კომისიებში აირჩიეს: შალვა სანიკიძე, სერგო რობაქიძე, ვუკოლ ბერიძე, ალექსანდრე წერეთელი, მექი კობახიძე; ჩამოყალიბდა ლიტერატურული და დრამატიული წრე. ლიტერატურული წრის ხელმძღვანელობა ალ. წერეთელს მიენდო, დრამატულისა — აკ. ფალავას².

ქართული გიმნაზიის მთავარ ამოცანას წარმოადგენდა სიმწიფის მოწმობის მიღების შესაძლებლობის შექმნა ქართული ახალგაზრდობისათვის, რომლითაც ის უმაღლეს სასწავლებელში შევიდოდა. მთავრობის გიმნაზიაში ეს შედარებით ადვილად ხდებოდა: ვინც მთავრობის გიმნაზიის რომელიმე კლასში ჩაირიცხებოდა და ნორმალურად

¹ ქუთ. საქ. არქივი, ფ. 9, საქ. № 1007, ფ. 38, 43, 53, 54.

² იქვე, საქ. № 1284, ფ. 12.

იმეცადინებდა, მიაღწევდა მე-8 კლასს და იქ უკანასკნელ კლასში გაველილ კურსს ჩააბარებდა. იგი სიმწიფის მოწმობასაც მიიღებდა. მაგრამ თუ სიმწიფის მოწმობას ვერ მიიღებდა (რაც ძალიან იშვიათი იყო), შვიდი კლასის მოწმობაც, ზოგიერთ სპეციალურ უმაღლეს სასწავლებელში (ვეტერინარულ ინსტიტუტებში), სამხედრო სასწავლებლებში და სხვ. შესვლის უფლებას იძლეოდა. მაგრამ ქართველი ბავშვებისათვის მთავრობის გიმნაზიაში მოხვედრა, განსაკუთრებით კი მათთვის, ვინც დაბალი ფენებიდან იყო, დიდ სიძნელეს წარმოადგენდა, რადგან სასწავლო ოლქი მკაცრად მოითხოვდა, გიმნაზიაში შემსვლელ ადგილობრივ მკვიდრს რუსული ენა ისე კარგად სცოდნოდა, როგორც რუს ბავშვს. ეს კი მხოლოდ მდიდართა ბავშვებისათვის იყო შესაძლებელი. ამიტომ იყო, რომ ყოველი წლის ივნისში ქართველი მოწინავე საზოგადოება გაფაციცებით ადევნებდა თვალყურს იმას, თუ რომელმა მთავრობის საშუალო სასწავლებელმა რამდენი ქართველი მოწაფე გამოუშვა; ცნობები გაზეთებშიც იბეჭდებოდა და იაკობ გოგებაშვილსა და სხვებსაც გული სტკიოდათ. რომ კერძოდ ასრულებულთა შორის ქართველები ცოტანი იყვნენ. გამოწვევის წარმოადგენდა ქ. ქუთაისის კლასიკური გიმნაზია. საგულისხმოა ერთი ფაქტი: 1885 წელს მთავარმმართველი დონდუკოვ-კორსაკოვი ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიას ესტუმრა. როცა მე-8 კლასში შევიდა, იკითხა: რამდენი რუსია ამ კლასში...? იქვე დაიწყეს თვლა და რუსები ცოტანი აღმოჩნდნენ. მთავარმმართველმა მრისხანედ აღნიშნა — „ცოტაა, მეტად ცოტა“. ამის შემდეგ ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიის ადმინისტრაცია ყოველთვის ცდილობდა ამ „ნაკლის“ გამოსწორებას.

ქართველ მოწინავე საზოგადოებას XX საუკუნის დასაწყისშიც ქართველ სტუდენტთა სიჭრელე ოცნებად ჰქონდა გადაქცეული იმიტომ, რომ სტუდენტობა მიაჩნდა საუკეთესო ტრადიციების მატარებელს, სახალხო საქმისათვის თავდადებულ, არსებული წყობილების წინააღმდეგ თავგანწირულ მებრძოლად, დაჩაგრულთა ქომაგად, ზნეობით სპეტაკად, მებრძოლად ყოველგვარი ბიწიერებისა და ანგარების წინააღმდეგ, იმიტომაც, რომ სტუდენტს, ე. ი. სიმწიფის მოწმობის მქონე ახალგაზრდას, გახსნილი ჰქონდა გზა ყოველგვარი პროფესიისაკენ: შეეძლო გამხდარიყო — ექიმი, ვეჭილი, ინჟინერი, საშუალო სკოლის მასწავლებელი, შესულიყო სახელმწიფო სამსახურში ან სხვა გზით სამსახური გაეწია ხალხისათვის.

1911 წელს გამოსაშვებ გამოცდებს აბარებდა 52 გიმნაზიელი. სიმწიფის მოწმობა მიიღო 49 მოსწავლემ. აღსანიშნავია, რომ ბრძა-

ნება ენებში წერითი გამოცდების დანიშვნის შესახებ მას შემდეგ მოვიდა, რაც აბიტურიენტები დაიბრუნნენ იყვნენ საგამოცდოდ.

ამავე წელს სასწავლო ოლქის მზრუნველმა რუდოლფმა სემიონოვი გაათავისუფლა სახალხო სკოლათა დირექტორის თანამდებობიდან, როგორც ერთ-ერთი ადგილობრივ საზოგადოებასთან დაახლოებულთაგანი, — როგორც სწერდა ის ერთ მოხსენებაში სახალხო განათლების მინისტრს. სემიონოვის დაახლოება ქართველ საზოგადოებასთან კი იმაში გამოიხატებოდა, რომ ის ქართველი ხალხისადმი, რომლის წიაღშიც იყო გაზრდილი (მან ქუთაისის კლასიკური გიმნაზია დაასრულა 1879 წელს), კეთილად იყო განწყობილი. 1912 და 1913 წლებში გამოსაშვებ გამოცდებს დებუტატად შილიავეი ესწრებოდა. თუმცა იგი არ იყო დიდად სამართლიანი და ჰუმანური, მაგრამ უსამართლობას ერიდებოდა. 1912 წელს ოთხი კურსდამთავრებული არ დაუშვა ოლქმა, რადგან ისინი მე-7 კლასში იყვნენ შემოსულნი და სამი წელი არ ჰქონდათ გატარებული ქართულ გიმნაზიაში. გამოცდებზე დაშვებული იყო 32 აბიტურიენტი. სიმწიფის მოწმობა მიიღო 23-მა.

• • •

ქუთაისის ქართული გიმნაზიის ისტორიაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს 1914 წელს ჩატარებულ გამოსაშვებ გამოცდებს, ამიტომ საჭიროდ მიგვაჩნია ამ ფაქტზე დაწერილებით ვილაპარაკოთ. 1913 წელს გამოსაშვებ გამოცდებზე დაშვებული იყო 78 აბიტურიენტი, სიმწიფის მოწმობა მიიღო 69-მ. ქუთაისის ქართული გიმნაზიიდან ამდენი ქართველი სტუდენტის გამოშვება სრულიადაც არ შეესაბამებოდა მთავრობის ინტერესებს. ამიტომ სასწავლო უწყებამ გადაწყვიტა 1914 წლის გამოშვებაზე დასასწრებად ისეთი დებუტატი შეერჩია, რომელიც სავსებით თუ არ ჩაშლიდა გამოშვებას, საგრძნობლად მაინც შეამცირებდა გამოსაშვებთა რაოდენობას და ამით სასწავლებელს, რომელიც ასეთ დიდ სამსახურს უწევდა ქართველ ხალხს, სახელს გაუტეხდა, დაამცირებდა და შეიძლება მისი არსებობისათვის ზიფათიც კი შეექმნა. გიმნაზიის მასწავლებელს მიხეილ ღინჩაძეს სიტყვიერადაც აღუნიშნავს და ჩემი თხოვნით დაწერილ „მოგონებაში“ მოხსენებული აქვს, რომ 1914 წლის მარტში ქუთაისის ქართულ გიმნაზიაში მოსულა გაუარესებული ანონიმური დეპეშა, რომელიც სხვადასხვა მიზეზების გამო არ გაუხმაურებიათ და რომლის შინაარსი ნათელი გამსდარა გამოცდებზე შექმნილი მდგომარეობის შემდეგ. ასეთი საეჭვო შინაარსის დეპეშის მიღება დაუდასტურებია ქართული გიმნაზიის მასწავლებელს—სიმონ ოცხელს, ამავე გიმნაზიის ყოფილ მოწაფესთან ექ. სიმონ გრიგოლიასთან საუბარში.

თავისი მიზნის განსახორციელებლად სასწავლო ოლქმა დებუტატად შეარჩია ახალციხის პროგიმნაზიის ინსპექტორი გ. მ. კორიცი. დებუტატად მოვლინებულ კორიციის თავი მეტად უხეშად ეპირა. არავის ანგარიშს არ უწევდა, მის მიერ მთავრობის სასწავლებლიდან ასისტენტად მოწვევულ სპეციალისტ-მასწავლებლებსაც არ ენდობოდა და აიძულებდა მათ დაბალი ნიშანი გამოეცხადებინათ, როდესაც მათ ამა თუ იმ მოწაფის ცოდნა დამაკმაყოფილებელი ნიშნით ჰქონდათ შეფასებული. ამისი მაგალითია შემდეგი: გერმანულ ენაში გამოცდის შედეგების შეჯამებისას მოსწავლე ფანცხავას ცოდნა მთავრობის გიმნაზიიდან მოწვევულ ბრეანოვსკაიას შეუფასებია „3“-ზე და ნიშანი წიგნაკშიც ჩაუწერია, მაგრამ კორიციის ზეგავლენით მოსწავლეს „2“ გამოუცხადეს. ი. ოცხელმა მიუთითა კომისიას ბრეანოვსკაიას მიერ დაწერილ ნამდვილ ნიშანზე, რაც ასისტენტმაც დაადასტურა. ინციდენტი უსიამოვნო სკანდალად გადაიქცა, რამაც შესანიშნავი პედაგოგი და მოქალაქე, საგნის მასწავლებელი გიორგი სვანიძე ისტერიულ მდგომარეობაში ჩააგდო. კორიცი თავიდანვე იმუქრებოდა, ვერ ითმენდა შესიტყვებას უმნიშვნელო საკითხის შესახებაც, მოსწავლეებს დაუზოგავად სჭრიდა; წინააღმდეგობას განუადრებლად აწინააღმდეგებდა. მოთმინებიდან გამოსულმა იოსებ ოცხელმა უდებეშა თბილისში მყოფ ქუთაისის გუბერნიის მარშალს დავით ნიქარაძეს: «Депутат Корицкий плохо понимает свою роль. С самого начала взял боевой, начальнический тон, никого не признает, не доверяет; при каждом возражении угрожает приостановлением экзаменов, хотя еще не приступал. Начало экзаменов неизвестно; ученики расстроены, родители возмущены. С ним невозможно довести экзамены до конца. Похлопочите избавить нас от него. Пусть придет депутатом, если угодно, хоть окружной инспектор»¹.

მაგრამ ახალი დებუტატი სასწავლო ოლქმა არ გამოგზავნა. კორიციმ თვითნებობა განაგრძო და იქამდე მივიდა, რომ ერთ საგანში დანიშნულ გამოცდას მეორე საგნით სცვლიდა, მაგალითად, შემუშავებული განრიგით 26-ში გამოცდა რუსულ ენაში უნდა ჩატარებულიყო, ეს აბიტურიენტებსაც გამოეცხადათ, მაგრამ 25 აპრილს, დღის 1 საათზე, გიმნაზიაში მოვიდა კორიცი და მოითხოვა 26 აპრილს გამოცდა ჩატარებულიყო არა რუსულ წერაში. არამედ ალგებრაში. ოცხელმა ეს შეუძლებლად მიიჩნია და აქედან უთანხმოება კორიციისა და ოცხელს შორის კონფლიქტში გადაიზარდა. საქმე იქამდე მივიდა, რომ სადაო საკითხი ოლქს უნდა გადაეჭრა².

¹ ქუთ. საქ. არქ., ფ. 9, საქ. № 1183, (1145), ფ. 147.

² იქვე, ფ. 136—137.

წარმოშობილი კონფლიქტის შესახებ ი. ოცხელი შემდეგი შინაარსის დეპეშას უგზავნის სასწავლო ოლქის მზრუნველს: „გუშინ, 24 აპრილს, დეპუტატის მონაწილეობით შემუშავდა და აბიტურიენტებს გამოეცხადა წერიითი გამოცდების განრიგი. პირველი გამოცდა დანიშნული იყო 26-ს რუსულ ენაში. ამის მიუხედავად დღეს პირველ საათზე დეპუტატმა მოითხოვა 26-ს რუსული წერიითი გამოცდა შეეცვლილიყო ალგებრით.

რადგან ვნახულობ, რომ გამოცდების დაწყებამდე რამდენიმე საათით ადრე ერთი საგნის მეორეთი შეცვლა ცუდად იმოქმედებს გამოსაცდელთა ფსიქიკაზე და ტექნიკურ უზერხულობასთანაც არის დაკავშირებული, მე არ დავეთანხმე დეპუტატის მოთხოვნას“. ოცხელი თხოვს მზრუნველს ნებართვას რუსული წერის გამოცდები ხატარდეს 26 აპრილს, „თანახმად დეპუტატის თანდასწრებით კომისიის მიერ შედგენილ საგამოცდო ცხრილისა“¹.

რა თქმა უნდა, ოცხელისათვის ნათელი იყო, რომ ამ ბრძოლაში სასწავლო ოლქი თავის მოხელეს დაუჭერდა მხარს და არა იმ ორგანიზაციას და კოლექტივს, რომელსაც ის მტრობდა, და თუ მაინც მიმართა ოცხელმა რუდოლფს, ეს იმიტომ, რომ სხვა განმკითხავი არავინ იყო. რუდოლფმა ამავე დღეს აცნობა ოცხელს: „წინადადებას გაძლევ დეპუტატის მოთხოვნას დაემორჩილოო“².

ი. ოცხელი საქმის ვითარებას აცნობებდა თბილისში მყოფს გუბერნიის მარშალს დავით ნიჟარაძეს და სთხოვდა მას მოლაპარაკებოდა რუდოლფს. ნიჟარაძე სწერდა ოცხელს, 27 აპრილის თარიღით, რუდოლფთან მოლაპარაკების შედეგებზე, რომ „გამოცდების გადაწველება კანონით დეპუტატის უფლებას შეადგენს და დაშვებული ყოფილა თბილისის ქართულ გიმნაზიაშიც; დანიშნულ დროზე გამოცდების დაუწყებლობა თითქოს იმით ყოფილიყო გამოწვეული, რომ დეპუტატის საგამოცდო ჰონორარი სრულიად არ ყოფილა შეტანილი. სხვა მხრით გვპირდება არ დაუშვებს უსამართლობას, არათავაზიანობასაც კი, რისთვისაც ან აქ გამოიწვევს დეპუტატს, ან გამოგზავნის ინსპექტორს. ხვალ გაცნობებთ მიღებული ზომების შესახებ. ახსნა-განმარტება ჩვენს შორის ახლა მიმდინარეობდა სასახლეშიო“—დაასკვნის ნიჟარაძე³. ქუთაისში დაბრუნებულ ნიჟარაძეს რუდოლფი დეპეშით აცნობებს: დეპუტატს წინადადება აქვს მიცემული იხელმძღვანელოს ინსტრუქციით⁴. ამრიგად, ი. ოცხე-

¹ ქუთ. საქ. არქივი, ფ. 9, საქ. № 1183 (114ა), ფ. 111.

² იქვე, ფ. 221.

³ იქვე, ფ. 219.

⁴ იქვე, ფ. 220.

ლსა და კორიციის შორის უთანხმოება დიდხანს გაგრძელდა. სასწავლო ოლქი მხარს უჭერდა კორიციის და მას მთავრობის წარმომადგენლად და სასწავლო ოლქის ინსტრუქციების აღმასრულებლად თვლიდა¹. ამით გათამამებული კორიციი გამოცდებზე თვითნებობდა, არაფრად აგდებდა პედაგოგიური საბჭოს გადაწყვეტილებას, ზოგიერთ მასწავლებელს აიძულებდა დაწერილი დადებითი ნიშანი უარყოფით ნიშნად გადაესწორებინა. ი. ოცხელი თავგამოდებით იბრძოდა ამგვარი და მსგავსი უკანონობის წინააღმდეგ, ი. ოცხელს მხარს უჭერდა ინსპექტორი ს. ხუნდაძე. შექმნილი მდგომარეობა იმდენად გამწვავდა, რომ გამოცდები შეწყდა. საქმე იქამდე მივიდა, რომ შენიშობიდან გამოსვლისას ერთ-ერთ მოსწავლეს კორიციი უნდა მოეკლათ. მას იოსები წაადგა თავს; ჩასაფრებულმა ახალგაზრდამ თავი დახარა და იოსებს დაემორჩილა. ამით გიმნაზია უბედურებას გადაარჩა.

სასწავლო ოლქის ბრძანებით ი. ოცხელი (დროებით) და ს. ხუნდაძე (სამუდამოდ) გიმნაზიას ჩამოაშორეს. შეწყვეტილი გამოცდები განახლდა 1 აგვისტოს და დასრულდა 19 აგვისტოს. გამოცდა მიმდინარეობდა დარჩენილ შემდეგ საგნებში: ფრანგული ენა, კანონმცოდნეობა, ფიზიკა, ქართული ენა, საღვთო სჯული, კოსმოგრაფია, ფილოსოფიის პროპედევტიკა, გეოგრაფია და ბუნებისმეტყველება. დეპუტატად ოლქმა გამოგზავნა სასწავლო ოლქის ინსპექტორი ლარიონოვი. დირექტორის მოვალეობას გერასიმე ცაგარეიშვილი ასრულებდა. გამოცდაზე დაუშვეს კორიციისაგან „გადარჩენილი“ 44 აბიტურიენტი, რომელთაგან გამოცდები წარმატებით 39 კაცმა ჩააბარა. ამრიგად 1914 წლის გამოსაშვებ გამოცდებზე დაშვებული იყო 82 კაცი: ამათგან 38 კორიციიმ ჩაქრა და გამოცდებს ჩამოაშორა; გამოცდებს შერჩა 44, რომელთაგან სიმწიფის მოწმობა 39 კაცმა მიიღო². გამოცდების დასრულების შემდეგ, აგვისტოშივე, ი. ოცხელი თავის უფლებებში აღადგინეს. 26 აგვისტოს თარიღით სასწავლო ოლქს გაეგზავნა კურსდამთავრებულთა ფოტოსურათები გიმნაზიის დირექტორის იოსებ ოცხელის ხელმოწერით³.

სასწავლებლის გარეთ დარჩა ინსპექტორი ს. ხუნდაძე. ი. ოცხელმა ხუნდაძის აღდგენის შესახებ შუამდგომლობა მალე დაიწყო. მაგრამ ცარიზმმა ისე დაასრულა თავისი არსებობა, რომ კორიციის მიერ მიყენებული მთავარი კრილობა — სილოვან ხუნდაძის ჩამო-

¹ ქუთ. საქ. არქ., ფ. 9, საქ., № 1183 (1145), ფ. 136—137.

² იქვე, საქ. № 1178, ფ. 2.

³ იქვე, საქ. № 1183 (1145), ფ. 189, 193.

შორება გიმნაზიიდან, არ განიკურნა. საზოგადოებაში მითქმა-მოთქმა იყო, თითქოს ი. ოცხელს არ ეზრუნოს ზუნდაძის აღდგენის შესახებ. მაგრამ ეს ყოველგვარ საფუძველს მოკლებული იყო. ი. ოცხელი, მიუხედავად იმისა, რომ მასა და ზუნდაძის შორის ზოგჯერ პრინციპული ხასიათის უთანხმოება წამოიჭრებოდა, დიდად აფასებდა ზუნდაძეს, იცოდა მისი წონა და მნიშვნელობა და გულწრფელად ცდილობდა მის დაბრუნებას სასწავლებელში. აღსანიშნავია ისიც, რომ ოცხელის სურვილითა და მოხერხებით ზუნდაძე იმ პერიოდშიც კი, როცა მოხსნილი იყო, არაოფიციალურად განაგებდა გიმნაზიის ფუნდამენტალურ ბიბლიოთეკას და ხელფასსაც ღებულობდა.

1917 წლის 13 მარტს იოსებ ოცხელმა შეამდგომლობა აღძრა ა/კავკასიის კომისარიატის წევრის ივანე (კიტა) აბაშიძის წინაშე, რათა ქართული გიმნაზიის კურსდამთავრებულებს სიმწიფის მოწმობა მისცემოდეთ წლიური წარმატების მიხედვით, დეპუტატის დაუსწრებლად¹. 1917 წლის 24 მარტს, ი. ოცხელის მიერ აღძრული ზემოთ დასახელებული შეამდგომლობის შედეგად, გამოიცა სახალხო განათლების სამინისტროს ბრძანება, რომ კერძო სასწავლებლებშიც, რომლებიც 1914 წლის პირველი ივლისის კანონის საფუძველზე არსებობდნენ, ატესტატები ენიჭებოდა რეაკლასდამთავრებულებს წლიური წარმატების მიხედვით, რომელთაც ამოწმებდა ოლქიდან გაგზავნილი დეპუტატი². აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგაც, ცარიზმის მაღალი მოხელეები საკმაო ხანს კიდევ ინარჩუნებდნენ ძალა-უფლებას. კერძოდ სასწავლო ოლქის წამყვანი ჩინოვნიკები, რომელნიც ათეული წლების მანძილზე ტანჯავდნენ ქართველ ახალგაზრდობას და ახშობდნენ ქართულ კულტურას, თებერვლის რევოლუციის შემდეგაც ერთხანს კიდევ თარეშობდნენ კავკასიის სასწავლო ოლქში მენშევიკების მფარველობითა და ხელშეწყობით.

რევოლუციის წლებში ქართულმა გიმნაზიამ მრავალგვარი ცვლილება განიცადა: თანდათანობით შეიცვალა მასწავლებელთა კოლექტივი; თბილისში გადავიდნენ: დ. უზნაძე, ალ. ჯაფარიძე, ალ. წერეთელი, ვ. ბერიძე, ი. ნიკოლაიშვილი, სოლ. წერეთელი, სოლ. მიქელაძე, ნ. ხელთუფლიშვილი, ვოლსკი და სხვ. გორში გადავიდნენ: ალ. გარსევანიშვილი, სერ. რობაქიძე; ზოგმა სხვა სამსახურს მიმართა (პლ. მოდებაძე, გ. სვანიძე და სხვ.). მაგრამ ძველი, ძირითადი

¹ ქუთ. საქ. არქ. ფ. 9, საქ. № 1373, ფ. 12.

² იქვე, ფ. 3.

ბიროვი, რომელიც წლების განმავლობაში ეწეოდა ქართულ გიმნაზიაში პედაგოგიურ მუშაობას, კვლავ იმავე გიმნაზიაში დარჩა.

მთელი გიმნაზიის ერთბაშად გაეროვნება, ე. ი. ყველა საგნის ყველა კლასში, განსაკუთრებით V—VIII კლასებში სწავლების ქართულ ენაზე გადაყვანა მეტად ძნელი საქმე იყო. განსაკუთრებით რთულდებოდა მათემატიკური დისციპლინების სწავლება, რადგან არ არსებობდა შესაფერისი სახელმძღვანელოები უფროსი კლასებისათვის და არც ეშვობლიურ ენაზე სწავლების ჩვევები და გამოცოილება გააჩნდათ ქართველ მასწავლებლებს. მაგრამ ქართულ გიმნაზიებში აღმოჩნდნენ ამ ურთულესი საქმისათვის მომზადებული მასწავლებლები. ქუთაისის ქართული გიმნაზიის მასწავლებლებმა დააარსეს გამოცემლობა „განათლება“. შემდეგ მას გამოეყო გამოცემლობა „მერანი“. ქუთაისში სახელმძღვანელოების ბეჭდვის საქმეს დიდ სამსახურს უწევდა თომა მთავრიშვილის წიგნის ზღაპრის გამოცემლობაც. ქართული გიმნაზიის მასწავლებლები პერსონალურად თუ კოლექტიურად ადგენდნენ სახელმძღვანელოებს: სიმონ ოცხელი (ალგებრისას და გეომეტრიისას), ი. ოცხელი, თ. მთავრიშვილი, ს. ყიფიანი (ქართული ენის ქრესტომათიას), ს. რობაქიძე (საქართველოს გეოგრაფიის სახელმძღვანელოს), დ. უზნაძე (მსოფლიო ისტორიისას). ალ. წერეთელი (მსოფლიო ისტორიისას), ლ. ჩიმაკაძე და ან. მუბლაძე (არითმეტიკისას), გ. ცაგარეიშვილი, დ. ქუთათელაძე, შ. სანიკიძე (ზოგადი გეოგრაფიისას), სილ. ხუნდაძე (ქართული გრამატიკისა და ქართული ლიტერატურისას, სერიებად), ალ. მგალობლიშვილი (არითმეტიკულ ამოცანებისას), ი. ოცხელი, ი. ნიკოლაიშვილი, შ. მამფორია (ქართული ქრესტომათიისას), ს. ქვარიანი (ქართველი ერის ისტორიისას); დ. ქუთათელაძე (ბუნებისმეტყველებისას), სიმონ შარაძენიძე (სწორხაზოვანი გეომეტრიისას, მე-7, მე-8 კლასის კურსი), ს. შარაძენიძე და ნ. სვანაძე (ალგებრულ ამოცანათა კრებული, III და IV კლასის კურსი), გერ. ცაგარეიშვილი (გეოგრაფია, ნაწ. II), ნიკო შარაბიძე (ქართულ ეროვნულ სამხმოვან სიმღერათა კრებულს, ნოტების განმარტებით), სამ. დათეშიძე (არითმეტიკულ ამოცანათა კრებულს), ალ. თორაძე (ფრანგული ენის სახელმძღვანელოს), იასონ ნიკოლაიშვილი (ქართული გრამატიკისას). ალ. ჯანელიძე (ფიზიკის სახელმძღვანელოს), ჯ. ჯორჯიკია და ალ. თორაძე (ფრანგული ენისას), ივ. გველესიანი და დ. უზნაძე (ახალი ისტორიისას), ს. ოცხელი და ალ. ნიჟარაძე (ფიზიკისას), მ. ჩინჩალაძე (მოკლე ლათინური გრამატიკისას), გ. სვანიძე და მ. შავარდნაძე (გერმანული ენის სახელმძღვანელოს).

ქუთაისში გამოცემული საშუალო სკოლის სახელმძღვანელოების

შედგენაში აქტიურად მონაწილეობდნენ აგრეთვე ქუთაისის სხვა საშუალო სკოლებისა და თბილისის საშუალო სასწავლებლების მასწავლებლები და მეცნიერი მუშაკები: ივ. ჯავახიშვილი (ქართველი ერის მოკლე ისტორია, I ნაწ.), ს. გორგაძე (ჩვენი ძველი მწერლობა და ხალხური პოეზია), მიხ. ზაალიშვილი (სახელმძღვანელოები ბუნებისმეტყველებიდან: ზოოლოგია, ფიზიოლოგია, ორგანული ბუნება და სხვ.); ილია ფერაძე (საქართველოს მოკლე ისტორია), ვ. რ. ყიფიანი (დაწყებითი ალგებრა), იაკობ ცინცაძე (სამართლის მეცნიერება; მოკლე სახელმძღვანელო გიმნაზიებისა, რეალური და კომერციული სასწავლებლებისათვის), ლაზარე ხმალაძე (კრებული არითმეტიკული ამოცანებისა), რაქ. ხუციშვილი და დავ. პარკაძე (არითმეტიკის ამოცანათა კრებული, I), გ. ს. ახვლედიანი (რუსული ენის გრამატიკა), ივ. გაჩეჩილაძე (თვალსაჩინო გეომეტრია), სეით იაშვილი (სახელმძღვანელოები ბუნებისმეტყველებასა და გეოგრაფიაში), კონსტ. კანდელაკი (ალგებრულ ამოცანათა კრებული), მელ. კელენჯერიძე (სიტყვიერების თეორია), ევსევი ლოსაბერიძე (ანატომია და ფიზიოლოგია. — საშუალო სასწავლებლის კურსი), ა. შამშინოვი (ხატვა-ხაზვის ელემენტარული კურსი საშუალო სასწავლებელთათვის; კირილე ძოდუაშვილის ნათარგმნი), არკ. ჩხენკელი (ბუნებისმეტყველების სახელმძღვანელოები), გედ. წერეთელი (ალგებრულ ამოცანათა კრებული), იოსებ ავალიშვილი (არითმეტიკის სახელმძღვანელო. ნაწ. I), ივ. გომელაური (ქართველი მწერლები), გ. ეგნატაშვილი (სახელმძღვანელო ტანვარჯიშობის მასწავლებელთათვის), სარ. კაკაბაძე (საქართველოს მოკლე ისტორია), მელ. კელენჯერიძე (ქართული პრაქტიკული გრამატიკა), შაპოშნიკოვი და ვალცევი (არითმეტიკულ ამოცანათა კრებული, ნათარგმნი მასწავლებელთა წრის მიერ. ქუთაისი). გ. ჯანაშვილი (საქართველოს გეოგრაფია). სახელმძღვანელოების შედგენა და გამოცემა, რასაც სათავეში ქუთაისის ქართული გიმნაზია ედგა, იყო დიდი ეროვნული საქმე. ქუთაისის ქართული გიმნაზიის მასწავლებელთა ინიციატივით ძირითადად უზრუნველყოფილ იქნა სახელმძღვანელოების შედგენა საშუალო სასწავლებლების ყველა კლასისათვის და მათი გამოცემა ქ. ქუთაისში. ამ დიდ ეროვნულ საქმეში მხურვალე მონაწილეობას იღებდნენ ქუთაისისა და სხვა ქალაქების საშუალო სასწავლებელთა მასწავლებლებიც. მაგრამ ამ საქმის ძირითად ბირთვს ქუთაისის ქართული გიმნაზიის მასწავლებლები შეადგენდნენ. ამ საქმიანობამ შედარებით მცირე ხნის განმავლობაში უზრუნველყო საქართველოში სასკოლო განათლების ქართულ ენაზე დაფუძნება.

ამდენი სახელმძღვანელოს ბეჭდვას, და ისიც ჩქარი ტემპით, სათანადო პოლიგრაფიული ბაზა ესაჭიროებოდა. ამ საქმეში დიდი დახმარება გაუწია დასახელებულ გამომცემლობებს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ქუთაისის ადგილობრივმა განყოფილებამ. (იგი 1909 წელს შეიქმნა და 1913 წელს შეიძინა სტამბა). ფილიალისა და სტამბის ხელმძღვანელები — განგეობის წევრები — იმავე გიმნაზიის მასწავლებლები იყვნენ: ი. ოცხელი, ს. ხუნდაძე, სამ. ყიფიანი და სხვანი. სკოლისათვის საჭირო ქართული კლასიკოსების მხატვრული შემოქმედების ნიმუშებიც იბეჭდებოდა აღნიშნული გამომცემლობების მიერ ამ წლებში.

* * *

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ რუსი მასწავლებლობის მოწინავე ნაწილი გულისხმიერად ეკიდებოდა ქართული გიმნაზიის საქმიანობას. ეს ითქმის კერძოდ 1908 წელს გამოცდაზე სასწავლო ოლქიდან დეპუტატად გამოგზავნილ ერევნის გიმნაზიის დირექტორის, ჰუმანური აღამიანის კოტილეცკის შესახებ. მასთან ერთად ოლქის მზრუნველმა ქუთაისის სახალხო სკოლათა დირექტორის სემიონოვსაც დაავალა გამოცდებზე დასწრება „გამოცდების მსვლელობისა და გამოსაშვებ კლასის მოწაფეთა მომზადების ხარისხის შესამოწმებლად“. თავიანთ მოხსენებაში ორივე დეპუტატი გამოსაშვებ მოსწავლეთა დიდი ნაწილის სერიოზულ მომზადებას აღნიშნავდა. დეპუტატებმა ცნობები გიმნაზიაში წარმოებული სერიოზული სასწავლო-სააღმზრდელო მუშაობის შესახებ წარუდგინეს სასწავლო ოლქს.

მომდევნო 1909, 1910 და 1911 წლებში დეპუტატად ქუთაისის სახალხო სკოლათა დირექტორი ლევ იაკობის ძე სემიონოვი ინიშნებოდა, კაცი პროგრესულად მოაზროვნე და პატიოსანი. ამ წლებში განოსაშვები გამოცდები გიმნაზიაში ნორმალურად მიმდინარეობდა; 1909 წელს დაწვებული 37 მოსწავლიდან სიმწიფის მოწმობა 36-მა მიიღო (ამ გამოშვების მოწაფეებს სემიონოვი ახასიათებდა, როგორც თანაბრად მომზადებულ და განვითარებულ ახალგაზრდებს). ამ წლის გამოშვების შესახებ წარდგენილი ანგარიშის დასასრულს, ლ. ი. სემიონოვი მოახსენებდა მზრუნველს: „ვესწრებოდი რა ყველა გამოცდას და მქონდა რა შესაძლებლობა მედევნებინა თვალყური ყველაფრისათვის, რაც ჩემს გარშემო სდებოდა, მე დავრწმუნდი იმაში, რომ სწავლისა და აღზრდის საქმე ქუთაისის კერძო საზნაურო გიმნაზიაში დაყენებულია საჭირო სიმაღლეზე. სკოლამ საქმისათვის ბეჯითი დამოკიდებულებით შესძლო არა მარტო „ცოდნის გადაცემა“ მოწა-

ფეებისათვის, არამედ შეუსრულებია კიდევ უფრო მეტად მნიშვნელოვანი ამოცანა — ჩაუწერგია სიყვარული შრომისადმი, რომელიც დედამიწაზე ბედნიერების წყაროს წარმოადგენს და პატივისცემა უფროსებისადმი. მე გამოცდების მსვლელობაში არ მქონია შემთხვევა მოწმე ვყოფილიყავი მოწაფეთა მხრით რაიმე ისეთი საქციელისა, რომელიც შეიძლებოდა ჩაგვეთვალა უადგილო გამოსვლად: მოწაფეებს თავი სანიმუშოდ ეპირათ.

• • •

1919 წლის 27 თებერვალს ქართველმა საზოგადოებამ დიდი დაზაკლისი განიცადა, 54 წლის ასაკში გარდაიცვალა ქუთაისის ქართული გიმნაზიის დირექტორი, საზოგადო მოღვაწე, საუკეთესო ქართველი პედაგოგი იოსებ ოცხელი.

ყოფილი ქართული გიმნაზიის შენობაში დღეს მოთავსებულია ქუთაისის მეორე საშუალო სკოლა, რომელიც იოსებ ოცხელის სახელობისაა. ამ სკოლის ეზოში 1962 წლის ივნისში საქართველოს სსრ კულტურის სამინისტრომ დადგა ი. ოცხელის მარმარილოს ძეგლი, მისმა ნამოწაფრებმა კი იმავე დღეს ი. ოცხელის საფლავზე (ქუთაისის საზოგადო მოღვაწეთა და მწერალთა პანთეონში მწვანეყვავილავზე) ბრინჯაოს ძეგლი გახსნეს.

ი. ოცხელის შემდეგ ქართული გიმნაზიის პედაგოგიურმა საბჭომ დირექტორობის კანდიდატად სილოვან ხუნდაძე დაასახელა და შემდგომლობაც აღძრა განათლების სამინისტროს წინაშე, რაც სამინისტრომ დააკმაყოფილა. ქუთაისის ქართული გიმნაზია (1918/19 სასწავლო წლიდან ქუთაისის მეორე გიმნაზია) განაგრძობდა ახალი დირექტორის ხელმძღვანელობით ჩვეულებრივ მუშაობას მრავალრიცხოვან მოსწავლეთა საკეთილდღეოდ. მაგრამ სილოვანის ჯანმრთელობა მეტად გატეხილი იყო და მან ამ თანამდებობაზე მხოლოდ ერთი წელიწადი დაჰყო, 1920 წლის 12 ივნისს პედაგოგიური საბჭოს სხდომაზე დირექტორმა ს. ხუნდაძემ განაცხადა, რომ იგი თავს ანებებდა სამსახურს, და საჭირო იყო გიმნაზიაში შექმნილი ტრადიციის მიხედვით და სრულიად საქართველოს მასწავლებელთა დელეგატების ყრილობის დადგენილების თანახმადაც. პედაგოგიურ საბჭოს წამოყენებინა თავისი კანდიდატურა დირექტორის თანამდებობაზე.

13 ივნისის სხდომაზე დაასახელეს სამი კანდიდატი: გ. ცაგარეიშვილი, ვ. იმნაძე და ს. შარაძენიძე; ამ უკანასკნელმა გადაჭრილი უარი განაცხადა კენჭი ეყარა ამ თანამდებობაზე. ხმის უმრავლესობით ვ. იმნაძე აირჩიეს, მაგრამ განათლების სამინისტრომ ადგილობრივი

მასწავლებლის კანდიდატურა არ დაამტკიცა და დირექტორად ვალერიან კანდელაკი გამოაგზავნა. მალე საქართველოში საბჭოთა წყობილება დამყარდა და მთელი ცხოვრება ახლებურად წარიმართა. ყოფილმა ქართულმა გიმნაზიამ მრავალგვარი ცვლილება განიცადა, სანამ მის ბაზაზე საბოლოოდ არ შეიქმნა ქუთაისის მეორე სრული საშუალო სკოლა, ერთ-ერთი საუკეთესო სკოლა ქუთაისის მრავალრიცხოვან საშუალო სკოლათა შორის.

ქუთაისის ქართულმა გიმნაზიამ თავისი არსებობის ორმოცი წლის მანძილზე (1880—1920) დიდი სამსახური გაუწია ქართველ ხალხს ახალი თაობის აღზრდის, ქართული კულტურის დანერგვისა და გავრცელების საქმეში. დასავლეთ საქართველოში წლების მანძილზე ის იყო ერთადერთი სასწავლებელი, რომელიც დასაწყისში როგორც პროგიმნაზია, ხოლო 1905 წლიდან როგორც გიმნაზია, მრავალრიცხოვან ქართველ ახალგაზრდობას მშობლიური ენის შესწავლის საფუძველზე უადვილებდა უმაღლესი განათლების მიღებას. ცარიზმი მის მიერ დაარსებულ ყველა საფეხურის სკოლას მიზნად ქართველ ახალგაზრდობის გადაგვარებას უსახავდა; ასეთ სასწავლებელში კაცი რომ ღეხს შედგამდა, ის ქართული მიწიდან თავს მოწყვეტილად გრძნობდა; აქ არც ერთი ქართული სიტყვა არ გაისმოდა, შემოსულს ახსნა-განმარტებაც რუსულ ენაზე უნდა მიეცა და პასუხიც ამავე ენაზე უნდა მოესმინა. მთავრობის გიმნაზიებიდან და დაბალი ტიპის სასწავლებლებიდანაც ქართული ენა იმგვარადვე იყო ღვენილი, როგორც ცარიზმის სხვა დაწესებულებიდან—სასამართლოდან, ფოსტატელეგრაფიდან, ბანკებიდან, ხაზინიდან, რკინიგზიდან, სამკურნალო დაწესებულებებიდან, საგუბერნიო და სამაზრო სამმართველოებიდან. ქართული გიმნაზია კი ნამდვილი ქართული დაწესებულება იყო. ტყუილად კი არ უწოდებდა მას ადგილობრივი მოსახლეობა „ჩვენ გიმნაზიას“.

ქუთაისის ქართულ გიმნაზიაში ქართული საქმისათვის, ქართული კულტურისათვის თავგანწირულად მებრძოლი მასწავლებლობა იყრიდა თავს, რომელიც ყოველწლიურად ახალ-ახალი ძალებით ივსებოდა. მოსწავლეები ამ გიმნაზიაში მოდიოდნენ დასავლეთ საქართველოს ყოველი კუთხიდან — სვანეთიდან და რაჭიდან, სამეგრელოდან და აფხაზეთიდან, აჭარა-ქობულეთიდან, გურიიდან და იმერეთიდან. ამ გიმნაზიის ძალები იდეურად აიარაღებდნენ ქუთაისის ყველა კულტურულ დაწესებულებას — თეატრს, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ქუთაისის განყოფილებას, სახალხო უნივერსიტეტს, ისტორია-ეთნოგრაფიის საზოგადოებას, მის მუზეუმს და სხვას. ქუთაი-

სის ქართული გიმნაზია დიდი ეროვნული ჩირადდანი იყო, რომლის ნაპერწკლები საქართველოს ყველა კუთხეს სწვდებოდა და ერთმანეთთან აკავშირებდა. ამ გიმნაზიაში აღიზარდა ეროვნული იდეებით გამთბარი და მშრომელი ხალხის კეთილდღეობისათვის თავდადებული შესანიშნავი ინტელიგენცია.

დასასრულ. აუცილებელია რამდენიმე სიტყვა ითქვას იმ დიდი გულმოდგინების შესახებ, რაც ქუთაისის ქართული გიმნაზიის დირექტორის იოსებ ოცხელისა და გიმნაზიის ინსპექტორის სილოვან ხუნდაძის ხსოვნის უკვდავსაყოფად გამოიჩინეს საქართველოს სსრ განათლების, საქართველოს სსრ უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების, საქართველოს სსრ კულტურის სამინისტროებმა, უმაღლესი სკოლისა და სამეცნიერო დაწესებულებების მუშაკთა პროფკავშირის საქართველოს რესპუბლიკურმა კომიტეტმა, ი. გოგებაშვილის სახელობის პედაგოგიურმა საზოგადოებამ, საქართველოს კომუნისტური პარტიის ქუთაისის საქალაქო კომიტეტმა და ქუთაისის მშრომელთა დეპუტატების საქალაქო საბჭომ, აგრეთვე ქუთაისის ქართული გიმნაზიის ყოფილმა მოწაფეებმა, საქვეყნოდ სახელმოსხვეკილმა მწერლებმა, მეცნიერებმა, სახალხო მეურნეობის სხვადასხვა დარგის მუშაეებმა: კონსტანტინე ერისთავმა, პეტრე ჯავთარაძემ, გიორგი ახვლედიანმა, გიორგი წერეთელმა, ვარლამ თოფურიამ, არნოლდ ჩიქობავამ, ირაკლი მიქელაძემ, დავით ლორთქიფანიძემ, კონსტანტინე გამსახურდიამ, ბესარიონ ჟღენტმა, დიმიტრი მჭედლიძემ, გიორგი მდივანმა, ვარლამ დონდუამ, პლატონ შუშანიამ, ტროფიმე ხუნდაძემ, დავით ღვინეფაძემ, გიორგი ჩოგოვაძემ, ბორის ფურცხვანიძემ, გრიგოლ ფხალაძემ, დავით რონდელმა და სხვებმა.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ი. ოცხელისა და ს. ხუნდაძის ძეგლების ამგები კომისიის მდივნის, ამ გიმნაზიის ყოფილი მოსწავლის ნიკოლოზ გვეტაძის დაუცხრომელი საქმიანობა და ყოველდღიური ენერგიული შრომა, რაც დიდ მადლობას იმსახურებს.

ამ მიზნით განხორციელებულ ღონისძიებათა შორის მხედველობაში გვაქვს: ი. ოცხელის და ს. ხუნდაძის ძეგლების დადგმა ყოფილ ქართულ გიმნაზიის ეზოში; ი. ოცხელის ნეშტის გადასვენება სასაფლაოდან მწვანეყვავილის მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში; ს. ხუნდაძის და მისი მეუღლის ნეშტის გადასვენება მწვანეყვავილის მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში; ქუთაისში ი. ოცხელისა და ს. ხუნდაძის სახელების მინიჭება ქუჩებისათვის; ი. ოცხელის ბრინჯაოს ძეგლის დადგმა მწვანეყვავილის მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში; აღნიშნულ ძეგლთა ავტორია მოქანდაკე ტიტე სიხარულიძე.

როგორც ქუთაისში, ისე თბილისში მოეწყო ი. ოცხელისა და ს. ხუნდაძის ხსოვნისადმი მიძღვნილი საღამოები, ბოლო პრესაში ფართოდ აღინიშნა მათი დიდი ღვაწლი და დამსახურება ქართველი ახალგაზრდობის აღზრდის საქმეში. „მთავარი აქ, რასაკვირველია, სრულებითაც არაა საქმის ნივთიერი მხარე. ქუთაისის ქართული გიმნაზიის მიერ აღზრდილი ამ მოწინავე ადამიანების ასეთი კეთილშობილური ზრუნვა მათი სკოლის, მათი მასწავლებლების მიმართ ღრმა აღმზრდელობითი აზრის მქონე მისაბამი მაგალითია. ეს მაგალითი იმას გვასწავლის, თუ როგორ უნდა აფასებდეს და უნახავდეს შთამომავლობას თითოეული ჩვენგანი წარსულის კულტურულ მემკვიდრეობას, მამების, პაპების ნაამაგარს. დარწმუნებული ვართ. რომ ეს მაგალითი მკაფიო გამოძახილს პოვებს ფართო საზოგადოებაში, რითაც დიდად მოიგებს ჩვენი შვილების, შვილიშვილების, შვილთაშვილების აღზრდის საქმე, წარსულსა და აწმყოს შორის ხიდის განმტკიცებრს საქმე, რაც ასე საჭიროა ჩვენი მომავლისათვის“¹.

•

¹ უ. ოზოლძე, ქართული სკოლის დიდი მომავე, „სკოლა და ცხოვრება“, 1970, № 10, გვ. 78

შ ი ნ ა ა რ ს ი

წინასიტყვაობა	3
ქუთაისის მოსამზადებელი სკოლა 1880—1932 წწ.	5
პროგიმნაზიული კლასები ქუთაისის ქართულ სკოლასთან	15
ქუთაისის ქართული სკოლა 90-იანი წლების პირველ ნახევარში	23
ქუთაისის ქართული სკოლა 90-იანი წლების მეორე ნახევარში	26
ქუთაისის ქართული სკოლა ი. ოცხელის ხელმძღვანელობით	34
ქუთაისის ქართული სკოლის რეორგანიზაციის ცდები 1880—1890-იან წლებში და მისი ქართულ კერძო გიმნაზიად გარდაქმნა	40
ქუთაისის ქართული გიმნაზია პირველი რეგულაციის, რეაქციისა და იშპე-რიალისტური ომის წლებში (1907—1917)	52
ქუთაისის ქართული გიმნაზიის მასწავლებლები	69
ქართული გიმნაზიის მოსწავლეები	82

Трофим Ираклиевич Хундадзе
ИЗ ИСТОРИИ КУТАИССКОЙ ГРУЗИНСКОЙ
ГИМНАЗИИ

(на грузинском языке)

Издательство Тбилисского университета
Тбилиси 1976

რედაქტორი უ. ო ბ ო ლ ა ძ ე
ვამოცემლობის რედაქტორი მ. ი ნ ა ს ა რ ი ძ ე

გადაეცა წარმოებას 17.III.75
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 25.XII.75.
ჭაღალდის ფორმატი 60×90/16
ნაბეჭდი თაბახი 7
სა-ღრიცხვო-სავაჭირობელო თაბახი 5,82
ფასი 35 კაპ.

